

P. II.
2.306

ALTARUL BANATULUI

Revista Arhiepiscopiei Timișoarei,
Episcopiei Aradului, Episcopiei Caransebeșului
și Episcopiei de Gyula

Anul X (XLIX), serie nouă, nr. 4-6, aprilie-iunie 1999

Editorial: *Emigrație și speranță* ● **Studii:** *Prolegomene pentru o lectură teologică a cuvântării Sfântului Petru la Cincizecime, de ieromonah Agapie Corbu; Să fii născut din nou. O apropiere de Ortodoxie, de arhimandrit Eusebie Stephanou; Vladimir Soloviov: reconciliator și polemist, de prof. dr. Jonathan Sutton; Conlucrarea dintre creștinii latini și răsăriteni pentru apărarea tradiției împotriva reformaților din secolele XVI-XVII, de prof. dr. Ernst Christoph Suttner; Suflatul-atelaj și înfrânarea minții, de Cristian Andrei* ● **Pro-logos:** *Vitalitatea eticii veterotestamentare, de John Barton* ● **Texte patristice:** *Sfântul Grigore de Nyssa: Despre feciorie* ● **Note, discuții comentarii** ● **Restituiri** ● **Cronică bisericească** ● **Prezentări bibliografice**

Timișoara, Editura Mitropoliei Banatului

Altarul Banatului

revista eparhiilor din Mitropolia Banatului: Arhiepiscopia Timișoarei, Episcopia Aradului Episcopia Caransebeșului și Episcopia de Gyula

Redacționale:

- Colaboratorii sunt rugați să trimită textele dactilografiate la două rânduri. Tematica colaborărilor e de dorit să se încadreze în specificul revistei și al rubricilor existente. Solicităm colaborări din toate cele trei eparhii și cu subiecte vizând pe lângă problemele de teologie, spiritualitate și cultură, de asemenea probleme vizând trecutul și viața bisericească din fiecare eparhie
- Punctele de vedere exprimate în materialele publicate aparțin autorilor
- Materialele publicate pot fi reproduse cu condiția de a se menționa sursa.
- Manuscrisele nepublicate nu se restituie
- Adresa redacției la care se pot trimite colaborările este: Arhiepiscopia Timișoarei, pentru redacția revistei „Altarul Banatului”, 1900 Timișoara I, bd. C. D. Loga, nr. 7

Administrative:

- Revista apare trimestrial
- Prețul unui număr este de 10 000 lei, iar al abonamentului pe an este de 40 000 lei
- Suma reprezentând abonamentul la revistă se trimite prin mandat poștal, specificând destinația, la adresa Arhiepiscopia Timișoarei – bd. C. D. Loga nr. 7 – 1900 Timișoara, sau se poate depune în contul 45.10.8.192 la Banca Comercială Română – filiala Timișoara

Telefon și fax

- Doritorii de a face comunicări directe pot folosi telefonul nr. 056 - 19 02 87, fax-ul nr. 056 - 19 11 76 sau pot expedia un mesaj pe următoarea adresă de e-mail: <altarul@rrmb.sorostm.ro>

EMIGRAȚIE ȘI SPERANȚĂ

ALTARUL BANATULUI

4-6

Pg3.792D

Anul X (XLIX), serie nouă, nr. 4-6
aprilie-iunie 1999

EDITURA MITROPOLIEI BANATULUI

COMITETUL DE REDACȚIE

Președinte: I.P.S. NICOLAE, Mitropolitul Banatului

Vicepreședinți: P.S. Timotei, Episcopul Aradului, Ienopolei și Hălmașului
P.S. Laurențiu, Episcopul Caransebeșului, P.S. Sofronie,
Episcop de Gyula

Membri: Preot Ilie Maier, vicar administrativ la Arhiepiscopia
Timișoarei; preot Iacob Bupte, vicar administrativ la
Episcopia Aradului; preot Ioan Petraș, vicar administrativ la
Episcopia Caransebeșului; preot Vasile Pop, consilier cultural
la Episcopia Aradului; preot Ioan Tulcan, decanul Facultății
de Teologie din Arad; preot Nicolae Morar, prodecanul
Facultății de Teologie din Timișoara; preot Sorin Cosma,
lector la Facultatea de Teologie din Timișoara; preot Ionel
Popescu, directorul Seminarului teologic liceal „Ioan Popasu”
din Caransebeș

**Redactor
responsabil:** Robert Lazu

Corectori: Preot Ioan D. Țirnea
Constantin Gurău

Redacția și administrația: Arhiepiscopia Timișoarei – bd. C. D. Loga nr. 7 –
1900 Timișoara – telefon: 056 - 19 02 87 – fax: 056 - 19 11 76

EMIGRAȚIE ȘI SPERANȚĂ

În ultima vreme, unul dintre subiectele predilecte ale multor autori cu înclinații autohtoniste îl reprezintă emigrarea tinerilor membri ai generațiilor post-decembriste. Și nu numai a lor! Zilnic întâlnim noi și noi aspiranți la cetățenia străină, chiar cu vârste ce depășesc pragul de patruzeci de ani. Ca fapt exemplificator este suficient să amintim că din totalul olimpicilor români din ultimii ani, peste 95% se află actualmente stabiliți în Statele Unite și Canada. Într-un cuvânt, valul emigrărilor continuă... și crește.

Fie că ne place sau nu, trebuie să recunoaștem că această stare de lucruri indică o anumită stare de spirit, proprie multora dintre cetățenii societății românești actuale. Instituțiile autohtone au trădat și trădează în continuare încrederea celor care doresc să trăiască într-o lume decentă și civilizată. Tinerii sunt cei care vor denunța primii, în mod categoric, fie și prin gestul radical al emigrării acest crud adevăr. Ignorați în setea și aspirația lor către mai bine, ei pleacă fără dorința de a se mai întoarce, căci speranța le-a fost greu pusă la încercare, prin atâtea și atâtea promisiuni neonorate. Pentru tânărul modern fundamentală este opțiunea proprie, bună sau rea, și nu înregimentarea bazată pe principii extrinseci propriei personalități. În fond, ceea ce este cu vehemență respins de noile generații (chiar și în forme ale juneții imberbe ca cele cristalizate în genurile muzicale rock sau rap) e însuși principiul alienării: duplicitatea (sau compromisul). Trebuie să recunoaștem riscurile unei asemenea poziții. Dar aceasta este pur și simplu convingerea intimă a tânărului modern, indiferent de gradul în care o conștientizează sau nu.

După această introducere poate puțin cam abruptă, trebuie să insistăm cu mai multă atenție asupra motivelor profunde ale celor care emigrează. Deseori, li se reproșează ruperea de „matricea” formativă în afara căreia practic ar înceta să mai fie oameni întregi. Alături de pierderea identității, se găsesc mulți să le reproșeze candidaților la cetățenie promițătoare lipsa predispoziției de a se jertfi „în slujba neamului și a Ortodoxiei”. Credem că din nou dau dovadă de neînțelegere. Constatând naufragiul cvasi-total al părinților lor – ce alcătuiesc grosul așa-numitelor „generații de sacrificiu” pe calea către „societatea socialistă multilateral dezvoltată” –, cei mai mulți tineri refuză să se jertfească de dragul unor cauze derizorii, care în nici un

caz nu se înalță la altitudinea exigențelor evanghelice. În plus, în România anului 1999, o tânără familie, decisă să-și întemeieze un cămin, se vede pusă realmente în imposibilitatea de a se întreține prin munca proprie, fără a se înjosi prin practicarea „tradiționalei” șpăgi sau a furtișagurilor de tot felul. Să nu spună oare nimic faptul că pentru multe dintre tinerele femei, avortul a ajuns să reprezinte singura soluție de a supraviețui (cu ce preț imens!) într-o societate care oferă ca alocație lunară pentru fiecare copil născut o sumă inferioară prețului unei cutii de lapte praf?

Dincolo de multitudinea aspectelor negative pe care le putem invoca în favoarea (și apărarea) celor care aleg emigrarea, există însă și anumite alte aspecte ale acestui fenomen, de obicei trecute cu vederea. Într-o abordare fără patimă, putem constata că emigrarea nu reprezintă, în fond, decât o formă specifică de manifestare a principiului libertății personale. Fiecare om are dreptul de a decide asupra locului în care alege să-și desfășoare existența și munca, pe durata vieții pământești. Din acest punct de vedere, emigrarea nu reprezintă o catastrofă, nici un „act de înaltă trădare”, ci doar expresia unei opțiuni legitime. În plus, pentru mulți dintre cei care optează în acest sens, ea este justificată de dorința de a-și lărgi cunoștințele și experiența. Odată calificați ca specialiști de talie internațională, mulți dintre cei „de dincolo” vor constitui repere durabile pentru tinerele generații ce le succed. Știm bine cu toții ce reprezintă pentru noi, astăzi, nume ca Mircea Eliade, Constantin Brâncuși, Eugen Ionesco, Emil Cioran, Andrei Codrescu, Emil Palade, Henri Coandă, Eugen Coșeriu ș.a.m.d. Cine oare le mai reproșează acestora faptul de a fi devenit cetățeni ai altor țări, care le-au oferit condiții optime pentru a-și împlini măsura harului cu care au fost înzestrați...?

Inclusiv din punct de vedere bisericesc, există anumite aspecte pozitive ale fenomenului în discuție. În primul rând, stabilirea unor credincioși ortodocși pe alte meleaguri poate prilejui o mai bună cunoaștere în străinătate a Ortodoxiei și a valorilor acesteia. Dacă ne gândim numai la faptul că cei mai importanți teologi ortodocși ai secolului XX au fost cetățeni ai Franței și ai Statelor Unite ale Americii, poate ne vom mai schimba opiniile: Vladimir Lossky, Paul Evdokimov, John Meyendorff, Alexandre Schmemmann, Nikolai Arseniev. Iată doar câțiva dintre cei care, stabiliți pe alte meridiane, au reprezentat cu cinstă credința Bisericii de Răsărit. Sperăm să vină cât mai repede timpul când vom înțelege cu toții, pășind pe urmele unor astfel de iluștri teologi, că nu există o identitate esențială între naționalitate și ortodoxie. Vom recupera astfel catolicitatea (= universalitatea) deplină a acesteia din urmă, în defavoarea naționalismului steril care a înveninat și înveninează inutil atâtea spirite.

Consecvenți în nădejde în ciuda tuturor dificultăților, considerăm necesar să reamintim aici mesajul nostru dintr-un editorial mai vechi, în care, printre altele, arătam că „*trebuie să încurajăm idealistii*, adică pe acei credincioși, tineri sau vârstnici, pentru care Vestea cea Bună e mai importantă și demnă de slujit decât orice altă «nevoie» corporală sau spirituală. Altfel spus, trebuie încurajați toți cei care preferă Adevărul compromisului, ostracizarea și marginalizarea nerespectării vocației proprii” („Teologie și compromis”, în **Altarul Banatului**, nr. 1–3/1998, p. 7).

PROLEGOMENE PENTRU O LECTURĂ TEOLOGICĂ A CUVÂNTĂRII SFÂNTULUI PETRU LA CINCIZECIME

Ieromonah AGAPIE CORBU

Scrierile lucanice au fost caracterizate drept un „centru al furtunii” în cadrul studiilor moderne de Noul Testament¹ deoarece în ele s-a încercat, odată cu Reforma, lămurirea problemelor legate de originea Bisericii, a vieții ei primare, cât mai aproape de izvoare. Așa se face că mai ales cartea Faptelor a fost supusă tuturor operațiunilor analitice pe care științele nouetamentare le-au agonisit în timp și, de multe ori, aceeași întrebare a primit răspunsuri extrem de diferite² dependente atât de procedura analitică urmată cât și de formația confesională a cercetătorului.

Între acestea un important loc în atenția cercetătorilor l-au ocupat discursurile din al doilea volum al corpusului lucanic, iar între aceste discursuri, în mod constant au polarizat interesul cele ale Sfântului Apostol Petru. În ele s-a încercat identificarea elementelor de bază ale predicii apostolice primare. Mai mult, predica petrină din Fapte a fost considerată drept „tipul cel mai reprezentativ al predicii Apostolilor și al Bisericii primare”³, iar decantarea constantelor ei doctrinare de către C. H. Dodd, a făcut carieră⁴, la fel ca și compararea acestora, concentrate sub denumirea de *kerygmă*, cu cele ale predicii pauline⁵.

Dar convingerea unor cercetători că aceste discursuri ar conserva elemente arhaice nepreluate ulterior de Sf. Luca a fost pusă sub semnul întrebării. S-a pus astfel problema gradului de dependență al acestor discursuri de o posibilă documentație preexistentă folosită de Sf. Luca și, implicit, măsura în care el însuși a intervenit în aceste discursuri, modificându-le în sensul teologiei sale⁶.

Autenticitatea discursurilor este însă o problemă polimorfă și cere o abordare suplă. De aceea și soluțiile privite sinoptic sunt foarte diverse. Opinia lui F. F. Bruce

¹ J. H. Marshall, *Luke: Historian and Theologian*, Exeter, 1970, p. 13.

² O trecere în revistă a diferitelor tipuri de abordare a cărții Faptelor, deși depășită, totuși utilă încă, deoarece prezintă marile direcții ale criticii acestei cărți, la Jacques Dupont, *Etudes sur les Actes des Apôtres*, Cerf, Paris, 1967, pp. 11–160. O sinopsă recentă a studiilor pe această temă în: *A Dictionary of Biblical Interpretation*, Edited by R. J. Coggins & J. L. Houlden, London, 1992, pp. 2–5; sau la W. E. Mills, *A Bibliography of the Periodical Literature on the Acts of the Apostles 1962–1984*, în «Novum Testamentum Supplements», 58, Leiden, 1986; sau la Richard J. Dillon, *Acts of the Apostles*, în vol. «The New Jerome Biblical Commentary», London, 1990, p. 722.

³ Γ. Γαλιτη, *Εισαγωγή εις τους λόγους του Πέτρου εν ταῖς Πραξεσι των Αποστόλων*, Αθήναι, 1962, p. 8. La fel, C. H. Dodd, *La prédication apostolique et ses développements* (tr. fr. G. Passelecc), Paris, 1964, p. 21.

⁴ C. H. Dodd, *o.c.*, pp. 21–24.

⁵ *Idem*, *o.c.*, pp. 25–27.

⁶ Cf. J. Dupont, *o.c.*, p. 41.

după care ele sunt absolut autentice⁷ are tot mai puțini susținători, mai ales după ce Conzelmann a demonstrat definitiv dependența cuvintelor direct de LXX ca și faptul că au fost redactate și concepute în grecește⁸. Critica izvoarelor (Quellenkritik) atribuia și ea de multă vreme aceste discursuri la mai multe izvoare însă fără să țină cont de existența evidentei legături de structură și conținut între ele. Acest aspect extrem de important va fi exploatat fie prin procedeul de critică a formelor, fie prin analiza structurii. Se conturează astfel o paletă generală de abordare a discursurilor din Fapte, care, în ansamblul ei, poate să dea seama mai bine de raportul real dintre aceste discursuri și izvoarele lor.

J. Dupont⁹ analizând rezultatele criticii formelor aplicată de J. Schmitt¹⁰ discursurilor concluzionează spunând că „suntem îndreptățiți să căutăm în discursurile primei părți a Faptelor mărturiile autentice ale predicii apostolice așa cum s-a fixat ea foarte devreme în diferite tipuri curente. Nu trebuie să se acorde acestor discursuri o valoare istorică enormă”¹¹. Aceeași perspectivă oferă și studiile lui M. Dibelius¹² și C. H. Dodd¹³, devenite clasice în domeniu și sprijinindu-se tot pe critica formelor. Pentru primul, este clar că folosirea discursurilor de către Sf. Luca este un procedeu literar și de aceea ele trebuie înțelese în raport cu ansamblul cărții și în sensul profund pe care Sf. Luca vrea să-l degajeze din istoria pe care o relatează¹⁴ iar aceasta pe fondul utilizării unui procedeu de factură antică prin care Sf. Luca, pe o schemă tradițională, atașează formule ce pot urca uneori până la originile Bisericii. Se disting astfel elemente arhaice provenite din diverse surse, utilizate de Sf. Luca într-o schemă de predică la rândul ei moștenită, dar încadrată în ansamblul teologiei sale. Aproximativ aceleași rezultate le-a obținut și C.H. Dodd postulând necesitatea unui principiu de unitate în funcție de care să interpretăm diferitele părți ale Faptelor, iar acest principiu, structural și de formă, l-a găsit în *kerygma* apostolică. Veritabil nucleu al teologiei creștine, *kerygma* ar conține în nuce elaborările ulterioare și ea dă seama de unitatea doctrinară în creștinismul primar, în ciuda diferitelor accente particulare (pauline, petrin-ierusalimitene, ioaneice, etc.)¹⁵. Concluziile despre *kerygmă*, așa cum le-a prezentat Dodd au fost preluate într-o perspectivă genetică asupra teologiei pauline de către L. Cerfaux care analizează modul în care „tradițiile ierusalimitene au modificat expresia credinței Sf. Pavel”¹⁶.

Deși aplicarea criticii formelor la discursurile din Fapte nu a rămas fără contestări¹⁷ multe din rezultatele ei sunt astăzi un loc comun al cercetării noutestamentare. În

⁷ F. F. Bruce, *The Speeches in the Acts of the Apostles*, London (la J. Dupont p. 42), *idem*, *The Acts of the Apostles*, London, f.a.

⁸ H. Conzelmann, *Die Apostelgeschichte*, ed. a 2-a, Tübingen, 1972, p. 33 (la R. J. Dillon, p. 732).

⁹ *Idem*, p. 45 s.q.

¹⁰ Joseph Schmitt, *Jésus ressuscité dans la prédication apostolique. Etude de théologie biblique*, Paris, 1949.

¹¹ J. Dupont, o.c., p. 46.

¹² *Die Reden der Apostelgeschichte und die antike Geschichtsschreibung*, Heidelberg, 1959.

¹³ C. A. Dodd, o.c.

¹⁴ Cf. J. Dupont, o.c. p. 50.

¹⁵ C. A. Dodd, o.c., p. 5-37; 62-88; 115-118.

¹⁶ L. Cerfaux, *Le Christ dans la théologie de saint Paul*, Paris, 1954, p. 12.

¹⁷ Așa C. F. Evans, *The Kerygma*, in *The Journal of Theological Studies*, London, VII, 1956, pp. 25-41, afirmă că Dibelius și Dodd se înșeală deoarece Sf. Luca a compus discursurile și în ele se reflectă ideile sale și ale epocii lui, nu o tradiție veche pe care ar prelua-o. La fel Philipp Vilhauer, *On the „Paulinism of Acts”* în vol. *Studies in Luke-Acts*, ed. L. E. Kech și J. L. Martyn, London, f.a., care încearcă să distingă teologia lucanică de cea paulină dar și de cea a „congregației primare” (cf. p. 45 sq, 48 sq).

plus, acolo unde limitele acestui tip de analiză și-au spus cuvântul, a apărut *Redaktionsgeschichte*, sau critica redactării. Adepții acestei metodologii îi privesc pe autorii biblici ca pe niște teologi creatori astfel încât întregul material este subordonat în dispunerea, alegerea și redactarea sa scopului teologic și gândirii teologice a autorului. În ciuda unei direcții radicale a criticii redactării care a ajuns chiar să refuze existența oricărui element primar în Fapte, poziție pentru care au devenit programatice neinspiratele cuvinte ale lui Bultmann („învățătura lui Iisus este mai degrabă un pretext pentru Teologia Noului Testament decât o parte a acestei Teologii“) putem fi totuși de acord cu J. H. Marshall când exprimă o atitudine echilibrată în care Sf. Luca este înțeles ca având o teologie proprie, dar „o teologie care se bazează pe o tradiție evaluată cu cea mai mare abilitate. El [Sf. Luca] utilizează istoria în slujba teologiei sale“¹⁸.

Structura discursurilor este și ea relevantă, iar studiul ei a furnizat numeroase elemente suplimentare necesare înțelegerii mai profunde a raportului dintre discursurile din Fapte și cele rostite cu adevărat. Dar aceste elemente au fost interpretate diferit astfel încât unii cercetători au ajuns să afirme că discursurile nu conțin nici un element preexistent, ci au fost compuse de Sf. Luca pentru contextul în care apar¹⁹. Alții găsesc însă în uniformitatea de structură a discursurilor dovada unei tradiții vechi preexistente²⁰. În literatura ortodoxă de specialitate analiza sinoptică a structurii discursurilor petrine de către prof. Galitis²¹ a furnizat materialul necesar întocmirii prototipului predicii Apostolului Petru²², al cărei miez îl constituie mesajul că „Iisus este trimisul lui Dumnezeu, Hristosul“²³.

Dar rezultatele cercetărilor nu pot fi decupate nici din contextul confesional al specialistului, nici din cel cultural al epocii care influențează metodologia urmată și concluziile desprinse. De aceea ele presupun din partea noastră un efort de interpretare și uneori de reinterpretare, deoarece cunoașterea științifică a Scripturii pe care și-o arogă în general savanții nu este și nu poate fi exhaustivă, ci mereu este însoțită de un sens subiacent oricărei conceptualizări științifice și care constituie, așa cum a arătat Gadamer, un fel de rețea neprinsă în cuvinte și care scapă mereu metodologiei analitice și experimentale²⁴. În ciuda tonului apodictic adesea folosit de cercetătorii Faptelor, în ciuda nuanței definitive cu care uneori aceștia își prezintă cercetările, vom folosi critic rezultatele lor, păstrând un raport armonios cu tradiția interpretativă ortodoxă. Aceasta nu este nici antiștiințifică și nici nu este o tradiție a „repetiției“ soluțiilor patristice, ci se constituie mai degrabă în sesizarea celui negrăit de taină, de care vorbește Sf. Dionisie Areopagitul, ce însoțește orice text al Scripturii. Spre sesizarea și chiar contemplația celui negrăit, accedem adâncind diferite aspecte ale textului. Una din modalitățile de adâncire în textul biblic o constituie și cercetarea

¹⁸ *Idem*, o.c., pp. 18–19.

¹⁹ H. Ulrich Wilchens, *Die Missionsreden der Apostelgeschichte. Form und Traditionsgeschichtliche Untersuchungen*, 1961, pp. 32–55 (la J. Dupont, pp. 134–137).

²⁰ Așa C. H. Dodd, o.c., pp. 22–29, M. Dibelius, o.c.

²¹ *Idem*, p. 36 sq.

²² *Idem*, o.c., p. 50, reconstituire bazată pe reuniunea elementelor comune fiecăruia din cele opt discursuri petrine din Fapte și dispunerea lor pe o schemă generală în funcție de recurența acestora, recurență care ar exprima și importanța lor teologică.

²³ *Idem*, o.c., p. 52.

²⁴ Cf. Andrei Marga, *Introducere în filosofia contemporană*, București, 1988, p. 219.

științifică însoțită constant de o hermeneutică adecvată a rezultatelor ei, în spiritul tradiției, în armonie organică cu învățătura Bisericii și constituindu-se ca o treaptă spre întâlnirea cu acel negrit. În acest fel studiul tradițional ortodox al Scripturii se înscrie între erudiție și angajare duhovnicească spre care trebuie să trimită înțelegerea autentică a Scripturii. O asemenea exegeză și interpretare se vor situa în cea mai directă continuitate față de cele ale Sfinților Părinți pentru care „meditarea neîncetată a Scripturii este lumina sufletului”²⁵. Exegețul ortodox va avea libertatea să folosească în mod critic și creator rezultatele obținute de alți cercetători valorificându-le din punct de vedere ortodox.

II

Pogorârea Sfântului Duh are pentru creația întreagă și mai ales pentru Biserica Ortodoxă, ca pârgă a creației, o însemnătate cu totul deosebită. Acum se poate spune că lucrarea mântuitoare a lui Hristos a devenit accesibilă oamenilor, că întruparea și-a atins scopul: redobândirea de către zidirea întreagă a Sfântului Duh pierdut prin căderea protopărinților. De aceea în a doua sa omilie la Cincizecime²⁶ Sf. Ioan Hrisostom numește această sărbătoare „plinirea bunătaților”, „rodul făgăduinței Domnului”, „metropolă a sărbătorilor”, așezând-o în continuarea Morții, Învierii și Înălțării Domnului ca pe o plinire și desăvârșire a acestora. De aici și importanța unei bune exegeze a referatului biblic corespunzător.

Cuvântarea Sf. Petru (Faptele Apostolilor 2, 14–36) este la rândul ei o exegeză creștină făcută unor texte din Vechiul Testament puse în legătură cu Cincizecimea. De înțelegerea profunzimilor teologice și a implicațiilor duhovnicești ale acestei cuvântări depinde o mai clară percepție a evenimentului pentecostal, o nuanțare și o îmbogățire a teologiei sistematice pentru care la Cincizecime singurul lucru important ar fi „întemeierea” sau „inaugurarea” Bisericii. Pe lângă faptul că în această cuvântare pot fi identificate cele mai multe din elementele componente ale predicii apostolice primare²⁷, exegeza ei ne-ar putea dezvălui aspecte surprinzătoare pe care adesea dogmatica, prea robită uneori unor sistematizări preexistente și lipsită de spontaneitatea pe care o dă exegeza directă, multidimensională a textelor Scripturii, nu le sesizează și prin urmare nici nu le exploatează.

În privința izvoarelor și a autenticității acestei predici am văzut deja numeroase direcții în care se îndreaptă răspunsurile. Pentru noi, cartea Faptelor fiind canonică și inspirată în forma și în conținutul actual este mult mai importantă tâlcuirea ei. Trebuie să ținem cont însă atât de structurile literare care apar în text pentru a-i susține teologia, cât și de posibilitatea intervenției Sf. Luca în variantele culese de

²⁵ Sf. Isaac Sirul, *Cuvântul XXIII*, F.R. 10, p. 181. La fel Sf. Vasile cel Mare îndeamnă la „observarea strictă a Evangheliei” (*Regulile mari*, tr. rom. I. Ivan, PSB 18, p. 212) și la „viețuirea cu vrednicie după Evanghelia lui Hristos” (*Cuvânt ascetic despre credință*, PSB cit., p. 94). Cuviosul Filotei Sinaitul spune că toți asceții „sunt datori să culegă cu toată silința puteri duhovnicești din dumnezeieștile Scripturi” (*Capete despre trezvie*, F.R. 4, ed. I, p. 99) iar după Sf. Petru Damaschin la dobândirea virtuților se ajunge doar „ajutați de rugăciune și de meditarea dumnezeieștilor Scripturi” (*Învățătură duhovnicești*, F.R. 5, ed. II, p. 185) pentru că în ele aflăm prin cercetare viața veșnică (*idem, o.c.*, p. 175).

²⁶ P.G. 50, 463.

²⁷ Cf. Γ. Γαλιτη, *o.c.*, pp. 19–24.

el, astfel încât unele indicii care trimit dincolo de text, mai aproape de izvoare, pot fi aducătoare de limpeziri suplimentare fără a afecta integritatea și valoarea textului canonic care *doar el este inspirat*. Dacă Sf. Luca nu ne redă în această cuvântare „ipssisima verba Petri” și nu face aceasta fără știința și intenția Sfântului Duh care l-a ajutat „să cerceteze toate cu de-amănuntul” (Luca 1, 3), dar și să le așternă în scris în chipul cel mai potrivit.

Luca folosește o schemă recurentă în toată cartea *Faptelor*: a) Biserica este confruntată cu o mulțime dintre care unii sunt de partea creștinilor iar alții nu; b) Unul dintre apostoli vorbește interpretând evenimentul²⁸. Acesta este un procedeu clasic printre istoricii antici, care interpretează diferitele evenimente pe care le-au descris printr-un discurs²⁹ și de care Sf. Luca face uz din plin, cuvântările constituind aproape o treime din textul *Faptelor*³⁰. Considerarea cuvântărilor din *Fapte* drept autentice în sens literal este o părere evasiunică între specialiști³¹ și e privită de restul cercetătorilor drept „ingenuă”³². În fapt, prin intermediul acestui procedeu istoriografic, Sf. Luca încearcă nu numai să fie fidel în descrierea sa a evenimentelor, ci și să le dea o interpretare, luându-și libertatea ca „după ce a cercetat toate cu de-amănuntul” (Luca 1, 3) să ne trimită materialul filtrat prin propria sa perspectivă teologică dar și în funcție de nevoile bisericești ale timpului său³³. În plus trebuie să vedem și dincolo de această participare activă a Sf. Luca la utilizarea izvoarelor și la așezarea informațiilor în anumite zone literare, lucrarea inspiratoare a Sfântului Duh Care l-a însoțit pe aghiograf în tot cursul cuvântărilor sale cât și în vremea redactării, nesuprimându-i personalitatea.

Cuvântarea de la Cincizecime se înscrie și ea în schema amintită fiind considerată drept „prima apologie creștină”³⁴ sau „primul discurs misionar”³⁵. Ea însăși are o structură a cărei construcție vedește atât un ritm intern elaborat cât și o atentă studiere a textelor biblice folosite în argumentare, texte în care Sfântul Luca a intervenit uneori fasonându-le în funcție de intenția sa teologică.

Au fost propuse mai multe *planuri* ale prediciei Sf. Petru la Cincizecime³⁶, fiecare sprijinind o anumită perspectivă teologică și o anume înțelegere a diferite chestiuni,

²⁸ William W. Willimon, *Acts, in Interpretation. A Bible Commentary for Teaching and Preaching*, Atlanta, 1988, p. 34.

²⁹ M. Dibelius, *Die Reden der Apostelgeschichte und die antike Geschichtsschreibung*, Heidelberg, 1949, (apud J. Dupont, o.c., pp. 47–48). *Idem, Studies in the Acts of the Apostles*, ed. H. Greeven, trans. M. Ling, New York, 1956, pp. 135–136.

³⁰ W. W. Willimon, o.c.

³¹ F. F. Bruce, *The Speeches...* Poziția sa este însă folositoare în identificarea elementelor primitive pe a căror prezență autorul își întemeiază poziția, susținută și în al său comentariu la cartea *Faptelor: The Acts of the Apostles*. La fel A. M. Vitti, *L'eloquenza di S. Paolo colta al vivo da S. Luca negli Atti*, in *Biblica*, XII (1941), pp. 159–197, (la J. Dupont).

³² J. Dupont, o.c., p. 42.

³³ „Cuvântările nu sunt un exercițiu mnemotehnic al cronicarilor, ci al celor care au un punct de vedere” scrie Donald Juel, *Luke-Acts, The Promise of History*, Atlanta, 1983, p. 159.

³⁴ ...*Interpreter's Bible* vol. 9, com. ad. loc.

³⁵ R. J. Dillon, o.c., p. 732.

³⁶ F. F. Bruce, o.c., com. ad loc. propune: a) introducere (v. 14–21); b) relatarea morții, a învierii și a înălțării lui Iisus (v. 22–36); c) interpretarea acestora cu d) citate scripturistice (v. 25–28, 34 s.n.) întrerupte cu un scurt e) îndemn la pocăință și convertire pe baza kerygmei (v. 38–39). Γ. Γαλιτη, o.c. pp. 23–24 propune abordarea pericopei ca înălțuire de idei alternante antitetice astfel: v. 15 și v. 16–18; v. 19–20a și v. 20b–22; v. 23 și v. 24a; v. 24b și v. 25–26; v. 27 și v. 28; v. 29 și v. 30–31a; v. 31 b și v. 32–34; v. 35 și v. 36a; v. 36 b și v. 37–38a; 38b și 39; v. 40a și v. 40b.

cum ar fi: redactarea cărții Faptelor, evenimentul propriu-zis al Cincizecimii și înțelegerea predicii în șirul întâmplărilor, caracterul tipizat sau nu al predicii apostolice, etc. În ceea ce ne privește, lectura atentă a predicii a descoperit o anumită structură a ei care evidențiază metoda argumentativă folosită de Sfântul Petru. Pe această structură se întemeiază și planul pe care-l propunem pentru o viitoare exegeză a predicii.

În predica sa Sf. Petru procedează printr-o succesiune de afirmații pe care le argumentează imediat scripturistic. Procedul este tipic iudaic și se potrivește extrem de bine cu auditoriul iudaic al predicii, auditoriu pentru care textul sacru avea autoritate supremă³⁷. Pe lângă faptul că această structură sprijină o vechime mare a predicii în această formă³⁸, ea ne ajută să descifrăm mai bine sensul biblic al ideilor exprimate în predică, fără ca aceasta să pară o forțare a textelor și o trădare a sensului primar. Planul pe care-l propunem are trei secțiuni construite pe schema alternanței afirmare-argumentare scripturistică, și concluzii, una dogmatică și urmarea ei practică. În centrul predicii se află o secțiune (C) ce se abate de la schema amintită și care vine ca un element suplimentar care subliniază Învierea Domnului și importanța acestui eveniment:

A. Pogorârea Sf. Duh: cauza fenomenelor de la Cincizecime v. 14–21

a) afirmare v. 14–16

b) argumentare scripturistică v. 17–21

B. Patimile, Moartea și Învierea lui Iisus v. 22–28

a) afirmare v. 22–24

b) argumentare scripturistică v. 25–28

C. Învierea lui Iisus – împlinirea proorociei lui David v. 29–32

D. Înălțarea la cer, șederea de-a dreapta și trimiterea Duhului v. 33–35

a) afirmare v. 33–34a

b) argumentare scripturistică v. 34b–35

E. Concluzii

a) dogmatică: Iisus este Hristos v. 36

b) practică: îndemn la pocăință și Botez v. 38–39.

În ansamblul acestei predici petrine este dificil să afirmăm cu precizie și exclusiv pe ce, sau mai bine zis pe *Cine* cade accentul. Comentatorii în majoritatea lor, privind predica aceasta solidară cu restul predicilor petrine, subliniază caracterul ei hristologic, descifrând elementele unei hristologii primare. Este greu însă de negat că predica pentecostală are de fapt două obiecte care se lămuresc reciproc: Hristos și Duhul Sfânt. Chiar la o analiză statistică a ideilor vedem că 11 (adică 58%) sunt hristologice și 8 (adică 42%) privesc pe Sf. Duh, adică o proporție de idei relativ egală. Pentru a sustrage exegeza noastră unor sterile analize ce pot acompania cu succes o derivă ulterioară a interpretării, trebuie să spunem din capul locului că pentru noi *intentio auctoris* depășește ceea ce a avut în intenție Sf. Petru sau Sf.

³⁷ Cf. J. Dupont, *o.c.*, p. 245 sq; L. Cerfaux, *L'exégèse de l'Ancien Testament par le Nouveau Testament*, în *L'Ancien Testament et les chrétiens* (seria «Rencontres», nr. 36), Paris, 1951, pp. 132–148; L. Venard, *Utilisation de l'Ancien Testament dans le Nouveau*, în vol. colectiv *Initiation Biblique*, ed. a 2-a, Paris-Tournai, 1948, pp. 400–404.

³⁸ Cf. și considerațiile pe această temă ale lui P. Benoit, *Exégèse et Théologie*, vol. II, Paris, Cerf, 1961, p. 196.

Luca, admițând intervenția acestuia în transmiterea discursului. Întrucât exegeza și interpretarea oricărui teolog ortodox trebuie puse în slujba Bisericii Ortodoxe, ele nu vor putea fi desprinse de cadrul general teologic și de contextul pnevmatic care caracterizează ansamblul acestei teologii. Vorbind despre tipologie ca metodă de ermeneutică creștină a Vechiului Testament³⁹, părintele profesor Vasile Mihoc de la Sibiu face importanta observație că între cele două Testamente există „corespondențe tainice”⁴⁰ intenționate de Însuși Sf. Duh care și însuflă o anumită interpretare ce evidențiază aceste corespondențe. Ceea ce dorim să reținem este intenția Sfântului Duh ascunsă în spatele activității autorului uman și uneori poate chiar nesesizată de acesta, intenție care însă se discerne prin situarea în contextul teologic ortodox.

Toate aceste considerații se constituie într-o introducere poate aridă dar necesară pentru o viitoare exegeză a predicii la Cincizecime a Sfântului Apostol Petru. Accentele teologice și perspectivele pe care le deschide cercetarea exegetică minuțioasă a acestei capodopere teologice vor permite negreșit o mai bună înțelegere a raportului dintre Vechiul și Noul Testament în lumina Învierii lui Hristos, a raportului dintre Întruparea, Moartea, Învierea, Înălțarea la cer și șederea de-a dreapta Tatălui pe de o parte, și trimiterea Duhului Sfânt peste Biserică și lucrarea Sa în istorie, pe de alta.

³⁹ Pr. prof. dr. Vasile Mihoc, *Tipologia ca metodă de interpretare creștină a Vechiului Testament*, în *Altarul Banatului*, VIII (1997), nr. 7-9, pp. 28-39.

⁴⁰ *Idem*, o.c.

SĂ FII NĂSCUT DIN NOU

O APROPIERE DE ORTODOXIE

Arhim. EUSEBIE STEPHANOU

În tinerețea mea și în primii ani din preoția mea, expresia „să fii născut din nou“, a fost pentru mine aproape sinonimă cu protestantismul. Eu gândesc că e cinstit să spun, că cei mai mulți ortodocși din ziua de astăzi asociază însemnătatea cuvintelor „născut din nou“ cu doctrina protestantă – firește, în modul cel mai dezagreabil pentru Biserica Protestantă.

Când un protestant îmi puneă întrebarea: „Ești tu născut din nou?“, îmi amintesc cât de defensiv eram devenind și foarte nervos. După câte îmi aduc aminte, problema nașterii a doua în duh a fost foarte rar, sau chiar deloc predicată de preoții ortodocși și, dacă a fost, era menționată în trecere, simplu și nicidecum ca ceva de bază, fundamental, ca o poruncă descoperită prin puterea divină. Eu nu-mi amintesc să fi fost întrebat de vreun preot dacă am fost renăscut ori nu.

Am învățat de la profesorii mei de teologie și de la cei mai în vârstă decât mine, că noi suntem născuți din nou în Taina Botezului. Acesta a fost răspunsul la întrebarea mea, hotărâtor pentru mine. Nu a mai fost nimic de întrebat ori de discutat despre acest subiect. Un răspuns simplu, la o întrebare simplă. Acum, însă, cred că aş putea răspunde acelor evangheliști protestanți inoportuni, care m-ar confrunta cu întrebarea: „Ești tu născut din nou?“

Ortodocșii și romano-catolicii susțin aceeași doctrină: renașterea sau nașterea a doua este acordată credinciosului prin Sfintele Taine. E vorba de Taina Botezului care produce înainte de toate starea de „născut din nou“ a persoanei care îl primește pe Iisus Hristos ca Mântuitor. Botezul este socotit ca renăscător în ambele Biserici, adică el este acela care săvârșește starea de renaștere în inima și viața credinciosului. Dacă Botezul este regenerator, atunci, potrivit cu doctrina ortodoxă, regenerarea se produce în momentul când o persoană a fost botezată, deci când ea este născută din nou.

Prin urmare, ideea că trebuie să fii născut din nou pentru ca să poți intra în ceruri, este în mod hotărât o învățătură de bază a Bisericii Ortodoxe. Aceasta este deci în mod indiscutabil doctrina ortodoxă, anume că nimeni nu are acces la Împărăția lui Dumnezeu, fără să fi trecut mai întâi prin stagiul de renaștere. Fără o asemenea renaștere, o persoană este destinată pentru veșnicie iadului. Așadar, ceea ce este în discuție, nu e dacă renașterea este o condiție ca orice bărbat sau femeie să fie mântuiți de iad și să poată ajunge în ceruri. Există o înțelegere completă asupra acestei condiții, între ortodocși, romano-catolici și cei mai mulți dintre protestanți. Neînțelegerea

apare atunci când se pune întrebarea: ce este ceea ce în mod precis și specific produce starea de renaștere în inima credinciosului – care este o experiență instantanee, ce se întâmplă la un moment dat, într-o singură zi și o singură dată în viață, ca ceva necesar și evident pentru renaștere.

În cele ce urmează voi căuta să iau în considerare trei probleme:

- 1) pentru ce e nevoie de renaștere?
- 2) natura renașterii,
- 3) este necesară o experiență evidentă a renașterii?

Pentru ce o renaștere?

Dumnezeu nu l-a creat pe om dintru început cu scopul de a-i cere să se nască din nou. O singură naștere a fost în planul original al lui Dumnezeu. Omul a fost creat ca să crească și să activeze din momentul nașterii sale. Aceasta avea rostul doar de a marca începutul creșterii sale, după chipul și asemănarea lui Dumnezeu. Adam a avut din plin acces la toate resursele cerului pentru creșterea și dezvoltarea lui. El a fost în comuniune directă cu Duhul Sfânt, care în mod inițial a fost sădit în el. Duhul creator a fost Duhul desăvârșirii, care a sălășluit în Adam. Acela a fost în legătură imediată cu Duhul Sfânt, care i-a fost destinat lui să-l dobândească și pentru care el a fost creat.

Dacă Adam nu ar fi păcătuit, tu și eu nu am fi avut nevoie de experiența renașterii. Dar aceea a fost nesupunerea lui din voia lui Dumnezeu, care a schimbat condiția omului în direcția contrară cerului. Păcatul său de răzvrătire l-a separat pe om de Dumnezeu. El a pierdut înrudirea cu Duhul Sfânt. El a pierdut accesul la bogățiile cerului. Păcatul a deformat natura omului în mod radical. Ruperea legăturii lui cu Dumnezeu l-a îndepărtat de la moștenirea și dreptul de rudenie cu cerul. El a devenit „copilul mâniei” și moștenitorul iadului. Acum el a fost născut să fie numai fiul pierzării și prizonierul lui satana. Moartea, mai degrabă decât viața, a rămas singura alternativă pentru el. „După cum printr-un om a intrat păcatul în lume și prin păcat moartea, astfel și moartea a trecut la toți oamenii, pentru că prin acela toți au păcătuit” (Romani 5, 12).

Tu și eu am venit în lume ca păcătoși, destinați iadului, copii ai lui satana și spre condamnare. Dumnezeu este Dumnezeu sfânt și El nu va avea nimic de a face cu ceea ce nu este sfânt și păcătos. El se va ține la o parte de la ceea ce nu este propriu naturii Lui, El fiind într-adevăr cu propria Lui natură, când l-a izgonit pe om de la prezența Sa.

Nimeni din cei născuți în lume nu este scutit de judecata greșelii și de la sentința de expulzare și moarte, pentru că Scriptura ne spune limpede, că „toți au păcătuit și sunt lipsiți de slava lui Dumnezeu” (Romani 3, 23). Prin Adam „a venit osândă la toți oamenii” (Romani 5, 18) și prin neascultarea lui Adam „toți s-au făcut păcătoși” (Romani 5, 19). Noi am venit în lume ca fii ai lui Adam, înstrăinați de Dumnezeu, din cauza greșelii și condamnării noastre.

Însă mila și înțelepciunea lui Dumnezeu a conceput un plan de mântuire a omului, care să nu violeze principiile dreptății. Astfel o restaurare a omului la condiția pe care a avut-o înainte de căderea lui Adam, devine o realitate numai prin renașterea omului în suferința și moartea lui Iisus Hristos, revendicările dreptății lui Dumnezeu

fiind astfel împlinite. El devine păcat și blestem pentru noi, încât credinciosul poate deveni drept în fața lui Dumnezeu: „Căci pe când eram vrăjmași, ne-am împăcat cu Dumnezeu, prin moartea Fiului Său, cu atât mai mult, odată împăcați, ne vom mântui prin viața Lui“ (Romani 5, 19).

Vărsarea sângelui lui Iisus pe crucea Golgotei ne-a mântuit de sub stăpânirea întunericului și ne-a adus în împărăția cerului. Noi primim iertarea păcatelor și într-o clipă suntem justificați în fața dreptății, când noi ne apropiem de sângele vărsat și îl consacram cu credința propriei noastre vieți.

Căstigarea Sfântului Duh a fost făcută posibilă omului prin ispășirea lui Iisus Hristos pe cruce, prin învierea Sa din morți și prin înălțarea Sa la ceruri într-o mărire de-a dreapta Tatălui. Prima binecuvântare primită de la Sfântul Duh, produce în inima omului credincios regenerarea – renașterea. Credinciosul este restabilit în starea lui preadamică de comuniune cu Dumnezeu și are astfel acces nelimitat la viața Lui dumnezeiască. Această restaurare este numită în Scriptură „înnoirea vieții“ (Romani 6, 4).

Născut de sus

Obligația ca omul să treacă prin a doua naștere, este o condiție pe care fiecare bărbat și femeie trebuie să o împlinească spre a putea fi mântuit. E ceea ce este arătat clar, într-un limbaj vădit, care vine chiar din gura Domnului nostru Iisus Hristos: „De nu se va naște cineva de sus, nu va putea să vadă împărăția lui Dumnezeu“ (Ioan 3, 3).

Cuvintele „născut din nou“, nu sunt bazate pe textul original al acestui verset. Traducerea engleză „născut din nou“, este mai degrabă un comentariu și nu o traducere exactă a textului. Firește, „ca să fii născut de sus“, aceea înseamnă o a doua naștere, fiind născut din nou. Singurul loc, unde întâlnim expresia „a fi născut din nou“, se găsește în prima Epistolă a lui Petru (I Petru 1, 3). Textul acesta sună: „Binecuvântat fie Dumnezeu și Tatăl Domnului nostru Iisus Hristos, Care, după mare mila Sa, prin învierea lui Iisus Hristos din morți, ne-a născut din nou, spre nădejde vie“.

„Fiind născuți a doua oară, nu din sămânță stricăcioasă, ci nestricăcioasă, prin cuvântul lui Dumnezeu cel viu din veac“ (I Petru 1, 23).

Cuvântul grec *anóthen* „născut de sus“ demonstrează că nașterea din nou nu este lucrarea omului. Aceea nu vine ca un rezultat al efortului din partea omului ori al lucrurilor sale bune. Acesta este rezultatul acțiunii Duhului Sfânt asupra inimii omului. Aceia care sunt născuți din nou, sunt născuți „nu din sânge, nici din poftă trupească, nici din pofta bărbătească, ci de la Dumnezeu sunt născuți“ (Ioan 1, 13). În momentul când omul își mărturisește credința în mod verbal și îl primește pe Hristos, care a săvârșit lucrarea de mântuire pe Golgota, atunci Dumnezeu prin transformarea Duhului Său intră în viața lui. Renașterea este un dar primit de la Dumnezeu, prin Harul Său și de bună voie.

Anóthen arată mai departe originea renașterii. Aceasta înseamnă că omul credincios nu este transportat într-o oarecare sferă ca să fie renăscut. Cuvântul arată sursa nașterii a doua: credinciosul rămâne pe pământ, însă o viață cerească invadează existența lui pământească și execută o lucrare de refacere în el. Renașterea este rezultatul acțiunii directe a lui Dumnezeu în viața credinciosului, Duhul Sfânt îi dă lui un îndemn nou.

Născut din nou

Iisus dezvoltă condiția pentru mântuire, arătată în cuvintele de la Ioan 3, 5: „Amin, amin grăiesc ție, de nu se va naște cineva din apă și din Duh, nu va putea să intre în împărăția lui Dumnezeu“. Aici Domnul ne spune că atât botezul din apă, cât și cel din Duh sunt mijloace de transmitere a puterii de renaștere ale lui Dumnezeu. Botezul cu apă este partea necesară a tainei de renaștere. Firește că apa nu are putere de renaștere în ea însăși; Duhul Sfânt este acela care renaște pe credincios, canalizând puterea de mântuire prin apa botezului.

În botezul cu apă, Duhul Sfânt este mijlocitorul, care curăță pe credincios de toată greșeala și fărâdelegea și îl încorporează în Trupul lui Hristos, Biserica. Sf. Pavel ne învață: „Pentru că noi toți într-un singur Duh ne-am botezat, ca să fim un singur trup“ (I Corinteni 12, 13). Pe de altă parte, în botezul Duhului Sfânt, Iisus este cel care botează. El botează în Duhul Sfânt și îl umple pe om cu Duh Sfânt, care rămâne în trupul și sufletul său ca un locuitor permanent.

Trupul, firește, este mijlocitorul primului botez: „Tot ce este născut din trup este trup“. Sfântul Duh este, în mod supranatural, mijlocitorul celui de al doilea botez. Când tu spui că ai fost născut din nou, tu într-adevăr spui că ai fost „născut din Duh“. Cu alte cuvinte, tu dai de înțeles că ai avut o experiență cu Duhul Sfânt. Acea slăvită persoană a Sfintei Treimi te conduce pe tine, mai întâi la experiența de născut din nou. Aceasta este prima treaptă. După un timp oarecare, tu ești botezat cu Duhul Sfânt și vei avea pe Duhul Sfânt în tine. Botezul cu Duhul Sfânt este darul al doilea. El marchează treapta a doua a restaurării noastre spirituale. Oricum, renașterea și botezul cu Duh Sfânt, se pot întâmpla și fără de vreun interval de timp, între ele. Sf. Grigorie Teologul învață în a cincea *Cuvântare Teologică*: „Duhul Sfânt este care... face temple, care îndumnezeiește, care desăvârșește, în așa fel, că anticipează botezul, încât și după botez, va fi căutat ca un dar separat“.

Lucrarea Sfântului Duh este asemănată cu bătaia vântului. Tu nu poți prevedea din ce parte vine vântul și în care direcție va sufla. Tu îți dai seama numai văzând rezultatul bătaii lui. Când vezi crengile copacilor mișcându-se, atunci știi că vântul e acolo. Când tu vezi obiecte zburând prin aer, atunci tu știi că vântul bate și cunoști și direcția de unde vine. Așa este și cu Duhul Sfânt. El este suveran în lucrul Său. El nu poate fi prevăzut și nici controlat. Nici un om nu poate pune Duhul Sfânt într-o cutie și să pretindă că poate distribui din puterea Lui, chiar dacă ar fi o comandă religioasă. Iisus a arătat un interes deosebit pentru acest aspect al renașterii în Duh, avertizându-ne contra unei ispite posibile de a încerca manipularea Duhului Sfânt, chiar în numele Său, și chiar anticiparea unei Biserici instituționalizată, care pretinde uneori să programeze revărsarea Duhului Sfânt în viețile credincioșilor.

În Biserica Ortodoxă avem nevoie de o mai serioasă recunoaștere a faptului că nu este nici o șansă pentru nimeni de a scăpa de mânia lui Dumnezeu și de moartea veșnică a iadului, fără numai dacă este supus acestei condiții principale – nașterea a doua. Ea trebuie luată în mod foarte serios, dacă suntem interesați pentru fericirea noastră eternă. Într-adevăr, noi avem nevoie să îndeplinim această condiție pentru mântuirea noastră. Aceasta înseamnă că avem lipsă să ne întoarcem și chiar să luăm porunca lui Hristos, ca o doctrină, sau ca un articol de credință. Ceea ce e important este ca să avem convingerea clară că de fapt ne-am născut din nou, că noi am avut experiența personală a nașterii a doua.

Natura noului născut

Cea mai bună cale prin care putem stabili dacă am fost sau nu născuți din nou, este de a cunoaște întâi de toate natura renașterii în Duh. Ce înseamnă aceea ca să fi născut din nou? Ce se întâmplă cu tine? Ce experiență ai tu de făcut? Cum cunoști tu, în mod sigur, că experiența pe care o ai a fost o experiență adevărată de nou născut?

Semnul distinctiv al renașterii este, mai întâi și cel mai de căpetenie, sensul noutății. Este vorba de ceva cu totul nou și diferit față de experiența pe care ai avut-o în trecut. Schimbarea ce se produce în personalitatea ta, te face pe tine nou și cu totul deosebit față de cum ai fost mai înainte. Tu nu vei mai fi aceeași persoană după renașterea în duh.

A fi născut din nou, nu are de a face, în mod simplu, cu schimbarea atitudinii tale, ori cu felul tău de gândire despre Dumnezeu și despre aproapele tău și nici cu gândurile tale noi. Aici nu e vorba de un progres intelectual. Nici nu este măcar adoptarea de decizii noi, ori exprimarea de idealuri și valori pentru traiul vieții de fiecare zi. Nu este vorba nici de a schimba stilul de viață, ori modelul de trai. Este mai mult decât atât și anume transformarea inimii. A fi născut din nou, este ca și cum tu ai fost creat de Dumnezeu prima dată.

A fi născut din nou, înseamnă a fi o persoană nouă, specială, o creatură nouă. Scriptura menționează în mod clar aceasta: „Deci, dacă cineva este în Hristos, el este făptură nouă; cele vechi au trecut, iată toate s-au făcut noi“ (II Corinteni 5, 17).

Este vreo mirare că oamenii comentează despre unii, care au avut o schimbare radicală, ce li s-a întâmplat, ca un rezultat al experienței de născuți din nou? Se aud adesea comentarii ca acestea: „Ce s-a întâmplat cu el?“, „El nu mai este același om“, „El nu poate fi aceeași persoană. Cu greu pot să-l recunosc“, „Ea nu mai este femeia pe care am cunoscut-o mai înainte“.

Acesta e încă un motiv, pentru care ideea de a fi născut din nou este atât de străină celor mai mulți ortodocși. Noi nu suntem obișnuiți cu convertirea oamenilor în Biserică. Stabilitatea religioasă este standard. Și când o persoană dezvăluie o schimbare neașteptată în viața ei religioasă, ea devine un obiect de curiozitate și bârfeală.

Însă, noi trebuie să recunoaștem că starea de născut din nou produce o schimbare radicală în personalitatea și viața unui bărbat ori a unei femei. Ceea ce se vede, nu se poate ascunde. Transformarea este profundă și radicală. Aceasta trebuie să fie așa, pentru ca un credincios să devină o „creatură nouă“ și o persoană nouă. Schimbarea trebuie să fie revoluționară și dacă este așa, atunci trebuie să facă din tine o „creatură nouă“.

Dovada de a fi nou născut

Născut din nou ar putea însemna că tu ai ieșit din viața păcatului și a deprăvării morale. Pe de altă parte, tu, poate că ai fost întotdeauna o persoană cinstită și cumsecade, nu însă o persoană născută din nou. În orice caz, schimbarea trebuie să fie radicală.

Îmi amintesc de o tânără grecoaică, care de curând a făcut primul pas de transformare spirituală. Ea era dintr-o familie bună, oameni religioși, bisericieni, dar s-a încurcat în droguri și viața sexuală nepermisă, aproape cinci ani. Un ne-ortodox i-a vorbit despre Iisus Hristos și când a primit pe Domnul ca Mântuitorul ei personal, ea a suferit o schimbare extraordinară, încât a devenit subiect de discuție în familie, cu preotul local și cu întreaga parohie. În loc ca oamenii să se bucure că ea a fost mântuită din mocirla păcatului, fiecare s-a indispus și au început s-o necăjească că este „protestantă“. Singura ei crimă a fost înflăcărarea pentru Hristos și pentru Biblie și că ea „necăjea“ poporul în biserică cu mărturisirea ei constantă. Preotul a început să-și pretindă autoritatea și să-i pună în față Părinții Bisericii, ca să-i dovedească că ea a greșit, în loc să se bucure cu cerul că un suflet s-a pocăit și a fost mântuit.

Mai sunt și alte cauze care explică apariția unor inși nou născuți. Aceștia trăiesc o viață morală, cercetează regulat biserica și primesc Sfintele Taine cu credință. Ei ar putea fi chiar religioși, dar nu se observă însuflețire în viața lor religioasă. Spiritual, ei sunt nepăsători – de nici un folos, nici pentru Dumnezeu și nici pentru alții. Ei n-au avut niciodată o întâlnire personală cu Dumnezeu. Deși sunt cu frică de Dumnezeu, ei au avut o viață lipsită de fapte bune. Întotdeauna se observă boală în casa lor. Pe scurt, ei nu au fost născuți din nou, niciodată. Ei sunt oameni buni, dar nu sunt renăscuți în Duh.

Atunci, deodată auzi despre ei că aduc dovezi despre legătura lor nouă cu Dumnezeu. Ei sunt entuziasmați de Iisus și Cuvântul lui Dumnezeu. Ceva neașteptat s-a întâmplat în viața lor. Ceilalți din Biserică vorbesc sarcastic: „O, Doamne, ce s-a întâmplat cu Ion și cu Stela? I-ai văzut Duminică la biserică cât au fost de activi? Ce s-a întâmplat cu ei? Cum au devenit de fanatici!“

Aceasta nu înseamnă că renașterea trebuie să fie, în mod simplu, o manifestare emoțională, totuși emoțiile de bucurie, de pace, de comunicativitate sunt vădite. Noi putem asemăna a doua naștere cu prima naștere, în mai multe feluri. Când se naște un copil, se produce emoție în jurul lui. Apare o nouă viață. La fel este și cu nașterea spirituală. Nu pot fi indiferent. Există o emoție și o bucurie și la o renaștere, tot așa ca și la naștere. Tu nu poți să fii calm și nepăsător când un copil a venit pe lume din pânțele mamei sale. Oamenii din jur iau cunoștință, în mod normal, despre renaștere, tot așa de bine ca și la o naștere. Singura deosebire este, că în acest caz, cerul se împreună cu pământul ca să celebreze evenimentul.

Ce face un copil nou născut? Primul semn, că s-a ivit o viață nouă, este tipătul aceluia. Rar se întâmplă că o persoană să fie născută din nou și să nu plângă sau măcar să suspine. Îmi amintesc de momentul când am fost născut din nou, cum am plâns, am suspinat, am tipat, am gemut, mai mult ca o jumătate de oră.

Îndată ce copilul s-a născut, prima lui satisfacție este ca să fie la pieptul mamei lui, unde el găsește hrana. Odată ce tu ești născut din nou, tu ești hrănit cu înflăcărarea în Iisus, fiindcă El te hrănește cu iubirea Lui și cu acel lapte spiritual, necesar la creșterea și dezvoltarea în Duh.

Mai întâi nașterea, apoi creșterea

Domnul mi-a arătat că una din cele mai mari confuzii în biserică este de a amesteca creșterea în Duh, cu renașterea în Duh. Renașterea ca și nașterea este o întâmplare și

nu o acțiune. Probabil că experiența cea mai zadarnică și fără vreun rezultat vizibil pentru păstori de astăzi, este administrarea Tainelor, de asemenea, acțiunea de a învăța, de a predica și de a instrui poporul. Motivul este că noi așteptăm imposibilul: noi așteptăm ca oamenii să crească, chiar înainte de a se fi născut. Aceasta este o imposibilitate în cele supranaturale, precum tot astfel și în mediul natural. Cuvântul lui Dumnezeu este lege spirituală. Ea lucrează tot așa de sigur, ca și orice lege naturală.

Un preot care muncește să edifice oamenii săi, fără ca mai întâi să-i pună într-o lucrare de nou-născuți, este un preot care lucrează zadarnic. De obicei el sfârșește cu oamenii care sunt bine informați despre învățăturile lui Hristos și despre doctrinele Bisericii, dar care rămân nerenăscuți. Așa se întâmplă cu oamenii care au cercetat biserica și au auzit predicile timp de 30 ori 40 de ani, dar care niciodată nu au înțeles, în mod real, epistolele și evangheliile și care des pierd victoria deplină asupra lui satana. Cu alte cuvinte, ei niciodată nu au avut darurile și nici fructele Sfântului Duh, manifestate în viața lor.

Dacă Dumnezeu nu poate face nimic cu vechea natură, atunci ce putem face noi? El nu învață pe om doctrină, catehism ori Sfinte Taine. Dacă Dumnezeu nu poate folosi pe omul nerenăscut, atunci noi, preoții, episcopii, nu-l putem considera ca pe unul ce poate fi capabil să învețe și să primească Tainele. Dumnezeu are un singur plan pentru „omul vechi” – executarea. Il dă morții: „Eu m-am răstignit cu Hristos; și nu eu trăiesc, ci Hristos trăiește întru mine” (Galateni 2, 20).

Un preot poate predica despre fructele Duhului Sfânt până se învinețește la față și totuși nu reușește nimic. „Dragostea, bucuria, pacea, îndelunga răbdare, bunătatea, facerea de bine, credincioșia, înfrânarea” (Galateni 5, 22–23), vin ca un rezultat al „nașterii din Duh”. Dacă tu, ca preot, te bucuri moralizând în predici, atunci aceasta este altă istorie. Eu nu pot să te îmbogățesc cu acest mesaj. Dar tu va trebui să răspunzi în fața lui Dumnezeu, într-o zi, dacă consideri predica, pur și simplu, ca făcând parte din practica ritualului bisericesc. Eu nu pot scoate în evidență, îndejuns, acest punct: că tu nu poți crește înainte de a fi fost conceput și născut din pântecul mamei tale. În același fel, tu nu te poți dezvolta în Duh și să crești după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, până ce nu ai fost născut din nou. Nimic nu ar putea fi mai tragic, decât ca să încerci a crește înainte de a primi mai întâi nașterea. Nimic nu poate fi mai zadarnic, decât aceea ca să încerci să fii aproape de Dumnezeu și să întărești relațiile cu El, fără ca mai întâi să-i îngădui să producă în tine o naștere nouă în Duh.

Acum poate să-ți pară o îndrăzneală din partea mea să spun ce va urma, dar eu te asigur că marea majoritate a poporului nostru din Biserică este formată din nerenăscuți și că ar putea să fie mai religioși. Nu fiți revoltați și nu insultați, dar mulți preoți și episcopi nu „sunt născuți în Duh”, cu toată evlavie și educația lor teologică. Ei n-au avut niciodată o experiență de schimbare a vieții în Duhul Sfânt. Iar ca rezultat, ei au autoritate apostolică, dar nu au putere apostolică de a sluji în supranatural, adică, „în dovedirea Duhului”.

Aceasta nu înseamnă a fi scrupulos, nici răutăcios. Eu pur și simplu afirm ceva din propria mea experiență. Înainte de primirea botezului cu Duh Sfânt, cu mulți ani în urmă, am scris și am povestit cu mulți preoți, fără nici un fel de probleme. Am fost la fel ca ei, fiindcă m-am potrivit cu ei la același nivel de perspectivă preotească. La un moment dat, însă, am intrat într-o întâmplare de renaștere, s-au ivit probleme

de comunicație, nu din cauză că eu aş pretinde a fi mai bun decât frații mei preoți, ci pur și simplu din cauză că eu știu că sunt mai bun decât am fost mai înainte. Nu mai sunt mulțumit cu mine însumi, așa cum am fost mai înainte, și am început să dobândesc un surplus de putere spirituală, care odinioară nu s-a realizat în viața și preoția mea.

Botezul în pruncie și experiența de nou-născut

În cazul când un prunc este botezat, noi nu putem aștepta, în mod vădit, să observăm ceva semne exterioare sau exteriorizări ale renașterii lui. Nu există nici o convertire la Hristos, din moment ce pruncul nu are mijloace fizice și mintale pentru a exprima ce s-a întâmplat cu el.

Că botezul pruncilor este o regulă în zilele noastre și convertirile sunt excepții, aceasta se întâmplă pentru că Biserica e plină de oameni care n-au avut niciodată vreo experiență spirituală și nici cea mai mică încercare de a fi născuți din nou. Nu de mult, am citit un articol al unui preot catolic, în care el arată că Biserica de astăzi este plină de „păgâni botezați”. Aceasta s-ar putea aplica tot așa de bine și la Biserica Ortodoxă.

Cei mai mulți din oamenii din Biserică sunt creștini ortodocși pentru că s-a întâmplat să se nască și nu pentru că au voit ei. Prin urmare, ființa lor, fără îndoială creștină, tinde a fi o stare formală. Pretenția lor de a fi membri ai Bisericii lui Hristos, îi leagă de o dată fără importanță în viața lor. Este atunci botezul pruncului o sursă a răului în Biserică? Nu vreau să las cititorului impresia că atac botezul pruncului. Însă vreau să subliniez faptul că botezul pruncilor a fost o excepție în Biserica primară, când pruncii mici au fost incluși la botez cu întreaga familie, care s-a convertit la Hristos. Ei au fost luați cu ocazia convertirii și a botezului adulților, care a fost o regulă generală de acțiune misionară și de evanghelizare a Bisericii într-o lume necredincioasă.

Nenorocirea stă în faptul că sunt grozav de puține convertiri de adulți în Biserică, există foarte rare cazuri de dovezi personale cu trăiri de nou-născuți. Pe lângă aceasta cele mai multe convertiri la Ortodoxie sunt de la alte confesiuni religioase și nu ca o experiență nouă a mântuirii în Iisus Hristos.

Pe noi ne doare foarte mult aceasta. Chiar ideea de nou născut este ceva neobișnuit și de care se aude cel mai puțin la credincioșii noștri. Când se întâmplă să auzim despre ea, atunci, de obicei, auzim de la protestanții radicali și nouă ne-a intrat în cap că aceea ar fi, pur și simplu, o idee protestantă. Apologetica pe care noi ne bazăm apărarea este ideea că, în Biserica Ortodoxă, renașterea este considerată ca un proces de creștere spirituală și nu ca o întâmplare, venită în mod instantaneu. Așa după cum am arătat mai sus, ideea aceasta m-a convins pe mine mulți ani, înainte și după hirotonirea mea în preoție. Însă din ziua când am primit botezul Sfântului Duh, Domnul a început să mă învețe, că aceea ce este creștere, este ceva în curs de dezvoltare și nu o renaștere. Nașterea, ca și renașterea, se întâmplă la un moment oarecare și după aceea urmează creșterea și continuă pe toată durata vieții. Creșterea spirituală începe la naștere și se termină la moarte. A doua naștere ca și prima, este un început de trăire, o întâmplare simplă, dar necesară. Fără ea nu există creștere, nici în cele naturale, nici în cele supranaturale.

Renașterea nu vine odată cu creșterea și desăvârșirea spirituală. Ea nu este o răsplată pentru sfințenia noastră, ci mai degrabă o presupunere a sfințeniei și o desfășurare a Duhului. Ea trebuie să fie o trăire, dacă într-adevăr este un început real. Dacă creșterea cere o trăire liberă a voinței, atunci se înțelege că și renașterea, la fel, pretinde o trăire liberă a voinței. Aceasta este deosebirea între renaștere și naștere. În cazul precedent, mărturisirea noastră despre Hristos ca Domn și Mântuitor este aceea care face botezul rodnic și potrivit pentru renașterea noastră.

Mergem la cer cu certificatul nostru de Botez

Mărturisirea nașului la botezul pruncului este primită de Dumnezeu numai în timpul prunciei și în perioada timpurie a copilăriei. Din momentul când copilul este mai în vârstă și e capabil să facă selecția faptelor, atunci el e responsabil să-și facă propria lui mărturisire. Să nu greșim: nu veți merge niciodată la cer, pe baza mărturisirii nașului vostru. Voi aveți nevoie să cercetați conștiința și trăirea renașterii, primind în fapt pe Iisus Hristos în inima voastră ca Mântuitorul vostru personal. Va trebui să spuneți ceva, cam în felul următor: „Da, Doamne, nașul meu Ți-a mărturisit în numele meu, când eu am fost botezat ca prunc. Însă acum, Doamne, eu vin să-ți mulțumesc pentru acea binecuvântare de atunci și să afirm din nou promisiunile făcute de naș, pentru mine la botez. În ascultarea cuvântului Țău revelat, eu mărturisesc acum cu gura mea proprie, Iisuse, că Tu ești Domnul și cred din toată inima mea, că Dumnezeu Te-a înviat din morți. Eu cred că Tu ai murit pentru păcatele mele și ai vărsat sângele Țău pe cruce, ca să mă mântuiești de iad și să mă duci la ceruri. Acum eu Te invit să intri în inima mea ca și Mântuitorul meu personal. Eu îmi predau viața mea Ție, Iisuse!”

Eu doresc să încetăm de a ne baza pe dumnezeiasca Liturghie pentru convertirea credincioșilor noștri. Euharistia a fost destinată pentru credincioșii care au fost numiți „sfinți” („Sfințele Sfinților”). Sfânta Împărtășanie este o măsură necesară pentru sfințenie și creștere în Duh, însă beneficiile ei sunt numai pentru aceia care sunt deja „născuți din Duh”, adică, care s-au născut din nou. Aceasta este pentru că numai cei care sunt născuți din nou, plâng în Duh, în momentul când primesc Trupul și Sângele lui Hristos la Împărtășanie. Sf. Simion Noul Teolog învață că vărsarea lacrimilor se leagă firesc de primirea Împărtășaniei. „Dacă tu primești (Împărtășania) cu o conștiință deplină, atunci tu o primești cu vrednicie. Altcum tu mănânci și bei cu nevrednicie Trupul și Sângele Domnului” (*Capitole morale*, 14).

Sf. Simion vorbește despre aceia care rămân catehumeni, chiar și după botezul lor. „Notați, ce este aceea de a fi un catehumen chiar și după botez. Un catehumen nu este numai un credincios, ci și persoana care nu oglindește mărirea Domnului în expresia dezvelită a minții sale. De aceea, să știți că un catehumen nu are voie să stea alături cu cei care se roagă în credință și curățenie”.

Sf. Simion Noul Teolog recapitulează întreaga tradiție a celor mai vechi Părinți ai Bisericii și vorbește ca și cum ar fi trăit în zilele noastre. Învățăturile lui se adresează celor de odinioară tot așa de bine ca și propriilor noastre nevoi pentru renașterea Bisericii, poate că mai mult decât oricare alt Părinte bisericesc. Scrierile lui se potrivesc cu nevoile practice ale Bisericii, care este în declin spiritual.

Ce a spus Sf. Simion? „Să nu zică cineva: Eu am pe Hristos de la sfântul botez, însă noi să-i îngăduim să audă că nu toți care sunt botezați primesc pe Hristos în botez“. Și, referindu-se la practica Bisericii primare, el spune: „Ați văzut că nu toți care au fost botezați au primit imediat pe Duhul Sfânt“.

„Iată, eu o spun din nou acelor care susțin că ei au Duhul lui Dumnezeu, acelor care cred că ei posedă Duhul încă de la Sfântul Botez, acestora le spun că sunt cu totul lipsiți de Duh... Celor cărora le lipsește conștiința botezului sau a fost botezați în pruncie dar refuză pe al doilea – mă refer la botezul Duhului, dat de Dumnezeu în marea Sa iubire acelor care îl cer prin pocăință – pe aceștia îi întreb cum pot să fie mântuiți vreodată? (Cateheza 32).

Este, deci, vreo mirare că Sf. Simion a fost din cale-afară nepopular în Biserica din timpul său? El a spus adevărul așa cum este. El nu a fost un teolog în sensul academic al cuvântului. El a fost profetic în mesajul către Biserica ce a devenit decadentă. Este vreo surpriză pentru noi, că el a fost exilat într-o insulă îndepărtată, chiar de propria lui Biserică? Scrierile lui au fost citite numai de curând. Ele încă se găsesc foarte greu.

Duhul Botezului și trăirea celui născut din nou

Așadar, botezul cu Duhul Sfânt este acela care declanșează trăirea de născut din nou la mulți bărbați și femei în Biserica de acum. Renașterea harismatică ne ajută să descoperim din importanța și însemnătatea regenerării în Duh. Aceasta este exact ce mi s-a întâmplat în viața mea personală, când am fost botezat în Duh. Aceasta ține pe credincioșii ortodocși care sunt cu frică de Dumnezeu și nu țină trupului lor, ori puterea din sufletul și duhul lor.

Dumnezeu sălășluiește în reînnoirea harismatică, pentru că aceea aduce oamenii la viețuirea de nou-născuți. Aceasta este transformarea vieții lor, când bărbați și femei se apropie mai mult de Iisus. Atunci ei încep o viețuire ce n-au avut niciodată. Ea stimulează sămânța ce a fost introdusă în ei, la timpul botezului din pruncie. Renașterea în Duhul Sfânt face din Biserica ce Hristos a întemeiat un Trup al credincioșilor născuți din nou, care sunt sub ascultarea Domnului lor.

Pentru e rezuma, voi spune din nou, că acolo trebuie să fie ceva specific în viața unui creștin, unde începe creșterea spirituală. Noi avem nevoie să fim mai conștienți în Biserică despre acest început. Aceasta se întâmplă acolo unde înzestrarea lui Dumnezeu pentru creștere este acordată de la început credinciosului. Aceasta este o trăire în renaștere, care reface calea lui, în mod sigur către Duhul Sfânt.

Biserica are nevoie de o mai mare conștientizare a ideii de început spiritual, după botezul din pruncie. Fără o cunoaștere corespunzătoare a începutului, creșterea normală nu e posibilă. Fără o trăire de fapt a acelui început, credinciosul va „suferi repede o înfrângere“. Fără o înțelegere a începutului, tainele nu-i vor fi de folos. Fără acel început de trăire, toată truda spirituală este un exercițiu zadarnic.

Pentru a fi siguri, asceza, disciplina spirituală și înfrângerea amorului propriu sunt necesare în drumul nostru spre Domnul Iisus Hristos. Însă ele sunt fără nici un folos și fără valoare, dacă lipsește perioada necesară, care marchează un început spiritual și care oferă credinciosului toate resursele cerului pentru viața lui.

Se întâmplă să citim *Filocalia*, *Calea Pelerinului* și alte scrieri la fel de folositoare, cu toată sinceritatea inimii, dar fără ca să câștigăm prima temelie. Eu vorbesc din propria mea experiență. Eu nu caut să fiu original, spiritual, ori amator de polemică. Avem însă nevoie să pornim de la început. Altfel, studiind scrierile Părinților severi, acelea ne pot deprima și descuraja. Fără trăirea din plin a harului, vom simți numai sclavia grea a legii.

Iisus nu vine din nou ca să ia la El însuși pe aceia ale căror nume sunt înregistrate în registrul de botezați al bisericii. El vine pentru ai Săi proprii, aceia care Îl cunosc, prin trăirea de nou-născuți. El revine ca să ia rămășițele Lui. El va veni pentru aceia ale căror nume sunt scrise în cartea vieții Mielului. El va merge ca să-i răpească din această lume și să-i ridice la cer înainte de a începe judecata lumii.

Timpu trece repede! Vrem „ca să fim ridicați în nori și să întâlnim pe Domnul în văzduh”⁴ când El vine ca să răpească Biserica Lui din această lume bolnavă de păcate? La vremea aceea, toți credincioșii născuți din nou vor fi înălțați la ceruri, într-o mărire; într-o clipeală de ochi, la un sunet de strigare, la glasul Arhanghelului și la trâmbița lui Dumnezeu (I Tesaloniceni 4, 16).

Dacă nu am avut niciodată o trăire de născuți din nou, să ne așezăm în genunchi și să căutăm pe Domnul. „Dumnezeu este răsplătitorul acelora care îl caută pe El cu sânguință”. Să cerem de la El, ca să ne dea botezul Sfântului Duh, care va revărsa în noi „răurile de apă vie” (Ioan 8, 38).*

Traducere din limba engleză de
preot ROMULUS RADU

* *Nota redacției.* De același autor am mai publicat studiul „*Pocăința, cheia renașterii ortodoxe*” („Altarul Banatului”, nr. 10–12, octombrie–decembrie 1993, pp. 6–17). Precizăm încă o dată că destule din afirmațiile autorului sunt de natură să contrarieze. Cronicarul din „Telegraful român” va putea fi astfel încă mai critic decât a fost atunci (nr. 19–20 din 15 mai 1994, p. 4). Redacția însăși s-a luptat cu numeroase neclarități datorate traducătorului, spre a nu pomeni abaterile dogmatice care abundă. Publicăm, totuși, prezentul text ca unul ce se străduiește să apropie punctele de vedere ortodoxe de cele protestante și neoprotestante.

VLADIMIR SOLOVIOV: RECONCILIATOR ȘI POLEMIST^{*} (1853-1900)

Dr. JONATHAN SUTTON
Universitatea din Leeds

Am ales acest titlu – Vladimir Soloviov: reconciliator și polemist – pentru că o foarte mare parte din opera lui de o viață poate fi explicată sub această rubrică. Pe de o parte, reconcilierea a constituit principalul țel al celor mai buni ani ai săi – în particular, reconcilierea dintre creștinismul răsăritean și cel apusean. În Soloviov reconcilierea a fost condusă în spiritul celei mai mari deschideri și receptivități posibile. A fost o căutare personală care, într-o largă măsură, a condus la faima cu care a fost înconjurat numele filosofului încă din prima parte a carierei sale. Pe de altă parte, îl aflăm pe Soloviov polemistul, folosindu-se de paginile unuia sau altui ziar prestigios pentru a contesta pozițiile oponentilor săi ideologici. Majoritatea contemporanilor săi a fost luată prin surprindere de ascuțimea scrierilor sale polemice, pentru că oamenii nu asociau cu dragă inimă o pasiune polemică așa de aspră cu felul de a fi blând și cucernic al filosofului care trăia în mijlocul lor. În aparență era o contradicție între în afișarea sa „nelumească” și angajamentul polemic direct în chestiuni legate de „aici și acum”.

Încă din timpul vieții, Vladimir Soloviov a fost considerat un spirit înrudit cu atât de mulți filosofi, teologi și scriitori, încât trebuie să ne formăm o imagine clară a adevăratei sale poziții. El a avut mulți mentori (de la Origen la Schopenhauer) și, într-un sens, și mulți continuatori, continuatori în sensul de *poklonniki* – având o parte din conotațiile negative pe care le conține cuvântul rusec. Unii oamenii subscriu la ideea că a existat o mare afinitate între Soloviov și Dostoievski, dar a fost într-adevăr un caz de „mare afinitate”? Nu cumva se impune să lărgim nejustificat sensul cuvântului „afinitate” dacă ținem cont de deschiderea naturală față de lumea romano-catolică a lui Soloviov și de ostilitatea neîncetată a lui Dostoievski față de ea? Romancierul și filosoful au tratat anumite teme comune ale discursului creștin și au acordat o mare atenție libertății spirituale; dacă ei au atins un nivel înalt de înțelegere reciprocă, aceasta a fost, aș argumenta, în ciuda temperamentelor și punctelor de vedere diferite¹.

^{*} Lucrarea de față reprezintă textul conferinței susținute de domnul prof. Jonathan Sutton la Arhiepiscopia Timișoarei, în data de 26 martie 1999.

¹ Vezi Jonathan Sutton, *The Religious Philosophy of Vladimir Soloviov: Towards a Reassessment*, (Basingstoke, The Macmillan Press/New York, St. Martin's Press, 1988), pp. 21–22 și 185–193. Serghei Soloviov, nepotul filosofului, Ernest L. Radlov, editor al operelor complete și al corespondenței complete, și filosoful Lev Șestov au subliniat cu toții diferențele temperamentale dintre Vladimir Soloviov și Feodor Dostoievski. Pentru mai multe detalii asupra acestor surse, vezi Sutton, *o.c.*, p. 198.

Soloviov este considerat a fi „părintele“ filosofiei ruse, dar se impune o întrebare: a lăsat el într-adevăr o școală de filosofie care să îi datoreze originile în mod direct? Nu chiar. El a exercitat o influență mai puțin directă decât fondarea unei „școli“. Modul său de a gândi merge mult dincolo de granițele filosofiei academice și de-a lungul a câteva generații a contribuit la formarea spiritualității creștine moderne. Nikolai Berdiaev s-a simțit foarte îndatorat lui Soloviov, dar gândirea lui nu poate fi găsită în întregime în interiorul orizonturilor solovioviene. Folosirea comună a unor teme majore, da. Soloviov ca unul dintre principalii mentori spirituali ai lui Berdiaev, da – pentru o vreme, cel puțin. Dar Berdiaev nu a fost genul de gânditor care să rămână în umbra unui mentor, nici măcar a unuia atât de mare ca Soloviov. Și nici Soloviov, la rândul lui, nu a fost destinat să trăiască în umbra diferiților săi mentori.

Merită evidențiat faptul că o parte dintre cele mai consistente pagini scrise despre Soloviov provin din tocul acelora care au fost într-un profund dezacord cu ideile sale, îndeosebi Vasili Rozanov, Lev Șestov și prințul Evgheni Trubețkoi². La un nivel mai adânc, filosofia religioasă a lui Soloviov a stârnit polemici din ei. Rozanov era în general combativ, iar faptul că a acceptat provocarea lui Soloviov n-ar trebui să surprindă pe nimeni. Pe de altă parte, Rozanov i-a recunoscut calitățile lui Soloviov și i-a respectat angajamentul său personal față de valorile creștine. Soloviov a răspuns criticilor lui Rozanov într-o manieră deschisă, iar relația lor a oscilat între animozitate și respect cordial. Datorită circumstanțelor timpului și distanței, Șestov nu a avut cum să-l angajeze în dispută directă pe Soloviov. Poziția ultimului în privința relației dintre credința religioasă și rațiune a fost subiectul unui lung atac polemic declanșat de Șestov, la aproape treizeci de ani de la moartea lui Soloviov. Într-un articol substanțial intitulat „Speculație și apocalipsă: filosofia religioasă a lui Vladimir Soloviov“, publicat pentru prima oară la sfârșitul anilor douăzeci, Șestov s-a dovedit el însuși un polemist desăvârșit, având de descoperit o poziție interesantă. Ca mulți alții, el s-a păstrat pe o puternică poziție anti-solovioviaană, recunoscând în același timp că Soloviov merită o mare admirație. Dintre cei trei adversari menționați, cel mai neașteptat este Evgheni Trubețkoi. Oamenii tind să creadă că Evgheni Trubețkoi și Soloviov erau intelectuali aliați, gânditori apropiați, după cum sugerează cuvântul rusesc *edinomyshlenniki*. În orice caz, Trubețkoi a dedicat multe pagini din studiul său în două volume *Concepția despre lume a lui Vladimir Soloviov* atacării a ceea ce el înțelegea că este utopismul lui Soloviov³. Critica pe care Trubețkoi o îndreaptă împotriva acestui subiect este serioasă: de exemplu, el argumentează că există un amestec mare de mesianism rusesc în gândirea religioasă a lui Soloviov, de care s-a eliberat numai în ultimul an al vieții. Din punctul de vedere al lui Trubețkoi, speranțele mesianice pe care Soloviov le-a investit în țarul rus au făcut ca speranțele slavofililor să pară destul de modeste prin comparație. În cele din urmă, totuși, scrie Trubețkoi:

² Vasiliy Rozanov, *Okolo tserkovnykh sten*, volumele I și II (1906); Lev Șestov, *Umozrenie i apokalipsis: Religioznaya filosofiya Vladimira Solovyova*, (Paris 1964, publicat prima oară în ziarul *Sovremennye zapiski*, Paris, în 1927 și 1928); Prințul Evgheni Trubețkoi *Mirosozertsnaie Vladimira Solovyova*, 2 vol., Moscova, 1913. Esecul lui Șestov despre Soloviov este disponibil în traducere engleză: *Speculation and Apocalypse: The religious Philosophy of Vladimir Soloviov* în traducerea din 1982 a lui Bernard Martin a eseurilor complete din 1964, *Speculation and Apocalypse*, (Ohio, University Press), pp. 18–88.

³ E. N. Trubețkoi, *ibidem*. Vezi și articolul său *The Downfall of Theocracy in the Works of V. S. Soloviov* (*Krushenie teokratii v tvoreniyakh V. S. Solovyova*) în *Russkaya mysl'*, (Moscow, 1912), pp. 1–35.

„...eternul, universalul ideal creștin triumfă peste visul trecător al marelui gânditor religios și peste romantismul naționalist al tinereții sale“⁴.

Că Trubețkoi chiar s-ar fi gândit să folosească cuvântul „naționalist“ în privința lui Soloviov este foarte semnificativ, deoarece cuvântul exprimă ceva cu totul străin de el. La un nivel sau altul Trubețkoi trebuie să fi greșit, pentru că Soloviov s-a considerat un *dușman* neînduplecat al naționalismului.

Mai ales la începutul carierei sale de cărturar, între 1874 și 1880, Soloviov și-a descoperit multe afinități cu slavofilismul. Admirația sa pentru Ivan Kireievski, Aleksei Khomiakov și pentru *prima* generație de gânditori slavofili a fost, într-adevăr, foarte mare. Dizertația de masterat, pe care Soloviov a scris-o în 1874 cu titlul *Criza filosofiei occidentale*, a adus în discuție un argument care a exercitat o atracție naturală față de slavofili⁵. Oricum, Soloviov nu a făcut parte din „tabără“ lor, și nici din vreo altă tabără. Lucrul a devenit evident în timpul decadelor următoare, în anii optzeci, când Soloviov s-a arătat deschis influenței romano-catolice așa cum nici un slavofil de rând n-ar fi putut sau n-ar fi dorit să fie. Cufundarea lui Soloviov în studiul teologiei pro-catolice, din care filosoful nu a făcut nici un secret, i-a determinat pe mulți slavofili să-l ostracizeze complet. Aceasta a fost, probabil, prima fază a unui proces care l-a lipsit de aliați și i-a adus o mare tristețe. Soloviov și-a înrăutățit situația, cu toate că, de-a lungul unei perioade de opt ani, între 1883 și 1891, a publicat o serie de articole în presă care au fost adunate mai târziu într-o carte cu titlul colectiv *Chestiunea națională în Rusia*⁶. În aceste articole a purtat o bătălie polemică violentă cu generația târzie de slavofili, reprezentată de naționalistul Danilevski. Soloviov a tratat cu dispreț teoria tipurilor culturale a lui Danilevski, așa cum a fost expusă în lucrarea discutabilă din 1871 a celui de-al doilea, *Rusia și Europa*⁷. Mulți dintre cititorii lui Soloviov au ajuns la concluzia că el era antrenat într-o luptă cu slavofilismul *per se*. Această concluzie greșită a condus la izolarea lui pe mai departe. Atacul aparent al slavofilismului, luat împreună cu atitudinea foarte receptivă a lui Soloviov față de Biserica Romano-Catolică și cu foarte mult din ceea ce părea el să susțină, au convins un număr considerabil de ruși că propria sa convertire la Roma era o hotărâre inevitabilă, dacă într-adevăr nu avusese deja loc.

La începutul anilor 1890, care s-au dovedit a fi ultima decadă din scurta viață a filosofului, Soloviov a colaborat cel mai mult cu echipa editorială de la ziarul *Vestnik Evropy* (*Vestitorul Europei*) și a publicat în paginile lui. Aceasta nu a fost o ieșire firească pentru un filosof religios, și nici comitetul de redacție secular al aceluia ziar nu era un loc în care Soloviov să găsească spirite asemănătoare. Datorită simpatiilor sale pro-catolice din anii 1880 dar și din alte motive, publicarea în periodicele teologice a devenit pentru el aproape imposibilă. Spiritual și emoțional, Soloviov a fost izolat, și – în parte prin cenzorii ecleziastici – i-au fost efectiv întrerupte multe

⁴ Trubețkoi, *The Downfall of Theocracy...*, p. 34.

⁵ Vladimir Soloviov, *Collected Works, Sobranie sochineniy* (Brussels, *Foyer Oriental Chrétien*, 1966), vol. I, pp. 27–170. Prima traducere engleză de Peter Zouboff, 1948; o nouă traducere de Boris Jakim disponibilă de la Lindisfarne Press, New York.

⁶ Vladimir Soloviov, *Collected Works* (Brussels), vol. V, pp. 3–401.

⁷ *Ibid.*, mai ales pp. 3, 13, 24–5, 43, 47, 53, 56, 71–2, 103 și 158–9.

dintre alianțele sale loiale anterior și aparent sincere. Soloviov s-a resimțit într-adevăr foarte puternic: se poate constata din corespondența personală din acea vreme, în care citează amarnicul poem al lui Mihail Lermontov, *Recunoștință (Blagodarnost)*, care aduce mulțumiri pentru „răzburarea dușmanilor și calomnia prietenilor” („za mest' vragov i klevetu družei”).

În materie de filosofie și de teologie Soloviov a fost un *auto-didact*. Avea o capacitate prodigioasă de a învăța și lucra din greu, iar ereditatea a fost de partea lui. El a fost fiul istoricului Serghei Soloviov care a scris o istorie a Rusiei în douăzeci și nouă de volume. Într-un studiu despre anii tinereții lui Soloviov, S. M. Lukianov subliniază ideea că filosoful era un auto-didact, și menționează faptul că Soloviov a călătorit prin Germania în 1875 (în drum spre Londra) fără să se deranjeze să viziteze nici unul dintre filosofi de marcă încă activi în acea țară. Aceasta s-a întâmplat deși tânărul Soloviov era foarte cunoscut și la modă în filosofia germană. Auto-suficiența și simțul confidenței de care se bucura Soloviov la vârsta de douăzeci și doi de ani sunt greu de crezut⁸. Calitățile sale erau deja vizibile când, imediat după terminarea studiilor la Universitatea din Moscova, Soloviov a petrecut un an la Academia de Teologie din Moscova. Acolo a urmat un program de lecturi în filosofie și teologie patristică pe care îl inventase pentru el însuși. Pe de o parte, această mișcare a surprins inteligența de orientare seculară la începutul anilor 1870 și, în cuvintele biografului său Konstantin Mochulski, a constituit o provocare deliberată pentru preocupările lor⁹; pe de altă parte, mișcarea sa i-a dezorientat pe profesorii Academiei de Teologie, pentru că nu mai știau ce să creadă despre interesul lui profund față de obiectul lor.

Un studiu al vieții și scrierilor lui Soloviov clarifică faptul că el a fost preocupat, înainte de toate, de o *investigație în domeniul valorilor*. El nu și-a propus efectiv să producă o filosofie sau o teologie „originală”, ci mai degrabă să refolosească și să reafirme învățăturile creștine tradiționale, să le reafirme într-o manieră care să le facă accesibile cu adevărat pentru inteligența zilelor sale, oferindu-le astfel un cadru cu o bază solidă pentru o perspectivă religioasă. În introducerea la considerabila, dar incompleta lucrare, *Istoria și viitorul teocrației*, scrisă între 1885 și 1887, Soloviov își definea obiectivul său cu următoarele cuvinte:

„A adevări credința părinților noștri, ridicând-o la un nivel nou de conștiință rațională; a arăta cum această credință străveche, atunci când este eliberată de lanțurile izolării locale și ale mândriei naționale, coincide cu adevărul etern și universal – iată sarcina generală înspre care este orientată munca mea”¹⁰.

Această definiție, folositoare ca indicator al perspectivei generale a lui Soloviov, servește de asemenea pentru a arăta că naționalismul exclusivist a fost în întregime străin de idealurile sale.

Trebuie să admitem, totuși, că examinarea pe care Soloviov o face societății creștine și dezvoltării sale istorice nu este întotdeauna imparțială. Inspirându-se mult din istoria generală și din istoria Bisericii, Soloviov a ajuns la o imagine foarte

⁸ Vezi biografia filozofului de Vasiliy Velichko, *Vladimir Solovyov: His Life and Works (Vladimir Solovyov: zhizn' i tvoreniya)*, St. Petersburg, 1902.

⁹ Konstantin Mochulsky, *Vladimir Solovyov: zhizn' i uchenie*, (Paris, YMCA Press, 1936, second edition, 1951), p. 42.

¹⁰ V. S. Soloviov, *Collected Works*, vol. IV, p. 243. *Istoriya i budushchnost' teokratii*, pp. 243–633.

negativă despre societatea creștină în Bizanțul imperial¹¹. Și o dată ce a ajuns la o asemenea apreciere, ea a devenit tot timpul integrată ferm în viziunea sa întunecată despre apocalipsă și răsplată. Începând cu scrierile sale din anii 1880, Bizanțul a reprezentat o variantă iremediabil denaturată a vieții creștine. Încercând să purifice înțelegerea cititorilor săi despre ceea ce înseamnă creștinismul *autentic*, Soloviov a trebuit să evidențieze contrastele dintre acesta și falsele sale variante. Bizanțul, marea sa *bete noire*, a fost privit ca întruparea a tot ceea ce este mai rigid, de neiertat și rușinos în gândirea creștină. El a deplâns, în Bizanț, refuzul prefăcut de a vedea credința creștină ca pe o forță capabilă de schimbări sociale. Soloviov și-a îndreptat critica acerbă înspre conducătorii Bisericii bizantine pentru a fi îngăduit o asemenea discrepanță între idealurile creștine și starea actuală, *imperfectă*, a societății. El i-a atacat, de asemenea, pe asceții Bizanțului, care au *recunoscut* cât de decadentă moral a devenit societatea lor, dar au ales calea salvării personale în deșert mai degrabă decât implicarea activă în „creștinarea” comunității largi. Soloviov a atacat societatea bizantină nu pentru că era imperfectă, ci mai degrabă pentru că – citez – „pierduse dorința de a se perfecționa”. Crezând cu hotărâre că ceea ce caracterizează creștinismul autentic este aspirația către *desăvârșire* (așa cum se spune în Matei 5, 48), Soloviov a avertizat, în 1896, că *orice* societate care pierde această aspirație *dispare inevitabil*¹². Prin anii 1890 el a început să vadă societatea rusă contemporană ca sucombând exact în aceeași mizerie spirituală. Este demn de remarcat că Soloviov a aplicat noțiunea creștină de desăvârșire societății bizantine și celei ruse, și a tratat problema în termeni de salvare *colectivă* mai degrabă decât de salvare a credincioșilor individuali. Aceasta a fost o caracteristică deosebită a gândirii lui religioase.

Polemistul din Soloviov și-a unit forțele cu istoricul din el în așa fel încât să sublinieze perspectiva pedepsei iminente: dacă Rusia ortodoxă nu renunță la mulțumirea de sine prezentă și dacă nu-și pune treburile în ordine, imperiul rus va suferi exact aceeași soartă ca imperiul bizantin în 1453.

În 1898, cu numai doi ani înainte de moartea sa, Vladimir Soloviov a publicat o scurtă lucrare intitulată *Drama vieții lui Platon* (*Zhiznennaya drama Platona*). Dincolo de interesul aparte al subiectului pe care Soloviov îl tratează aici, această lucrare este remarcabilă dintr-un alt motiv. Ea reflectă preocupările lui Soloviov din ultimii douăzeci de ani, și în particular gândirea responsabilității pe care o are filosoful față de societate. Soloviov ne-a furnizat o meditație despre atitudinea cuvenită a filosofului în general, și *a fortiori* a filosofului creștin. Această lucrare a lui Soloviov este mai autobiografică decât ar putea crede cititorul numai din titlu. Iată ce a scris despre ea Janko Lavrin:

„Încercând să explice caracterul și chiar succesiunea lucrărilor lui Platon prin intermediul dramei interioare a dezamăgirii lui Platon, Soloviov a clarificat fără să vrea și a depășit propriile sale tendințe pesimiste”¹³.

Așa cum Soloviov a argumentat în această operă târzie, experiența de a fi martor la condamnarea nedreaptă a lui Socrate l-a determinat pe Platon să se confrunte cu o problemă fundamentală: „adevărul se impune a fi sau nu în această lume?”. Tocmai

¹¹ Vezi Jonathan Sutton, *The Religious Philosophy of Vladimir Soloviov*, cap. VIII.

¹² Soloviov, *Collected Works*, vol. VII, p. 285.

¹³ Vezi introducerea profesorului Lavrin la traducerea în engleză din 1935 a *Dramei vieții lui Platon* de către Richard Gill, publicată atunci cu titlul simplu *Platon*.

cercetările insistente ale lui Socrate asupra naturii dreptății au fost cele care i-au însuflețit pe tinerii atenieni și i-au îndemnat să exploreze filosofia, iar integritatea evidentă și gravitatea țelului lui Socrate au fost cele care, în timp, au provocat ostilitatea comunității largi, căci el a demascat adevărata sărăcie a credințelor păstrate în comun și, de asemenea, lipsa de preocupare din partea lor pentru trăirea „vieții virtuoză”. Soloviov era foarte conștient de tragedia (și, într-adevăr, de ironia) acestei stări de lucruri, și anume de faptul insuportabil că *cea mai bună societate* a perioadei pre-creștine s-a dovedit incapabilă să includă și să tolereze un om devotat noțiunilor de adevăr și dreptate. Răspunsul lui Platon a fost afirmarea existenței altei lumi, ideale, unde adevărul trăiește și rămâne intact. Apoi, după afirmarea acestei relații inerent pesimiste cu lumea fenomenală, Platon s-a îndreptat mai târziu către recunoașterea necesității de a lucra activ pentru o îmbunătățire calitativă. Această schimbare fundamentală a fost descrisă de Soloviov astfel:

„Lumea în general și, într-o manieră mai nemijlocită, societatea umană devin pentru Platon nu ceva de negat sau de înlăturat, ci un obiect de cel mai viu interes. Contradicția dintre realitate și exigențele ideale rămâne ceea ce era, numai că Platon o privește altfel. El nu mai dorește să se îndepărteze de rău pentru a cuceri culmile contemplației, ci să se opună răului în mod eficient, să îndrepte injustițiile lumii și să aline suferințele”¹⁴.

În opinia mea, chiar aici, în ultima frază, se află propriul *desideratum* de filosof al lui Soloviov: „să se opună răului în mod eficient, să îndrepte injustițiile lumii și să aline suferințele”.

Soloviov a aspirat la această modalitate de *acțiune* întocmai ca filosof creștin. Convinș că preceptele Noului Testament depășesc idealismul celui mai inspirat filosof al vechii Grecii, Soloviov s-a simțit bine înzestrat pentru apărarea valorilor creștine. Dacă modalitatea lui de a concepe mărturia creștină a fost mult mai exaltată decât ne-am aștepta la un filosof religios din zilele noastre, meritul său constă în faptul că această concepție a însuflețit cu adevărat activitatea sa de *reconciliator*.

Ar fi corect să amintesc aici ceva mai multe despre felul în care și-a perceput Soloviov propriul său rol și propria sa contribuție. Tocmai am citat din opera sa de maturitate despre Platon, scrisă cu numai doi ani înainte de moartea sa prematură la vârsta de patruzeci și șapte de ani. Dacă ne întoarcem la tinerețea sa, chiar înainte de magistrala susținere a dizertației sale de masterat la vârsta de douăzeci și unu de ani, există o serie de scrisori foarte grăitoare către verișoara sa iubită, Ekaterina Romanova, de-a lungul scurtei lor logodne¹⁵. Datorită intensității transparente a inspirației, aceste scrisori se potrivesc ușor cu exaltatul pasaj citat din *Drama vieții lui Platon*. Ele conțin remarcabila expresie necamuflată, liberă și încrezătoare a speranțelor pe care Soloviov nădăjduia să le realizeze ca filosof. Într-adevăr, Ekaterina Romanova, destinatarul acelor scrisori, a fost, în final, refuzată ca tovarășă de viață

¹⁴ V. S. Soloviov, *Collected Works*, vol. IX, p. 236.

¹⁵ Vladimir Soloviov, *Drama vieții lui Platon*, traducere de Beatrice Stanciu, cuvânt înainte de Robert Lazu, Editura Amarcord, Timișoara, 1997, p. 116 [n. tr.].

¹⁶ V. S. Soloviov, *Collected Letters*, *Pis'ma*, edited by Ernest L. Radlov (Brussels, *Foyer Oriental Chrétien*, edition 1970), *Pis'ma E. K. Selevinoy, née Romanova*, vol. III, pp. 56–106.

tocmai datorită faptului că Soloviov a simțit că angajamentul total în filosofie l-ar împiedica să aibă o soție și o familie. Acel angajament atotabsorbant, ca să nu spun *atotconsumator*, din partea lui Soloviov a fost, în realitate, contrabalansat într-o mare măsură de *autoironie*. Aș fi putut foarte bine să-mi intitulez articolul „*Vladimir Soloviov: reconciliator, polemist și autoironic*”. Va fi suficient să citez aici doar un singur exemplu de autoironie a lui Soloviov, poemul său plin de umor „*Epitaf*”:

Aici odihnește Vladimir Soloviov, după cuvenita înmormântare
Ieri era un filosof, dar acum este numai oscioare
Pentru unii era binevoitor, dar multora ca dușman le-a apărut
Sufletul lui înnebunit de iubire, izbit de stânci în prăpastie-a căzut

El chiar și-a pierdut sufletul, cu trupul asemenea s-a întâmplat
Pe primul Diavolul l-a înhățat, pe ultimul dinți ascuțiți l-au sfărțec
Trecătorule, sfârșitul înfiorător are a te învăța,
Cât de nimicitoare e iubirea, și cât credința te va înălța¹⁶.

În ciuda evidentei ușurințe a acestui poem, dragostea și credința își fac totuși apariția în el. Pe acestea nu le-a pierdut niciodată din vedere, iar reflectarea lor deplină se află în lucrarea lui de *reconciliere*. Necesitatea de a restabili uniunea între creștinismul răsăritean și cel apusean îi apărea lui Soloviov atât de evidentă, încât această cauză a ocupat o întreagă decadă din viața lui și așa destul de scurtă, și totuși meritele ei nu au fost recunoscute de compatrioții săi, adică de cei pe care a dorit în modul cel mai sincer să-i convingă. Tot timpul, el a ținut cont de posibilitatea eșecului în încercarea sa. Accentul pe care l-a pus pe calitățile tradiției ortodoxe puternic contemplative l-a făcut pasibil de acuzația că el consideră Biserica și pe compatrioții săi ca fiind superiori moral față de bisericile apusene. Iar recunoașterea publică a sănătății spirituale de care dau dovadă cel puțin câteva trăsături ale societății vest-europene a îngrozit cenzorii, care au luat măsuri adecvate față de afirmațiile sale ulterioare. O dată ce mecanismul cenzurii a fost cu adevărat declanșat, Soloviov a fost obligat să publice una dintre lucrările sale majore în afara Rusiei, și pe propria sa cheltuială. Este vorba de primul volum al studiului său masiv: *Istoria și viitorul teocrației*.

Când s-a ajuns la apelurile lui Soloviov pentru o aplicare *activă* a preceptelor creștine în organizarea societății, ca în nefericita dar importanta conferință din 1891 „Declinul viziunii medievale asupra lumii” (*Ob upadke srednevekovogo mirosozertsaniya*), cuvintele sale au fost răstălmăcite. Ca urmare a acelei conferințe istoricul V. O. Kliuchevski a scris în mod desconsiderator despre o încercare din partea lui Soloviov de a lega principiile creștine de socialism, și a numit conferința însăși „produsul unei minți neclare, înfierbântate și al unui joc retoric cu cuvintele”¹⁷.

¹⁶ V. Soloviov, *Collected Works*, vol. XII, p. 124. După traducerea lui Jonathan Sutton.

¹⁷ V. O. Klyuchevsky, *Letters, Diaries, Aphorisms and Thoughts on History*, (*Pis'ma, dnevniki, aforizmy i mysli o istorii*), Moscow, 1968), pp. 258–259.

Uneori i s-au făcut reproșuri lui Soloviov datorită afirmațiilor făcute pentru el de către aderenții lui, ca și cum filosoful însuși ar fi comis vreo înșelătorie prin asociere cu ei. În celebrul său studiu *Spiritul Rusiei*, publicat la aproape treisprezece ani de la moartea lui Soloviov, Thomas Masaryk afirma despre Soloviov următoarele:

„Vladimir Soloviov a fost sfâșiat de o luptă interioară, lupta cu el însuși, lupta dintre credință și necredință. «Kant» și «Platon» sunt cele două strigăte de luptă în care se găsește problema tragică a lui Soloviov. Întreaga lui viață a fost o încercare nereușită de a uni acești poli, de a reconcilia opoziția lor. Kant reprezintă acțiunea deliberată conformă cu lumina rațiunii, reprezintă activitatea individuală și spontaneitatea; Platon reprezintă receptivitatea deliberată, contemplarea pasivă a lumii mai înalte, obiective... Trebuie să insist că prietenii și susținătorii lui Soloviov disting în operele învățătorului și călăuzitorului lor o unitate care este, de fapt, inexistentă¹⁸.

Dacă alcătuim o listă a diferiților oameni cu a căror gândire a fost comparată filosofia lui Soloviov, devine posibil să apreciem orizontul unei tensiuni interioare printre elementele dispartate: Origen, Sfântul Augustin, Cardinalul Newman, Tolstoi, Friedrich von Hugel și, mai recent, Max Scheler și Teilhard de Chardin. Lista filosofilor și teologilor din ale căror idei s-a inspirat Soloviov pentru propria sa întreprindere de sinteză filosofică este chiar mai lungă. Excursiile sale din tinerețe prin gnosticism și cabala trebuie cu siguranță menționate, ca de altfel și literatura ulterioară care a contribuit la sofologia lui Soloviov. Folosirea unor asemenea surse a fost examinată de Konstantin Mochulski și Dimitri Stremoukhov prin anii 1930 mult mai detaliat decât s-ar putea aici.

Voi încheia punând această întrebare: ortodoxie, heterodoxie sau adevărată sinteză a Răsăritului și Apusului – pe care dintre acestea le-a propovăduit Soloviov?

Traducere din limba engleză de COSMIN DICU

¹⁸ Thomas G. Masaryk, *The Spirit of Russia* (London, 1955 edition), vol. II, pp. 256–257.

CONLUCRAREA DINTRE CREȘTINII LATINI SI RĂSĂRITENI PENTRU APĂRAREA TRADIȚIEI ÎMPOTRIVA REFORMAȚILOR ÎN SECOLELE XVI-XVII*

Dr. ERNST CHR. SUTTNER
Universitatea din Viena

Conciliul Vatican II învață: „*Hristos, singurul mijlocitor a întemeiat aici pe pământ Biserica Sa sfântă și o conduce neîncetat; prin ea transmite tuturor harul și adevărul Său. Societatea înzestrată cu organe ierarhice și trupul mistic al lui Hristos, Biserica văzută și cea dăruită cu haruri cerești, nu pot fi privite ca două dimensiuni diferite, ci constituie împreună o singură realitate complexă, constituită din elementul omenesc și cel dumnezeiesc. De aceea într-o analogie, nu cu totul neînsemnată, ea este asemănătoare tainei Cuvântului întrupat. Asemănător naturii asumate, așa servește și structura socială a Bisericii Duhului lui Hristos, care îi dă viață pentru plinirea Trupului Său*”¹.

Deoarece Biserica este așadar o realitate complexă formată din elementul omenesc și cel dumnezeiesc, putem considera potrivite doar acele afirmații despre Biserică, care iau în considerație efectele cauzelor spirituale și a celor imanente asupra vieții ei, studiate din punctul de vedere sociologic și cel al științelor istorice. Datorită analogiei dintre modul de a fi al Bisericii și taina Întrupării Fiului lui Dumnezeu, trebuie ca multe aspecte imanente să fie recunoscute în sens deplin ca aspecte bisericești.

Atunci când în Biserică există o schismă și din acest motiv ea aspiră la o unire pentru a anula din nou schisma, are bineînțeles motive spirituale. Pentru că Domnul i-a dat misiunea de a fi una și datorită ascultării pe care i-o datorează, ea trebuie să se îngrijească mereu de unitate. Pe lângă aceasta, în timpuri diferite au existat și motive diferite, inerente lumii, care de asemenea au impus căutarea unității. Dintre aceste motive, ne îndreptăm astăzi atenția spre unul, anume acela al necesității pentru creștinii răsăriteni, de a cere ajutorul latinilor în apărarea tradiției lor bisericești împotriva reformaților.

* Studiul de față aparține părintelui profesor dr. Ernst Chr. Suttner, profesor de istorie, doctrină și spiritualitate a Bisericilor răsăritene, la Facultatea de teologie catolică a Universității din Viena. Studiul a fost susținut la Facultatea de teologie ortodoxă a Universității „Aurel Vlaicu” din Arad, la 31 martie 1998. Pentru o mai bună lămurire a cititorului în privința autorului, dorim să menționăm faptul că părintele profesor Suttner este membru în Comisia mixtă de dialog teologic ortodoxă-catolică, este membru al Academiei austriece din Viena, de asemenea membru al Academiei europene. Este preocupat de foarte mulți ani și de istoria bisericească a românilor, elaborând o carte și numeroase studii de cercetare științifică despre istoria, teologia și spiritualitatea românilor.

¹ *Lumen gentium*, Art. 8.

I.

Calvin și reformații s-au împotrivit tradițiilor bisericești străvechi, mult mai hotărât decât Luther și lutheranii. Ei și-au îndreptat critica nu numai împotriva Bisericii apusene, ci cu zel misionar, în egală măsură și împotriva Bisericii răsăritene, deja în secolul al XVI-lea și mai intensiv în secolul al XVII-lea, la granița dintre Apus și Răsărit. Toate obiecțiile pe care le aduceau la adresa vieții bisericești moștenite, priveau fără excepție nu numai Biserica tradițională apuseană, împotriva căreia fuseseră formulate inițial aceste obiecții, ci în aceeași măsură și cea răsăriteană. Astfel, acolo unde au trăit împreună, creștinii de tradiție bisericească apuseană și răsăriteană au putut să conlucreze pentru apărarea tradițiilor lor. Aceasta cu atât mai mult, cu cât noile ordine reformatoare ale latinilor, în special iezuiții, au înțeles foarte bine să se adapteze necesităților timpului, să combată Reforma prin munca plină de zel adaptată cerințelor moderne în domeniul pastoral, în școală și tipăritul de cărți și astfel să asigure existența pe mai departe a Bisericii latine. În prima fază a activității lor, au făcut aceasta prin munca de convingere și nu asemenea contrareformatorilor de mai târziu prin intermediul presiunilor ierarhice.

Dimpotrivă, datorită lipsei de școli și a posibilităților de instruire, Bisericile de tradiție bizantină din Polonia – Lituania, Ungaria superioară, Transilvania și Moldova, asupra cărora s-au îndreptat primele atacuri, nu au fost pregătite să dea un răspuns propriu acestor provocări. În această situație, multora dintre clericii și nobilii acestor Biserici li s-a părut potrivit să ia legătura cu latinii și să se îngrijească împreună de asigurarea pe mai departe a continuității și cultivării tradițiilor bisericești². Faptul că s-a ajuns la purtarea de discuții în vederea unei uniri, începute foarte curând în Moldova, Polonia – Lituania, Ungaria superioară și ceva mai târziu în cu totul alte condiții istorice și în Transilvania, de asemenea și unele trăsături caracteristice în desfășurarea acestor discuții, rămân de neînțeles, dacă trecem cu vederea faptul, că alături de multe alte motive, ele au fost determinate și de interesul cercurilor dominoare, de a primi ajutor împotriva atacurilor reformatilor.

II.

Atunci când Mitropolia Moldovei, cea a Kievului din Polonia – Lituania, episcopia Ungariei superioare de Muncaci și mai târziu și episcopia română din Transilvania au început tratative cu latinii în vederea unirii, pentru a se putea apăra împreună împotriva atacurilor reformatilor, fiecare dintre ele a acționat autonom. Adeseori, în secolele XIX–XX li s-a imputat faptul că prin acțiunea lor „de unele singure”, și-au permis să decidă singure chestiunea fundamentală teologică a relației lor cu Biserica apuseană și prin aceasta au dovedit o trădătoare lipsă de solidaritate cu celelalte Biserici răsăritene³.

² I. Sevcenko, *Ukraine between East and West*, Edmonton/Toronto, 1996, p. 4, scrie despre evenimentele din secolele XVI–XVII: „the West, more than the Greeks, provided the Ukrainian elites with the stimuli and the means to defend Byzantine cultural values. This defense of the Ukrainians own East with the help of the West's panoply of accomplishments was not a unique phenomenon in the Europe of the sixteenth and seventeenth centuries. Similar mechanism functioned along other frontier areas between cultures of the Western and the Byzantin variety”.

³ Episcopilor ce au purtat aceste tratative li s-a imputat ocazional și faptul că ar fi „trădat” sub presiuni puternice. De curând această acuzație a fost repetată de către V. Cypin, *Istoriia Russkoj Cerkvi 1917–1997* (= *Istoriia Russkoj Cerkvi, 850 – letiju osnovanija Moskvi posvjascennaja, kniga IX*),

Totuși studiul documentelor contemporane indică faptul că aceste Biserici n-au considerat nicidecum să ia de unele singure o hotărâre teologică importantă. Mult mai mult, episcopii răsăriteni, care erau preocupați de rezolvarea problemei, voiau să recepteze pentru Bisericile lor locale, acele hotărâri sinodale, care, după modelul sinoadelor ecumenice din primul mileniu, au fost luate la Ferrara – Florența, în cadrul unui sinod comun al tuturor Bisericilor răsăritene împreună cu latinii.

Deoarece, datorită atacurilor reformatilor, mai sus numitele Biserici se aflau la mare ananghie, au considerat ca fiind indispensabilă receptarea cât mai rapidă a hotărârilor sinodului. Episcopii acestor Biserici s-au bazat pe faptul că Biserica de tradiție apuseană le va acorda ajutorul necesar pentru apărarea tradițiilor bisericești, îndată ce ar fi fost acceptate hotărârile sinodului de la Ferrara – Florența. Convinse de faptul că și celelalte Biserici bizantine ar recurge la această receptare, dacă nu ar fi fost împiedicate la aceasta de către turci, au considerat îndreptățită luarea imediată a acestei măsuri, în condițiile în care dispuneau de libertatea de acțiune necesară, putând astfel să acționeze fără întârziere pentru rezolvarea situației de necesitate.

Pentru a ne face o imagine potrivită asupra evenimentelor de atunci, trebuie luat în considerație faptul că episcopii tindeau spre două țeluri incompatibile cu actualul drept bisericesc, însă totuși posibile conform mentalităților de atunci. Ei voiau ca prin receptarea hotărârilor sinodului de la Ferrara – Florența să realizeze unirea cu Biserica soră apuseană și în același timp să păstreze comuniunea cu celelalte Biserici de tradiție bizantină. Conform dreptului bisericesc actual, acest lucru nu este posibil. Cine consideră actualul drept bisericesc normativ în această chestiune, va aprecia ideile episcopilor de atunci ca iluzorii. Totuși din punctul de vedere al episcopilor răsăriteni de atunci, actualul drept bisericesc ar putea fi considerat destul de îngust. Nu este de datoria noastră să clarificăm care dintre aceste aprecieri este mai potrivită. Un lucru este însă necesar: pentru a nu face greșeala de a atribui episcopilor de atunci intenții pe care de fapt nu le-au avut, trebuie să facem diferența între mentalitatea de atunci și cea de astăzi.

Biserica de tradiție apuseană n-a consimțit respectivelor cereri de unire în spiritul în care au fost ele formulate, deoarece avea o altă concepție despre unire⁴. Aceasta a condus din păcate la noi rupturi, care dăinuie și astăzi.

A. Evenimentele din Moldova

Jakob Basilikus Heraklides⁵, cunoscut în literatura românească drept Despot-Vodă, care a preluat domnia asupra principatului Moldovei în anul 1561, a intrat în

Moscova, 1997. La pagina 342, neținându-se cont de rezultatul cercetărilor istorice făcute între timp, se afirmă: „În anul 1596, ca urmare a intrigilor Vaticanului, a constrângerii din partea autorităților catolice și a trădării din partea episcopilor ruși apuseni, s-a încheiat în Brest o unire, care a rupt o mare parte a populației din Rusia de Vest de Ortodoxia ecumenică”. Cu atât mai îmbucurător este faptul că tot la Moscova, aproape în același timp, ținând cont de ultimele cercetări, M. V. Dimitriev scria în *Slavjanovedenie*, 1996, nr. 2, p. 3: „astăzi poate fi considerat ca incontestabil, faptul că reprezentanții părții ortodoxe au fost inițiatorii discuțiilor unioniste din anii 80–90 ai secolului al XVI-lea”.

⁴ Diversitatea de sensuri care au fost atribuite termenul „unire” în decursul istoriei, este analizată de Suttner în lucrarea „Mit Rom unierte Ostkirchen”, în *Herderkorespondenz* 51 (1997) 89–95.

⁵ Despre Jakob Basilikus Heraklides vezi E. Legrand: *Deux vies de Jacques Basilicos*, Paris, 1889; una dintre vieți în traducere germană și cu un larg comentariu: H. Petri: *Das Leben des Jakob Basilikos Heraklides, Fürst des Moldau, seine Beziehungen zu den Häuptern der Reformation in Deutschland und Polen und seine reformatorische Tätigkeit in der Moldau*, în *Zeitschrift für Kirchengeschichte* 46, 1928, pp. 105–143; C. Marinescu: *A propos d'une biographie de Jacques Basilikos I Heraclide, récemment decouverte*, în: *Melanges d'Histoire Generale*, Bukarest, 1938, Bd. 11, pp. 381–422 (cu multe referiri la alte izvoare biografice la paginile 381 ș.u.).

perioada studenției în contact cu Melanchton și cercul acestuia. În Wittenberg a avut convorbiri dese și detaliate cu conducătorii luteranilor, fiind primul lor partener de discuții, care provenea din lumea grecească. Mai târziu a trecut la protestantism, rămânând în corespondență cu Melanchton. În anul 1557 se afla la ducele Albrecht în Königsberg, apoi la Wilnius la principele Nicolaus Radziwill, făcând acolo cunoștință cu premergătorii Reformei în Polonia, însușindu-și prin intermediul acestora gândirea calvinistă și antitrinitară⁶.

Jakob Basilikus voia să introducă în țara sa modelul de instruire propriu timpului său și Reforma. La 11 decembrie 1561 a promulgat pentru toți protestanții persecutați din Europa, Declarația de la Vaslui, prin care aceștia erau invitați să vină în Moldova; le promitea libertatea religiei și ajutorul necesar obținerii bunăstării civile⁷. Voia să adune în jurul său partenerii de discuții de mai demult din Wittenberg și Polonia, pentru a da strălucirea unei curți domnești renașcentiste. În Cotnari, oraș cu majoritate săsească, unde reforma a fost cunoscută deja înaintea lui, a pus bazele unei biblioteci și a unei școli, care urmau planul de învățământ al lui Melanchton și care urmau să câștige tinerii Moldovei pentru sistemul modern de instruire și pentru Reformă⁸. Școala a rămas în faza începuturilor.

Un succes mai mare a avut în intervențiile sale privitoare la viața bisericească. În persoana pastorului reformat Ioan Lusinski, a dat Moldovei un episcop protestant. „Informandarum ecclesiarum romanorum gratia” ar fi fost acesta numit, după cum relatează învățatul din Cotnari, care a fost și biograful principelui, Johannes Sommer⁹. Domnitorul însuși îl numea pe acesta episcop al sașilor și ungurilor¹⁰. Numirea sa ca episcop a stârnit agitație în rândul românilor, în primul rând din motivul că acesta era căsătorit și apoi pentru că se temeau că va încerca să influențeze viața bisericilor românești. Domnitorul și-a manifestat în mod deschis dezaprobarea față de tradițiile bisericești ortodoxe. Datorită nevoilor financiare a luat măsuri de secularizare în cadrul cărora obiectele sacre au fost tratate asemenea altor metale prețioase. Așa i s-a dus vestea și ca iconoclast. Lipsindu-i simțul pentru ceea ce era și ceea ce nu era realizabil, și-a pierdut în scurt timp simpatia tuturor. La doi ani de la preluarea funcției era deja părăsit de toți, încercarea de scurtă durată de a răspândi în Moldova Reforma prin intermediul statului luând astfel sfârșit. Viața bisericească tradițională răsăriteană a fost din nou întărită, deoarece toți domnitorii următori din Moldova au recunoscut-o.

La scurt timp după aceea, când familia boierească a Movileștilor s-a impus ca forță hotărâtoare în Principat, domnitorul Petru Șchiopul, care, cu o dublă întrerupere, a domnit de la 1574 până la 1591, a chemat pe iezuiți în Moldova. Aștepta de la ei

⁶ Date referitoare la teologii respectivi la H. Petri, *Jakobus Basilikus Heraklides*, pp. 118–122.

⁷ „Postquam Deus benedictus nos ad regnum paternum evehere dignatus est, duxi omnibus viribus rei publicae christianae pro posse inservire. Itaque cum intelligimus multos propter verbum Dei exules esse tam ex Gallia, Hispania, Germania et aliis locis, cupimus eos, ut ad regnum nostrum se conferant, omnem enim libertatem christianam et facultatem habitandi illis concedemus, ac ut sibi civitas aedificent auxilio esse promittimus, nec non agros at alia ad sustentandam vitam necessaria largiri promittimus”. (A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, Bd. I, p. 202).

⁸ Referitor la bibliotecă și școală a se vedea *Academia României, Istoria României*, II, p. 1032 ș.u.; G. Ivașcu: *Istoria literaturii române*, Vol. I, București, 1969, pp. 64–66; S. Bărsănescu: „Schola latina” de la Cotnari. *Biblioteca de carte și proiectul de Academie al lui Despot-Vodă*, București, 1957.

⁹ E. Legrand, *Deux vies de Jacques Basilicos*, p. 32.

¹⁰ A se vedea la E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, II/1, p. 407.

îndepărtarea ultimelor rămășițe ale protestantismului. Tot la Cotnari, unde Jakob Basilikus începuse formarea unei academii protestante, ieșuiții urmau să deschidă o școală, care, în concepția domnitorului, ar fi trebuit să-i apere pe viitor supușii în fața protestantismului¹¹.

Conlucrarea cu ieșuiții trebuie să se fi desfășurat bine, deoarece spre sfârșitul secolului al XVI-lea, în ultima perioadă a domniei lui Petru Șchiopul, Biserica Moldovei sub mitropolitul Gheorghe Movilă (un unchi al lui Petru Movilă, mitropolitul de mai târziu al Kievului) cerea comuniunea sacramentală cu Biserica Romei¹². La însărcinarea domnitorului, mitropolitul ar fi trebuit să meargă la Roma în fruntea unei delegații moldovene. Acest lucru nemaiputând fi realizat, datorită amenințării din partea tătarilor, mitropolitul a trimis papei în octombrie 1588 o scrisoare, pe care o adresează „celui mai fericit și sfânt Părinte în Hristos Domnul, lui Sixtus al V-lea, prin mila lui Dumnezeu Pontifex Maximus al sfintei, soborniceștii Biserici catolice”. El a explicat din ce motive, în ciuda dorinței sale, nu putea călători la Roma și a încheiat în felul următor: „Cu umilință mă închin și Vă rog să-mi acordați cu bunătate, a Sfinției Voastre cea mai sfântă binecuvântare și să mă considerați și recunoașteți de acum înainte drept cel mai ascultător fiu al sfintei, catolice Biserici romane, până când, dacă Dumnezeu cel atotputernic îmi va prelungi viața, voi găsi ocazia să vin eu însumi pentru ca din atașament și supunere să sărut preafericitele picioare ale Sfinției Voastre”¹³. Cererea din Moldova era rugămintea unei Biserici autonome pentru reluarea comuniunii cu o altă Biserică autonomă, cu care se afla în stare de schismă, în ciuda convingerii, că după rezolvarea problemelor teologice dezbătute la Ferrara – Florența, nu mai existau motive îndestulătoare pentru schismă. Ea dorea încetarea schismei. La fel ca în celelalte Biserici de tradiție răsăriteană, ea recunoștea și în Biserica romană, o Biserică soră de credință dreaptă, care administra în mod valid sfintele Taine și mijlocea credincioșilor ei viața dumnezeiască și calea spre Dumnezeu înțreit. Biserica Moldovei voia să intre cu aceasta în comuniune, fără a trebui să se schimbe ceva în structura ei proprie sau în relațiile cu celelalte Biserici de tradiție răsăriteană. Din cauza evenimentelor politice din principatul Moldovei, asupra cererii de unire s-a așternut curând tăcerea, așa încât aceasta nu a trecut nicicând de stadiul de proiect.

B. Evenimentele din Polonia – Lituania

Către mijlocul secolului al XVI-lea, Biserica reformată a înregistrat în rândurile cercurilor influente din Polonia – Lituania o răspândire atât de mare, încât se părea

¹¹ Ni s-a păstrat raportul unui cunoscător al situației din Moldova, al cărui nume nu ne este cunoscut, către nunțul de atunci din Polonia, referitoare la contextul religios din Principat. Acolo se spune: „ipse Dominus videatur ad conversionem et aggregationem illius provinciae ad gremum Ecclesiae Catholicae ostium aperire. Nam princeps ante Schismaticus benigne accepit Sacerdotes nomine Suae Sanctitatis missos, nemine repugnante neque contradicente, eorumque potestati ac inspectioni Ecclesias Catholicas, quae in illa provincia, et Haereticis pulsas Sacerdotes iam non habent, tradere voluit. Quin etiam nullum Haereticum amplius vult pati in ditione sua. Ad obedientiam Suae Sanctitatis valde propensus est et egregie defendit et confirmat Primatum S. Petri et successorum eius. Nec solum ipse propensus est et etiam Metropolia et Episcopi, seu Wladicae lingua illorum nuncupati”. (E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, III/1, p. 120). A se lua în considerație diferența precisă între „haeretici” și „schismatici”, care apare în raport; „haeretici” se referă numai la protestanți.

¹² C. Alzati, *Terra romana tra oriente e occidente. Chiese ed etnie nel tardo 500*, Milano, 1982, pp. 207–217.

¹³ Alzati, o.c.

că Bisericele locale de tradiție latină și bizantină vor fi îndepărtate cu totul și întreaga țară va deveni calvină. În ultima treime a celui secol, după ce au pus bazele, în 1564 în Polonia și în 1569 în Lituania, primelor lor așezăminte, iezuiții au condus o contramășcare încununată de succes. Au reușit să câștige pentru Biserica de tradiție apuseană teritoriul pierdut și să împiedice alte convertiri la protestantism.

Frățiile meșteșugarilor și ale micilor burghezi slavi răsăriteni au început și ei să-și apere tradiția moștenită a Bisericii lor. Deoarece nu dispuneau totuși de experiență în apărarea împotriva protestantismului, s-au orientat în special după exemplul încununat de succes al iezuiților. Aceștia le-au fost modele mai ales în domeniul învățământului. Frățiile au fondat școli în care, în ciuda împotrivirilor cercurilor conservatoare, care se temeau de influențele Apusului, limba latină a devenit de la început disciplină obligatorie. Învățarea acestei limbi era inevitabilă, nefiind altă posibilitate de a se face cunoscută studenților limba culturii și cea administrativă a statului. Prin însușirea a ceea ce s-a adevărit pentru latini specific în confruntarea cu problemele ridicate de reformă, programul de învățământ din școlile iezuite a început curând să marcheze școlile frățiilor din Polonia – Lituania. Așa încât nu este de mirare, că în cele din urmă, în aceste școli s-a ajuns chiar și la folosirea manualelor din școlile iezuiților.

Pentru a se apăra mai bine împotriva calvinilor, o majoritate largă a episcopilor din Mitropolia Kievului s-au pronunțat în cadrul unei întruniri din decembrie 1594 pentru o unire cu latinii. Așa cum s-au exprimat într-un document comun, dezaprobau dezbinarea cu creștinii apuseni, „de care noi, cu toate că aparținem unuia și aceluiași Dumnezeu și ca fii ai aceleiași sfinte Biserici sobornicești, suntem despărțiți, motiv pentru care nu ne putem acorda ajutor reciproc și sprijin”¹⁴. După cum reiese din ceea ce se spune în continuare în documentul comun, unirea cu Biserica apuseană era considerată de către episcopi ca potrivită, datorită faptului că delegația greacă de la Sinodul din Florența a ajuns la concluzia că între Biserica latină și cea greacă nu există nici o diferență în ceea ce privește credința. Mai mult, tonul documentului nu lasă loc de îndoială asupra convingerii lor depline că, dorind unirea cu Biserica latină, tindeau exact spre același lucru ca și grecii, care însă din cauza turcilor nu puteau întreprinde nimic. Datorită faptului că mitropolia lor se afla în libertate, ierarhii întruniți au considerat ca fiind o obligație a lor să întreprindă fără întârziere ceea ce era spre mai binele Bisericii lor răsăritene.

În regatul polonez se părea că se va ajunge la o conlucrare pastorală a celor două Biserici tradiționale. Acest lucru trebuia să servească la realizarea a trei țeluri. În primul rând trebuia să fie anulată schisma și să se dovedească fidelitatea față de îndemnul lui Hristos la unitate. În al doilea rând, trebuia să se ajungă la o conlucrare pastorală a celor două Biserici pentru rezistența în fața curentelor moderniste ale

¹⁴ Citat dintr-un document semnat de adunarea ierarhilor, după G. Hofmann, *Wiedervereinigung der Ruthenen mit Rom (Orientalia Christiana 12)*, Roma, 1925, pp. 136–139. Pentru unele reflecții ecclesiologice referitoare la faptul că în secolul al XVI-lea conducătorilor bisericești li s-a părut îndreptățit ceea ce distanțarea actuală dintre catolici și ortodocși numai permite nicidecum, vezi Suttner, *Unionsabschlüsse östlicher Kirchen mit der Kirche von Rom im 16 und 17 Jahrhundert*, în: *Ostk. Stud.* 45 (1996), 227–247. Ar fi de neimaginat ca un sinod ortodox (respectiv o conferință episcopală catolică) al (a) zilelor noastre, să-i numească pe creștinii despărțiți de ei „fii ai uneia și aceleiași Biserici sobornicești”, așa cum au făcut-o ierarhii sinodului din Kiev în decembrie 1594.

timpului, apărarea tradițiilor bisericești urmând să fie astfel ușurată. În al treilea rând, pentru creștinii de tradiție latină și bizantină trebuia să se asigure, în stat, deplină egalitate în fața legii. Ultimul punct devenise destul de presant, în condițiile în care regatul polonez și principatul Lituania, unite printr-o uniune personală prin unirea de la Lublin încă din 1385, formau un stat comun unitar, statutul legislativ al creștinilor de tradiție bisericească răsăriteană necesitând o clarificare în acest stat comun. Datorită reflecțiilor noastre privitoare la o altă temă, nu putem analiza acum mai îndeaproape această problemă.

Fără nici un vot împotriva, sinodul mitropoliei Kievului a hotărât în luna iunie 1595 să se adreseze papei¹⁵, cu cererea de reluare a comuniunii sacramentale, însărcinând doi delegați cu predarea la Roma a acestei cereri. La fel ca cererea venită din partea Moldovei, și cea venită din partea sinodului din Kiev constituia rugămintea unei Biserici autonome de intrare în comuniune cu o altă Biserică autonomă, cu care se căuta comuniunea sacramentală, pentru a primi de la ea, printre altele, și ajutor în serviciul pastoral. Mitropolia Kievului nu a fost acceptată de către Biserica romană ca Biserică soră de același rang; episcopii, preoții și credincioșii ei erau priviți la Roma ca unii care formulau cererea de intrare sub grija pastorală a patriarhului apusean¹⁶. Atunci când delegații au istorisit, la întoarcerea lor acasă, cele petrecute la Roma, un număr mare dintre slavii răsăriteni, care mai înainte au fost de acord cu unirea cu Biserica apuseană, au trecut în opoziție. Diferența dintre ceea ce doreau ei și ceea ce prevedeau decretele de la Roma era mult prea mare. Din încercarea de realizare a unei uniri s-a ajuns la scindarea Mitropoliei Kievului în două, în uniți, cei care au aprobat condițiile cerute la Roma și un alt partid bisericesc, care dezaproba o astfel de unire.

C. Evenimentele din Ungaria superioară

Mari părți din Ungaria superioară s-au afiliat în secolul al XVII-lea sub dominația principilor calvini din Transilvania. Aceștia și-au propus crearea unei instituții statale puternice în Transilvania cu o religie reformată ca religie de stat, străduindu-se în acest scop să-i determine pe creștinii de tradiție răsăriteană din acele ținuturi ale Ungariei superioare la acceptarea calvinismului și la învățarea și însușirea limbii ungare. Pentru acești credincioși exista atunci o episcopie la Muncaci, cu reședința episcopală în mănăstirea Sf. Nicolae din Muncaci. Mănăstirea a devenit în secolul al XV-lea un adevărat punct de sprijin pentru episcopii care se îngrijeau de viața bisericească a creștinilor răsăriteni din acest teritoriu¹⁷. Inițial, sub ascultarea acestor episcopi s-au aflat creștini aparținând mai multor grupe lingvistice; ierarhii își exercitau pe atunci jurisdicția peste teritoriul unde se află actuala episcopie carpato-ucraiană de Muncaci cu populație majoritară slavă răsăriteană, dar și peste ținuturile unde s-au organizat mai târziu ca episcopii de sine stătătoare episcopia în întregime slovacă de Prešov, cea ungară de Hajdudorog și cea românească de Baia Mare.

¹⁵ G. Hofmann, *Wiedervereinigung der Ruthenen mit Rom*, pp. 140–142.

¹⁶ Vezi Suttner, *Gründe für den Misserfolg der Brester Union*, în: *Der christliche Osten* 45 (1990), 230–241.

¹⁷ Vezi M. Lacko, *Unio Uzhorodensis Ruthenorum cum Ecclesia Catholica* (= OCA 143), Roma, 1955.

Biserica ținutului Muncaci a suportat în timpul dominației transilvane o puternică presiune în vederea calvinizării. Totuși anumite părți ale Ungariei superioare aparțineau Habsburgilor astfel încât Biserica din Muncaci a putut fi influențată și dinspre Austria. Din acest motiv a și încercat pe la jumătatea secolului al XVI-lea să scape cu ajutorul catolicilor din Austria de presiunea pe care o exercitau principii transilvăneni în vederea calvinizării. Ea a preluat comuniunea sacramentală cu catolicii din Austria, fiind convinsă că în unire cu ei va deveni suficient de puternică, pentru a apăra mai ușor moștenirea ei spirituală împotriva calvinilor.

Ce mare pondere a avut-o în cazul acestei uniri conlucrarea dintre cele două Biserici tradiționale, s-a dovedit câțiva ani după încheierea unirii, atunci când a murit primul episcop unit de Muncaci. Majoritatea clerului diecezan l-a ales ca urmaș pe preotul unit Petr Parfenij; principele transilvan a încercat însă, cu ajutorul unei mici părți a clerului să impună alegerea unui candidat ce tindea spre calvinism. Doar faptul că episcopul Simion Ștefan al Alba-Iuliei¹⁸ (care nu era nicidecum unit cu Roma) a acordat fără zăbavă candidatului majorității hirotonirea ca episcop, a asigurat acestuia succesiunea și a salvat unirea.

Primatul de atunci al Ungariei Georg Lippay a considerat, în condițiile date, hirotonia unui episcop unit de către altul neunit drept corectă, s-a adresat Romei în favoarea episcopului nou hirotonit, pentru ca acesta să fie eliberat de toate cenzurile bisericești, menționând că episcopul hirotonisitor avea cunoștință de starea de preot unit a candidatului la hirotonie. Episcopul hirotonisitor însuși, a menționat ca motiv al hirotoniei, în certificatul de hirotonie pe care l-a eliberat episcopului Petru, faptul că acesta i-a prezentat un document din care reieșea că primatul latinilor i-a încredințat activitatea pastorală pentru rutenii din Ungaria superioară. Despre episcopul Simion Ștefan, care funcționa în orașul de reședință al principilor transilvani și a cărui episcopie era expusă presiunilor de calvinizare într-o măsură și mai mare decât Biserica din Muncaci, se relatează că plin de dor și-ar fi dorit și el de a fi protejat printr-o unire cu catolicii¹⁹.

D. Evenimentele din Transilvania

Gheorghe Rakoczy, care a preluat domnia în Transilvania în 1630, a încercat să constrângă calvinizarea supușilor români, prin presiuni din partea statului. Printre măsurile întreprinse de el, și conform exemplului lui, și de succesorii săi, s-au numărat o serie de dispoziții ce priveau exercitarea funcției de către episcopul român transilvan și deschiderea școlilor calvine, pentru noua generație care urma să preia funcții de conducere în rândul clerului român.

Dispozițiile date episcopilor aveau drept scop calvinizarea constantă a comunităților bisericești. Ținând cont de nivelul de instruire al populației și de trăsăturile caracteristice ale evlaviei creștinilor de tradiție bizantină, principele n-a tratat în dispozițiile respective, definiții de credință referitoare la punctele în care

¹⁸ Referitor la Simion Ștefan, vezi M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, II, București, 1981, 66–75; Suttner, *Die rumänische Orthodoxie des 16. und 17. Jahrhunderts in Auseinandersetzung mit der Reformation*, în: *Kirche im Osten* 25 (1982), 64–120, în special pp. 79–91.

¹⁹ Pentru date referitoare la cele petrecute la această hirotonire de episcop, vezi Suttner, *Die rumänische Orthodoxie des 16. und 17. Jahrhunderts in Auseinandersetzung mit der Reformation*.

existau divergențe, ci a impus schimbări radicale rituale privitoare la acele tradiții liturgice, care erau expresia învățăturilor teologice combătute de Biserica reformată. Printr-o schimbare în trăirea credinței trebuia să se realizeze o schimbare constantă în convingerile de credință. Deschiderea școlilor calvine pentru viitorii clerici români a adus ceva în plus, ea determinând o apropiere a modului lor de a gândi față de cel al calvinilor²⁰.

Influența de decenii a principilor calvini a avut succese considerabile. O atenție deosebită trebuie acordată lui Atanasie Anghel, ultimul ierarh român al Transilvaniei ales de un sinod dominat de calvini. A fost absolvent al unei școli conduse de calvini. El însuși sau cel puțin acele cercuri din Transilvania care au determinat ridicarea lui în funcția de ierarh, trebuie să fi considerat modul de manifestare a credinței, care corespundea într-o mare măsură condițiilor impuse de principii calvini, ca îndreptățit și demn de urmat de către comunitățile bisericești. În orice caz, în Muntenia, acolo unde în mod tradițional era hirotonit ierarhul transilvan, s-a considerat oportun ca patriarhul Dositei al Ierusalimului, care se afla pe atunci acolo, să dea noului episcop instrucțiuni scrise privitoare la exercitarea funcției sale²¹, instrucțiuni prin care noul episcop era făcut atent asupra celor mai elementare lucruri ale vieții bisericești, despre care s-ar putea afirma că trebuie să fie cunoscute chiar și de cel mai simplu credincios de tradiție bizantină. Încredințarea unei astfel de scrieri unui candidat la episcopie ar fi constituit o batjocură la adresa acestuia, dacă modul de manifestare a credinței în eparhia sa, sau cel puțin în unele părți importante ale acestei eparhii nu s-ar fi îndepărtat mult de la linia tradițională.

Episcopul Atanasie și-a dat seama că se impuneau reforme, pentru ca pretutindeni în bisericile eparhiei sale, viața bisericească să corespundă instrucțiunilor patriarhului Dositei. În luna septembrie a anului 1700 sinodul său a hotărât măsuri de reformă²², care lasă să se întrevadă ceea ce devenise obișnuință, cel puțin în unele dintre biserici. Preoții care neglijau propovăduirea credinței în limba maternă au fost amenințați cu pedepse; existau preoți recăsătoriți; botezurile fără administrarea mirungerii au fost interzise, sub pedeapsa eliberării din funcție a preoților respectivi; calendarul sărbătorilor și ordinea liturgică a sărbătorilor sfinților au trebuit să fie subliniate sub pedeapsa cu amenda; credincioșii care nu respectau posturile urmau să fie excomunicați; de asemenea au fost amenințați cu amenzi preoții și comunitățile în bisericile cărora lipseau icoanele lui Iisus Hristos, a Maicii Domnului și a Sfântului Nicolae, precum și preoții care nu se îngrijeau de obiectele de cult din bisericile lor. Într-adevăr: procesul de calvinizare nu a fost lipsit de succes.

²⁰ Dispozițiile principilor sunt descrise pe larg la Suttner, *Anfänge einer Calvinismus tendierenden Theologie in der Orthodoxie Siebenbürgens in der 2. Hälfte des 17 Jahrhunderts*, în: *Jahrbuch der österreichischer Byzantinistik* 32, 6 (1982), 153–161.

²¹ Textul instrucțiunilor se află în românește în: *Biserica Ortodoxă Română* 8 (1884), 714–721; în traducere germană la A. Șaguna, *Geschichte der griechisch-orientalischen Kirche in Österreich*, Hermannstadt, 1862, pp. 73–82.

²² Referitor la acest sinod, a se vedea O. Bârlea, *Die Union der Rumänen*, în W. de Vries, *Rom und die Patriarchate des Ostens*, Freiburg, 1963, pp. 165–166. Textul acestor hotărâri, în: N. Nilles, *Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis in terris coronae S. Stephani*, Innsbruck, 1885, pp. 250–255. Măsurile luate priveau diferite nereguli; referatul evidențiază în cele ce urmează doar punctele ce au legătură cu tema.

Odată cu cucerirea Transilvaniei de către armata austriacă, încă înainte de a fi ales și hirotonit Atanasie ca ierarh, au venit în țară iezuiții ca preoți militari. Aceștia au avut misiunea de a lua contact cu românii transilvăneni și de a-i atrage la înfăptuirea unei uniri cu Biserica Romei. În documentele primite de la Roma li s-a dat ca sarcină să obțină din partea românilor acordul asupra hotărârilor teologice luate la sinodul din Florența. Trebuiau să depună eforturi, pentru ca românii să lase în vigoare tradiția latină și să-și promoveze pe mai departe propria lor tradiție. Conform misiunii pe care au primit-o iezuiții, unirea ar fi trebuit să aducă românilor eliberarea de sub presiunile exercitate pentru schimbarea tradițiilor lor. Ar fi trebuit să se ajungă doar la recunoașterea și acceptarea reciprocă dintre cele două Biserici surori, latină și română din Transilvania, pentru ca șanțul despărțitor care se afla între ele să fie îndepărtat. Bucuria românilor a fost mare, deoarece prin unirea cu Biserica împăratului li s-a oferit nu numai eliberarea de sub presiunile calvine, ci în afară de aceasta unirea urma să implice și mari avantaje social-politice, despre care însă nu este cazul să vorbim acum în amănunt, nefiind în legătură cu tema noastră²³.

Mersul lucrurilor a luat însă un alt curs. Cardinalui Kollonitz, care în calitate de primat al Ungariei avea să facă ultimul pas în vederea încheierii unirii de către românii din Transilvania, nu a acționat în spiritul instrucțiunilor ce au fost date iezuiților, în documentele de la Roma. El a considerat că trebuie să ceară românilor exprimarea unui acord clar cu Biserica latină a vremii sale. Drept urmare, la încheierea unirii l-a determinat pe ierarhul român să depună mărturisirea de credință tridentină și a obligat Biserica română unită să aibă permanent ca „teolog” un iezuit, ce trebuia să poarte de grijă ca ea să fie din ce în ce mai mult influențată de gândirea apuseană. Conform ideilor cardinalului, calvinizarea trebuia să fie urmată de latinizarea românilor transilvăneni. El a pus la îndoială însăși ecclesialitatea Bisericii românești din Transilvania, dispunând rehirotonirea *sub conditione* a ierarhului unionist. Tocmai acest lucru a provocat indignarea multora și a determinat formarea unei opoziții față de unire. Așa s-a ajuns și în Transilvania, ca demersurile înregistrate la început pentru căutarea unității să devină motiv pentru o nouă scindare a românilor transilvăneni în uniți și cei care se opuneau unirii.

III.

Conlucrarea dintre cele două Biserici asuprite de calvini, a avut consecințe durabile asupra Ortodoxiei. Deoarece ea a trebuit să învețe atunci să se afirme într-o lume care a intrat din ce în ce mai mult sub influența culturală vesteuropeană. Prin influența Reformei și a ordinelor reformatoare ale catolicilor au fost răspândite noi metode și teme teologice. Multe elemente noi s-au răspândit cu intensitate asupra puțin pregătitelor Biserici răsăritene pretinzând în mod stringent o decizie – încă în secolul al XVI-lea în sfera de influență a Poloniei și Ungariei, începând cu sfârșitul

²³ Referitor la aceasta, vezi O. Bârlea, *Die Union der Rumänen*, în W. de Vries, *Rom und die Patriarchate des Ostens*, Freiburg, 1963, pp. 132–180, 394–423; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Bd. II, București, 1981; Suttner, *Die Kirchenunion in Siebenbürgen 1697–1761*, în: *Ostk. Stud* 47 (1998); același, în românește, *Uniunea bisericească din Transilvania 1697–1761. Străduința de comuniune sacramentală între Bisericile surori degenerază în convertirea creștinilor ortodocși la catolicism*, în: *Teologia*, Arad 2 (1997), 46–56.

secolului al XVII-lea în Rusia²⁴ și în centrele imperiului otoman²⁵, iar în secolul al XIX-lea chiar și în districtele mărginașe ale acestuia²⁶. Răspândirea tot mai accentuată a modului de viață apusean în lumea răsăriteană, a determinat Bisericele răsăritene să treacă la o propovăduire a credinței, care să fie auzită și înțeleasă și de cei care erau deja influențați de cultura apuseană sau, într-o oarecare măsură, se considerau chiar ca aparținând ei.

În acest sens, pentru a-și exercita funcția de apărătoare a moștenirii de credință încredințate, Bisericele au trebuit să răspundă unor probleme teologice fundamentale, cu care Sfinții Părinți nu s-au confruntat, ele fiind ridicate în timpurile mai noi. Pentru evitarea unei pierderi însemnate, aceste probleme nu au putut fi ținute sub tăcere. Începând din perioada Reformei, Ortodoxia și-a împropiat multe teme și moduri de gândire, astfel încât ea s-a schimbat. Dacă aruncăm o privire într-un manual ortodox oarecare din timpurile mai noi, observăm că ceea ce s-a recepționat atunci, face astăzi parte integrantă din teologia ortodoxă. Figura cheie pentru înțelegerea evenimentelor, în timpul cărora Ortodoxia a intrat în epoca modernă, o reprezintă fiul de principe moldovean, Petru Movilă, sau Petr Mogila (1596–1646) așa cum îl numesc slavii răsăriteni, în mijlocul cărora a trăit de la 1633 până la 1646, ca mitropolit al Kievului²⁷.

El a avut succes datorită faptului că nu a încercat să se opună noului cu încăpățănare. Chiar mai mult, a recunoscut că numai o înnoire a vechilor tradiții conformă cu timpul ar asigura continuarea acestora. Noul sistem de învățământ ale cărui baze au fost puse de el și care era la înălțimea timpului, tipărirea cu grijă a cărților de cult îmbunătățite și mai ales catehismul său „Mărturisirea ortodoxă”, au ajutat Ortodoxiei Kievului și mitropoliilor ortodoxe din Principatele dunărene, iar după moartea lui Petru Movilă și patriarhiei din Moscova și celei din Constantinopol să înceapă o viață nouă. Redactată în limba greacă de către sinodul din Iași din 1642, în special prin contribuția lui Meletie Sirigul (1585–1663)²⁸, „Mărturisirea ortodoxă” a ocupat un rol însemnat între așa-numitele „cărți simbolice” ale Ortodoxiei²⁹.

Petru Movilă și colaboratorii săi s-au folosit, în cadrul sistemului de învățământ, la îmbunătățirea textelor liturgice și la redactarea cărților teologice nu numai în mod exclusiv de experiențele proprii lor Biserici, ci au preluat în abundență și cu plăcere și din experiențele latinilor. Rezultatele cercetărilor privitoare la izvoarele folosite

²⁴ Vezi H. J. Hartel, *Byzantinisches Erbe und orthodoxie bei Feofan Prokopovic*, Würzburg, 1970; I. Smolitsch, *Geschichte der russischen Kirche 1700–1917*, Leiden, 1964, în special cap. V; G. Florovskij, *Puti russkago bogolovija*, Paris, 1937 (în engleză: *Ways of Russian Theology*, Belmont, Mass., 1979); C. Kern, *L'enseignement theologique superieure dans la Russie du XIX-e siecle*, în: *Istina* 3 (1956), 149–282.

²⁵ Vezi Suttner, *Die Erneuerung eines orthodoxen Schulwesens in Metochien des Hl. Grabes im letzten Drittel des 17. Jahrhunderts*, în: *Ost. Stud* 34 (1985), 281–299.

²⁶ Vezi Suttner, *Die Konfrontation der Ostkirchen mit westlicher Theologie unter osmanischer Herrschaft*, în: K. D. Grothusen (Hg.), *Die Türkei in Europa*, Göttingen, 1979, pp. 97–106.

²⁷ Asupra lui vezi G. Podskalsky, *Griechische Theologie in der Zeit der Türkenherrschaft. Die Orthodoxie im Spannungsfeld der nachreformatorischen Konfessionen des Westens*, München, 1988, pp. 229–236 și literatură bibliografică bogată indicată acolo.

²⁸ Asupra lui și bibliografie referitoare la el, vezi Podskalsky, *Griechische Theologie*, pp. 207–213.

²⁹ Podskalsky, *Griechische Theologie*, pp. 233–236; Suttner, *Beiträge zur Kirchengeschichte der Rumänen*, pp. 240–250.

în „Mărturisirea ortodoxă” sunt enumerate în rezumat de către Podskalsky, anume: „trei catehisme catolice, adică *Catechismus Romanus*, redactat din însărcinarea sinodului tridentin, precum și marile catehisme ale lui Petrus Canisius și Robert Bellarmini; de asemenea, pe alocuri iese la iveală și *Summa theologia* a lui Thomas de Aquino. Dintre Părinții greci, cel mai des folosit este, alături de cei trei din Capadocia, manuscrisul lui Ioan Damaschinul”³⁰. Nu există îndoială asupra intenției lui Petru Movilă de a transmite învățătura de credință moștenită a Bisericii sale. Aceasta este limpede acolo unde vorbește despre teme care au fost deja înaintea lui explicit clarificate și asupra cărora exista prin urmare un consens al tuturor Bisericilor grecești. În aceste cazuri se distanțează în mod irenic, însă clar de contemporanii săi catolici. Însă în cazul problemelor ridicate de Reformă, asupra cărora teologia greacă anterioară Reformei nu s-a putut pronunța, a întrebuițat, în contextul noii situații, atât el cât și colaboratorii săi răspunsurile găsite de catolici pentru tezele protestante. Acestea au creat posibilitatea ca Biserica lor să se integreze în lumea culturală a timpului nou, într-o manieră ce nu punea sub semnul întrebării identitatea ei ca Biserică răsăriteană.

Lucrarea de înnoire a fost atacată. Acum mai bine de o jumătate de secol, cunoscutul teolog rus G. Florovskij, aducea lui Petru Movilă acuzația de a fi deformat în mod grav Ortodoxia autentică³¹. Conform opiniei lui, Petru Movilă nu ar fi arătat Ortodoxiei o cale bună spre viitor, ba mai mult, într-o situație care depășea forțele generației sale, ar fi dat greș în apărarea tradiției autentice a Bisericii sale, ce-i revenea ca mitropolit și pe deasupra ar fi încurajat în mod activ capitularea în fața împrejurărilor timpului. Totuși în timpurile noastre înving tot mai evident glasurile de recunoaștere la adresa persoanei lui Petru Movilă. Cu ocazia comemorării mileniului de la Botezul Kievului rus, S. S. Averincev, cercetător în științele literaturii la Moscova și mai nou și la Viena, și-a exprimat recunoștința adâncă față de tot ceea ce a dus la dezvoltarea valorilor intelectuale și spirituale la ruși, luându-se în considerație întrepătrunderea creștinismului cu cultura greacă în perioada antică târzie și în cea bizantină. Însă, a accentuat el, nu ar vrea ca „în cadrul dezbaterilor referitoare la relația dintre creștinism și elenism să accepte vreuna din cele două poziții extreme” și a afirmat: „nu-l pot accepta pe răposatul, foarte pătrunzătorul teolog rus George Florovsky, (precum și pe alți teologi din trecut sau din timpurile actuale), în așezarea pe aceeași treaptă a creștinismului ortodox autentic și a culturii grecești încreștinate”³².

Bizantinistul ucrainean Ihor Sevcenko scria într-o lucrare cu ocazia sărbătoririi a o mie de ani de la Botezul Kievului: „Credința moștenită a supraviețuit în forme împrumutate... și școala lui Petru Movilă a fost ceea ce a fost, deoarece bărbatul care a înțeles-o a fost cetățean al mai multor lumi”³³.

³⁰ Podskalsky, *Griechische Theologie*, p. 234.

³¹ G. Florovskij, *Puti russkogo bogoslovija*, Paris, 1937.

³² S. S. Averincev, *Das byzantinische Erbe der Russen und seine Wirkung auf das russische Sprachgefühl*, in: K. Felmy u.a. (hg.), *Tausend Jahre Christentum in Russland*, Göttingen, 1998, pp. 103–121 (citatele la p. 120).

³³ Ihor Sevcenko, *The Many Worlds of Peter Mohyla*, in *Harvard Ukrainian Studies* 8 (1984), Sonderdruck, 1985, p. 21. Referitor la alte opinii de acceptare sau respingere vezi Suttner, *Petr Mogila als Wegbereiter der Moderne*, in *Theol. Zeitschr.* 45 (1994), 327–331.

Dorim să încheiem cu un cuvânt al mitropolitului Damaskinos Papandreou, care a numit drumul Bisericii prin istorie, drept „o neîntreruptă întrupare a Adevărului în viața fiecărei epoci istorice”; el scrie: „Deoarece fiecare timp istoric este diferit de cel premergător lui, trebuie ca întruparea Adevărului să poarte întotdeauna haina epocii, trupul istoriei. Din acest motiv Părinții Bisericii nu au ezitat, ba dimpotrivă au considerat ca fiind o datorie a lor de a folosi termenii timpului lor pentru a-îmbrăca cu ele pe Iisus Care se întrupează iarăși și iarăși... Pentru aceasta ei au fost... acuzați că s-ar fi îndepărtat de Noul Testament, în aceea că s-au lăsat influențați de filozofia elenistă. Adevărul nu este însă trădat atunci când el este întrupat în fiecare epocă istorică, ci atunci când este păstrat ca o relictă într-un muzeu, de teamă că ar putea fi lezată de istorie, Sfântul Duh care trăiește mereu în Biserică, există pentru a face posibilă această întrupare a Adevărului în fiecare epocă”³⁴.

Traducere de diacon lect. dr. MIHAI SĂSĂUJAN

³⁴ W. Schneemelcher (Hg.), *Orthodoxie und Ökumene. Gesammelte Aufsätze von D. Papandreou*. Stuttgart, 1986, p. 61.

SUFLETUL-ATELAJ ȘI ÎNFRÂNAREA INIMII

CRISTIAN ANDREI

1. Mitul peșterii din dialogul *Republica* este, probabil, cel mai cunoscut pasaj al filosofiei platoniciene. Renumele îi este însă direct proporțional cu mulțimea interpretărilor. Nu putem pune aici problema unei interpretări corecte – aceasta trebuie să fie în contextul tradiției platoniciene. De aceea apropierea de gândirea lui Platon este, inevitabil, asimptotică.

Aceste rânduri nu au ca obiect întregul corpus platonician, deși îl presupun, nici măcar un întreg dialog, ci doar două probleme, legate una de alta: metafora carului și înfrânarea minții.

Pornind de la Platon voi expune aceeași temă așa cum apare ea în două mari texte ale gândirii orientale: *Katha-upanisad* și *Yoga-sutra*. Și aici sunt necesare câteva precizări. Nu urmăresc prin această apropiere să demonstreze vreo influență între cele două culturi și nici nu caut o presupusă sursă comună. Alăturarea acestor două texte are ca scop evidențierea unor trăsături care pot fi trecute cu vederea sau depășirea unor interpretări adânc înrădăcinate în imaginea despre Antichitate: idealismul platonician, raționalismul grec etc. De cealaltă parte, apropierea de un tip de gândire (mai mult sau mai puțin) diferită, poate fi mediată de unele trăsături comune, trăsături pe care, paradoxal, le vedem mai bine (sau doar) în Orient. Ne putem astfel elibera de unele prejudecăți curente: cât moștenește raționalismul occidental din filosofia greacă (în acest sens, de exemplu, Platon este considerat raționalist într-una dintre recente ediții ale *Encyclopaedia Britannica*), cât putem înțelege, fără a denatura gândirea orientală (cum s-a întâmplat cu teosofiile secolului trecut sau cum se întâmplă cu invazia mistagogiilor noii ordini spirituale).

Am ales *Katha-upanisad* din două motive: aici apare aceeași imagine a sufletului-atelaj și ideea înfrânării, asceză care va culmina în yoga. Apoi *Yoga-sutra* pentru că ea continuă drumul început de *upanișade*; mai mult, fiind prima sinteză a acestei filosofii, aici găsim expuse definiția și metoda yogăi date în cel mai simplu mod.

Metafora carului are mai multe ocurențe decât cele aduse aici în discuție¹. Nu face obiectul acestor rânduri istoria aparițiilor ei și a modificărilor de sens, ci doar descifrarea acestei imagini și legătura ei cu înfrânarea minții.

2. Platon descrie sufletul prin imaginea carului în dialogul *Phaidros*²: simțurile sunt cei doi cai, unul năvălaș (patimile) iar celălalt ascultător (voința) și vizitiul este rațiunea. În *Republica*³ problema este reluată detaliat.

¹ Cf. Parmenide, *Despre natură*, traducere D. M. Pippidi, *Presocraticii. Fragmentele eleaților*, Teora, 1998.

² Platon, *Phaidros*, 246a–274c, traducere G. Liiceanu, Humanitas, 1993.

³ Platon, *Republica*, 435a–444a, 580d–581a, traducere A. Cornea, Teora, 1998.

2.1. În primul dialog este desfășurat mitul urcării sufletelor către zei, iar călătoria începe din lumea devenirii, lumea în care sufletul este căzut în trup, ca într-un mormânt. Primul pas este provocat de uimirea în fața spectacolului frumuseții divine. Orice suflet, înaintea căderii, stătea în preajma unui zeu cu care se potrivea. După cădere el *uită* adevărata sa natură și lumea nematerială a frumuseții divine. De aceea zeul i se arată în frumusețea unui trup. Dacă „spectatorul” nu este prevenit poate face două greșeli ce ar putea împiedica întâlnirea cu zeul: să confunde manifestarea zeului cu ființarea sa, căci zeul (nematerial) se arată scunzându-se (se manifestă material), și să nu știe că trupul (*soma*) poate fi un semn (*sema*) al sufletului dar și mormânt (*sema*). De aceste praguri poate trece prin înfrânare, altfel spus prin refuzul de a consuma iubirea, de a risipi dorul de prezența divină în imaginile legate de ea⁴.

Dorul poate duce la pierderea firii prin risipirea în patimi sau la revenirea în fire (i.e. la starea originală) prin armonizarea interioară a sufletului. Pentru aceasta, al doilea pas, al înfrânării⁵, trebuie însoțit de o disciplină a minții: *anamnesis*, înțeleasă de obicei ca „reamintire”. În nenumărate rânduri Platon avertizează că exercițiul intelectual nu are sens fără practica virtuților, că înfrânarea trebuie să fie una integrală, a întregului suflet. Astfel „carul” este condus mai ușor dacă vizitiul știe cum să domine caii, sau mai greu de condus, dacă el este incapabil să-i strunească. Sufletul omenesc nu-l poate urma pe cel divin decât dacă i se aseamănă⁶. Diferența dintre zei și oameni se găsește în constituția atelajului sufletesc:

„Când e vorba de zei, și caii și vizitiul sunt cu toții buni și de viță nobilă; însă în celelalte cazuri [oamenii – n.n.], felul lor de-a fi este amestecat [...].

Iată de ce, în cazul nostru, să mâni carul nu este desigur nici ușor și nici plăcut”⁷.

Zei sunt caracterizați prin armonie și puritate iar oamenii prin dezbinare și amestec. De aceea, pentru a fi cât mai asemănători zeilor, ei trebuie să strunească caii, mai ales pe cel năvălaș (patimile). Abia atunci când se obține armonia internă omul poate urma firesc alaiul divin.

2.2. Același urcuș este ilustrat în *Republica*, dar prin alte imagini. Însă aici ni se spune mai mult despre cele trei părți ale sufletului cât și despre asceză. Condiția comună a omului este cea a sclavului înălțuit, legat, învăluit în ignoranță. Aici încredințarea (*pistis*) este luată drept cunoaștere veridică. În realitate, această cunoaștere este neîntemeiată, bazată doar pe supoziții, opinie (*doxa*). Pentru atingerea adevărului (*aletheia*) este nevoie de o transformare a sufletului numită de Platon „arta răsucirii” (*tekhnē tes periagōges*):

„după cum ochiul nu e în stare să se întoarcă spre strălucire dinspre întuneric, decât laolaltă cu întreg corpul, la fel această capacitate prezintă în sufletul fiecăruia, ca și organul prin care fiecare cunoaște, trebuie să se răsucească cu întreg sufletul (*strephēin... syn hole te psykhe*).”⁸

⁴ Vezi în această privință interpretarea adevărului ca de-voalare, ieșire din ascuns (*a-letheia*) și opoziția sa cu iluzoriul (*psedes, apate*) în M. Detienne, *Stăpânitorii de adevăr în Grecia arhaică*, Symposium, 1996, cap. 6.

⁵ Platon, *Phaidros*, 256a-e.

⁶ Acesta este și principiul epistemologic al antichității grecești: doar asemănătorul (*homoiosis*) poate fi cunoscut.

⁷ Platon, *Phaidros*, 246b-c.

⁸ Platon, *Republica*, 518d-e.

Această „răscire” pornește de la starea dezbinată⁹ a sufletului și, printr-o asceză prelungită, trece treptat de la întuneric la lumină și ajunge la contemplarea adevărului printr-un „organ” al vederii.

Cele trei părți ale sufletului care trebuie puse în armonie sunt „parte apetență” (*epithymetikon*) și „partea pasională” (*thymoeides*) (cei doi cai din *Phaidros*¹⁰), respectiv „partea rațională” (*logistikon*), care este simbolizată de vizitiu.

Călătoria de la întuneric la locul deschis vederii se face printr-o transformare progresivă a „ochilor”: mai întâi privirea „orbește” la vederea focului (care simbolizează rațiunea-*logistikon*), apoi, din ce în ce mai mult, „vederea” se modifică parcurgând mai multe etape, de la depășirea focului până la lumina (i.e. adevărul) în care sunt „văzute” realitățile din afara peșterii (obiectele transcendente-*ideai*, *eide*). Este de notat că cele două regimuri cognitive, cele două modalități ale vederii, nu pot fi simultane: pentru a vedea inteligibilul (*topos noetos*) este necesară orbirea în lumea perceptibilă senzorial (*to horaton*). Ceea ce se vede pot fi umbrele, imaginile obiectelor fizice (*eikona*), obiectele fizice (*eidola*) sau realitățile transcendente (*ideai*). Toate se văd, dar diferit. Am putea spune că miopia (i.e. închiderea înspre afară și deschiderea înăuntru) este condiția vederii.

Sufletul are trei părți, iar una este rațiunea care „orbește”, dispăre. Așadar trebuie să existe încă un termen pentru „organul” gândirii care să denote vederea transcendentă. Acesta este intelectul (*nous*), adevăratul „văzător”. Rațiunea are doar un rol instrumental, dialectic¹¹. Că acesta este cuvântul căutat ne confirmă cele două modalități cognitive: rațiunea funcționează discursiv (*dia-noia*), deci procedând o separare a subiectului cunoscător de obiectul cunoscut (gândire mediată de limbaj, de semne, care *țin locul*, se pretind a fi realitățile la care se referă), iar intelectul în mod intuitiv (*noesis*), adică unind mintea cu obiectul ei (la acest nivel apar simbolurile, care au sens în sine și rol unificator: *synballein*).

2.3. În primul caz, în *Phaidros*, zeul se arată omului provocându-i uimirea (*thaumazein*), de fapt provocându-i o paralizie a rațiunii. Acesta este primul pas, al zeului. Următorul, al omului, este o re-culegere a firii, efortul amintirii a ceea ce este firesc. Mai târziu, Platon va înlocui amintirea (*anamnesis*)¹² cu un alt exercițiu, tot al unificării intelectuale: dialectica¹³. În ambele cazuri scopul imediat este o transformare mentală: atunci când cele trei părți ale sufletului sunt aduse în armonie prin practica virtuților, rațiunea este „orbită” prin exerciții metodice și se manifestă intelectul (*nous*) care „vede” adevărul ontologic¹⁴, ceea ce *este* prin excelență.

⁹ *Republica* începe cu vorbele lui Socrate: „Am coborât (*kateben*) ieri în Pireu...”. După cum se știe, Socrate nu a ieșit niciodată în afara zidurilor Atenei (decât o dată, în campaniile militare), care reprezenta pentru el sensul ființării ca om al cetății (*zoon politikon*). Așadar dialogul începe cu o *catabază*, întreaga discuție vizând o recențrare a omului și a cetății.

¹⁰ Platon, *Phaidros*, 253e–255b.

¹¹ Am tradus *logistikon* cu *rațiune* pentru că în ambele cuvinte apare ideea de instrument, amândouă având sensul de gândire, dar și de instrument de calcul.

¹² O confuzie frecventă se face între memorie ca proces psihic (*mneme*) și (re)amintire ca demers metodic (*anamnesis*), sinonim, din acest punct de vedere, cu *mathesis* (instruire, formare). Cf. E. Des Places, *Lexique de la Langue Philosophique et Religieuse de Platon*, Les Belles Lettres, 1989.

¹³ Platon, *Republica*, 523a–533d; *Banchetul*, 209c–211b, traducere Petru Creția, Humanitas, 1995.

¹⁴ Pentru *nous* ca modalitate a vederii a se consulta și R. Mortley, *From Word to Silence*, Hanstein, 1986, vol. I, pp. 72–76.

Adevărul, pentru Platon, nu este al propozițiilor (*logia*), nici al gândului (*logismos*) ci al lucrurilor: acestea *sunt*, mai mult sau mai puțin adevărate. „Etimologia“ platoniciană¹⁵ a adevărului completează acest sens al lecturii: adevărul (*aletheia*) este „alergare divină“ (*ale-theia*), adică: „a deveni după puțină cât mai asemănător divinității.“¹⁶ Acesta este capătul drumului: întâlnirea cu zeul, o acțiune dinamică a întâmpinării.

3. În mintea oricărui european mai puțin instruit India este asociată cu yoga. Acest cuvânt face deja parte din vocabularul multor limbi occidentale. În ciuda acestei popularități prejudecățile nu lipsesc, iar interpretările superficiale sau denaturate sunt prea multe. De cealaltă parte, s-au făcut apropieri strălucite¹⁷ între diverse trăsături ale spiritualității occidentale și yoga sau între yoga și celelalte religii orientale.

Yoga apare cu mult înaintea lui Patanjali. În Vede se vorbește despre un tip de asceză practică chiar de către zei – *tapas*, meditația însoțită de mortificări. Mai târziu, în upanișade, se găsesc atât ideea de asceză cât și termenul care va fi folosit în hinduismul clasic (*Yoga-daršana*).

3.1. Dintre cele peste o sută de upanișade, mă opresc doar la *Katha*. Tema upanișadei este eliberarea (*moksa*) de ciclul reîncarnărilor (*samsara*). Protagonistii sunt Naciketas și Yama¹⁸, zeul morții. Acesta din urmă se oferă să-i împlinească lui Naciketas trei dorințe, ultima referitoare la suflet: care îi este constituția și ce se întâmplă după moarte. După multe ezitări și rugăminți, Yama este convins și îl inițiază pe tânăr în tainele nemuririi¹⁹.

Sufletul este ca un atelaj, cu doi cai și vizitiu. Pentru a putea fi condus corect, vizitiul trebuie să știe să strunească ambii cai, să știe să-i țină laolaltă:

„Ia aminte că *atman* este stăpânul căruței iar corpul doar carul și ia aminte că *buddhi* este cărașul iar *manas* hățul. Ei consideră organele de simț ca fiind caii, iar obiectele acestora ca fiind cărările. Înțelepții spun că *atman* este cel ce se bucură atunci când este asociat cu organele de simț și cu *manas*.“²⁰

Ca și Platon, descrierea sufletului prin metafora carului aduce în discuție două „organe“ ale gândirii, *buddhi* și *atman*, și o modalitate cognitivă instrumentală, *manas*. Voi încerca mai departe o aproximare a sensurilor și a funcțiilor lor.

Atman se traduce cu „ține“ și în upanișade este elementul ultim al ființei, ceea ce rămâne nealterat, etern și temei ontologic. Cunoașterea sa este una eminamente reflexivă²¹, care depășește dualismul epistemologic. *Buddhi* este derivat din radicalul BUDH – a ști, a înțelege. Penru a fi consecvent cu traducerea termenilor grecești îl voi reda prin rațiune, plecând de la faptul că atât *buddhi* cât și *logistikon* dispar

¹⁵ Platon, *Kratylos*, 421a–c, traduse S. Noica, *Opere*, vol. III, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978.

¹⁶ Platon, *Theaitetos*, 176a, traducere M. Ciucă, *Opere*, vol. VI, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989.

¹⁷ Mircea Eliade, *Yoga, nemurire și libertate*, Humanitas, 1993, pp. 60–65.

¹⁸ Ca nume comun *yama* are sensul de autocontrol, reținere: V. S. H. Apte, *The Practical Sanskrit – English Dictionary*, Motilal Banarsidass, 1998.

¹⁹ *Katha – upanisad*, valli 3. Folosesc traduceri de T. Simenschi, *Cultură și filozofie indiană în texte și studii*, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, și pe cea a Danei Sugu (însoțită de textul sanscrit), *isa-, kena-, Praśna-upanisad*, Editura Ritam, 1998.

²⁰ *Katha-upanisad*, I, 3, 3–4, (traducere de Dana Sugu). Termenii pe care urmează să-i interpretez îi voi lăsa deocamdată netraduși.

²¹ *Brhadaranyaka-upanisad*, I, 4, 1, traducere R. Bercea, *Cele mai vechi upanișade*, vol. I, Editura Științifică, 1993.

atunci când se obține înfrânarea sufletului. *Manas*, derivat din MAN – a gândi, a crede, are sensul gândire, percepție, înțelegere. În filosofie denotă organul percepției și al gândirii, instrumentul prin care obiectele senzoriale afectează sufletul. Cu excepția sistemului Nyaya, în toată filosofia indiană este considerat ca fiind un compus care nu durează²².

Există o ierarhie între organele de simț (*indriyani*), *manas*, *buddhi* și *atman*²³. De asemenea, „strunirea” are ca scop o anumită stare mentală favorabilă lui *atman* (trebuie remarcat că cel care spune aceste lucruri este un zeu, Yama, spre deosebire de relatarea lui Platon în care viziunea este de la om: Socrate este acela care vorbește – la zeu, de la des-centrarea ontologică spre una a recuperării). Această stare este una de „asociere” a organelor de simț cu mintea (*indriya – manayuktam*). Termenul care prezintă un interes major este aici *yuktam*, un derivat²⁴ al radicalului YUJ – a uni, care trimite la imaginea celor doi cai în-jugați la car. Funcționalitatea carului depinde, pe de o parte, de unirea lor, ținerea laolaltă, iar pe de altă parte, de strunirea lor.

În tradiția hindusă cel care practică această strunire, înfrânare, este învățăcelul (*brahmacarin*) dar și sihastrul (*sinnyasin*)²⁵ care, după îndeplinirea obligațiilor sociale renunță la lume și se dedică unei vieți de contemplare și asceză. Ei sunt ceea ce numim yoghini, iar asceza lor *yoga*.

3.2. Cuvântul apare în cele mai vechi texte²⁶, *Rgveda*, *Śatapatha-brahmana* sau în upanișade, cu sensul de unire, conexiune, înhămare. Sensul tehnic este asociat de Panini²⁷ lui *brahmacarin*: „înfrânare care durează mult timp sau cel care practică înfrânarea mult timp.”

Din cele treizeci și opt de sensuri ale termenului²⁸ vom reține doar două, cele care ne interesează aici: unire, conexiune și abținere, înfrânare.

Patanjali este cel care sistematizează ideile privitoare la yoga de până la el și părintele uneia dintre cele șase viziuni hinduse asupra absolutului: *Yoga-darśana*. tratatul său extrem de concis este compus din aforisme (*sutranī*), care delimitează demersul yoga. Cartea este, așadar, o expunere (*anuśaṣanam*) schematică a viziunii (*darśana*). Cum este și firesc primele stanțe cuprind metoda și scopul acestui demers: „Yoga este oprirea modificărilor minții. / Atunci văzătorul este așezat în propria-formă / În celelalte stări există identificare cu modificările minții.”²⁹

Ca orice aforisme, și cele ale lui Patanjali sunt extrem de concise, ceea ce au făcut necesare o mulțime de comentarii și sub – comentarii³⁰.

Yoga este deci o metodă de oprire (*nirodha*) a modificărilor minții (*cittavrtti*). Pentru a preciza despre ce fel de oprire este vorba, voi analiza termenul *nirodha*. El

²² V. Apte, o.c.

²³ *Katha-upanishad*, I, 3, 10.

²⁴ V. Apte, o.c.

²⁵ Cf. M. Biarreau, *Hinduismul*, Editura Symposion, 1996.

²⁶ S. Dasgupta, *A History of Indian Philosophy*, vol. I, Motilal Banarsidass, 1997, p. 226.

²⁷ *The Astadhyayi of Panini*, text, comentariul *Kaśika* lui Vamana și Jayaditya, tr. engl. S. Ch. Vasu, Motilal Banarsidass, 1997, V, 1, 94.

²⁸ V. Apte, o.c.

²⁹ Patanjali, *Yoga-sutra*, I, 2–4, traducere Constantin Făgețan, Informația, 1993. Mai departe urmez această traducere, singura versiune românească ce are la bază textul sanskrit.

³⁰ *Yoga-sutra of Patanjali with the Commentary of Vyasa*, text și traducere în limba engleză B. Baba, Motilal Banarsidass, 1996.

este compus³¹ din particula *ni* – întru și *rodha* – reținere, blocaj, control. Știind că metodă înseamnă proiect, scop, ceea ce urmează să fie aplicat, dar și cale, demersul propriu-zis, putem spune că, după al doilea aforism al tratatului lui Patanjali, yoga are ca scop oprirea modificărilor minții prin intermediul înfrânării acesteia. Dar modificările minții nu epuizează întreaga activitate mentală. Prin această oprire activitatea mentală nu dispăre în totalitate. *Nirodha* are un rol instrumental, care duce la obținerea unei ordonări a minții (*vrtti* – vârtejuri, deci *cittavrtti* – activitate mentală dezordonată), dar și a unei anumite purități, rezultată dintr-o transformare integrală a minții (*parinama*). În acest nou regim cognitiv se poate manifesta „organul vederii” – văzătorul (*drastr*).

Nu trebuie uitat că, și aici, acest demers cognitiv (de strunire a minții) este precedat și însoțit de o serie de practici ale virtuților: înfrânări (*yama*) și reguli (*niyama*)³².

4. Cititorul a observat deja că am ales anumite cuvinte pentru a traduce termenii grecești sau din sanskrită. Acum îi voi explica.

Sufletul are trei părți. Una dintre acestea este conducătoare și poate asigura armonia sa. Este vorba despre rațiune și instrumentul său, gândirea discursivă. Discursivă, pentru că ea menține o separare (*dis-*) între obiectul cunoașterii și subiectul cunoscător. Ea este depășirea prin dialectică³³ sau oricare altă metodă a înfrânării, care duce la armonia sufletului (cf. *curro* – a fugit dezordonat, de unde *dis-cursiv*) și dispariția sa. Prin această oprire se poate manifesta intelectul (*nous*) sau sinele (*atman*). Regimul său cognitiv este unul al vederii – gândirea intuitivă (de la *in-tuere* – „întru vedere”), care transcende dualismul epistemic.

Întorcându-ne la imaginea carului, putem acum spune că există două posibilități de reprezentare: cea veche a carului de luptă indoeuropean, cu un vizitiu și un luptător, fiecare cu funcții precise dar ierarhizate (vizitiul există doar pentru acțiunea luptătorului), unul strunește caii, iar celălalt își vede de luptă, sau o alta ulterioară cu un singur personaj. Dacă el reușește să strunească ambii cai, depășește funcția de vizitiu și o poate îndeplini pe cea de luptător. Așadar, fie două personaje cu roluri diferite, fie un personaj cu funcții diferite. Oricum, ele nu pot fi îndeplinite simultan: succesul luptătorului depinde de cel al vizitiului (ducerea până la capăt și oprirea acțiunii sale – strunirea).

Se mai pot face câteva observații: cunoașterea discursivă are un rol gnoseologic (se „împrăștie” în cunoștințe), iar cea intuitivă unul soteriologic. Ea este posibilă doar printr-o asemănare cu „obiectul” său, ceea ce presupune o unire a celor doi poli. Din acest punct de vedere, yoga este o unire a sufletului într-un întreg, părțile dispărând ca entități separate, dar și o unire la nivel ontologic (cum spuneau upanișadele, identitatea *atman* – *brahman*). În aceeași interpretare poate fi înțeleasă și filosofia greacă așa cum o găsim la Platon³⁴, ca *philein* – *sophia*: filosoful este iubitorul-de-înțelepciune, care tinde să se asemene zeilor.

Dincolo de ceea ce au în comun, diferențele dintre cele două culturi sunt foarte multe. Aici voi menționa doar una dintre ele, poate cea mai importantă, care se va transmite și creștinismului: „înțelept (*sophos*) este doar zeul”.

³¹ A. A. Macdonell, *A Practical Sanskrit Dictionary*, Master Publishers, 1981, art. cit.

³² Patanjali, *Yoga-sutra*, II, 30, 32.

³³ Platon, *Banchetul*, 209a–212b. Dialectica poate fi înțeleasă și ca unire: *dia-legein*.

³⁴ Despre natura și scopul filosofiei grecești a se consulta și Anton Dumitriu, *Philosophia mirabilis*, Editura Fundației Culturale Române, 1992, și Pierre Hadot, *Ce este filosofia antică?*, Polirom, 1997.

VITALITATEA ETICII VETEROTESTAMENTARE *

JOHN BARTON

Profesor de Interpretare a Sfintei Scripturi
la Universitatea din Oxford
Fellow al Colegiului Oriel

„Celor ce citesc Biblia cu regularitate le este foarte dificil să realizeze cât de straniu poate părea acest document în ochii altora“¹. Adeseori, cartea în care creștinii cei mai familiarizați cu ea – își află mângâiere și inspirație, este percepută de ceilalți ca un text înțesat cu pasaje despre evenimente pline de un barbarism feroce și, în orice caz, nereprezentativ pentru ei; o scriere ce pare a proveni dintr-o lume atât de îndepărtată de noi, încât pur și simplu nu ne mai poate comunica nimic. Constatarea de față nu este probabil nicăieri mai evidentă decât atunci când vorbim despre Biblie ca fundament al eticii creștine. Nimic nu ar fi mai ușor decât să reproduc aici o listă cu motivele invocate de eticieni pentru a explica înclinația lor de a ignora Vechiul Testament. Legea veterotestamentară instituie pedeapsa cu moartea pentru adulter (Levitic 20, 10; Deuteronom 22, 22), pare a prescrie mutilarea ca pedeapsă pentru atacul asupra unei persoane („ochi pentru ochi...” Ieșirea 21, 23–24; Levitic 24, 19–20; Deuteronom 19, 21), interzice perceperea de dobânzi pentru împrumuturile acordate (Deuteronom 23, 19) – aplicată azi, o asemenea prescripție ar provoca dificultăți majore economiilor moderne – și îi tratează pe cei afectați de boli de piele – *sara'at*, tradus îndeobște prin „lepră” – ca pe niște marginali din punct de vedere social și religios (Levitic 13, 14). Iar Legea nu este decât o latură a întregii istorii. Cartea lui Iosua relatează, comentând pozitiv, masacrarea unor populații întregi de către israeliți, pe măsură ce aceștia își consolidează dominația asupra Pământului Făgăduinței (Iosua 6, 11); în același timp, Saul, primul rege al lui Israel, pierde favorurile divine pentru că nu este suficient de zelos în executarea poruncii lui Dumnezeu referitoare la exterminarea oricărei făpturi vii, atunci când îi învinge pe amaleciți. Profetul Samuel va duce treaba la bun sfârșit, în locul lui: „Samuel însă i-a răspuns [lui Agag, regele amalecit cruțat de Saul – n.a.]: «Precum sabia ta a lipsit

* Titlul original: „The Vitality of Old Testament Ethics”. Textul de față reprezintă versiunea în limba română a primului capitol din cartea profesorului John Barton, *Ethics and the Old Testament*, SCM Press Ltd., 1998. Mulțumim atât d-lui prof. John Barton, cât și d-nei Margaret M. Lydamore, editor asociat al casei SCM Press Ltd., pentru bunăvoința de a ne fi acordat permisiunea publicării acestui capitol în revista *Altarul Banatului*. – N. trad.

¹ Andrew Brown, în „Church Times”, 15 noiembrie 1996.

pe mame de copiii lor, așa și mama ta să fie între femei lipsită de fiu». Și a tăiat Samuel pe Agag înaintea Domnului în Ghilgal“ (I Regi 15, 33)².

Am început într-o notă atât de neplăcută deoarece consider că este important să recunoaștem, încă de la bun început, că a stabili relevanța eticii veterotestamentare pentru lumea de astăzi nu este lucru ușor. Pentru unii creștini, faptul că Vechiul Testament ține de Scriptură este de-ajuns ca să poată accepta cu ușurință implicațiile etice ale unor pasaje mai degrabă respingătoare, de felul celor deja menționate, și îi determină să caute o modalitate de a le include într-un sistem moral coerent pentru sfârșitul de secol XX. Dar pentru mulți alți creștini și, mai cu seamă, pentru majoritatea celor neafiliați vreunei religii anume, așa ceva este perceput ca neplauzibil, în cel mai fericit caz, ori ca ridicol sau imoral, în cel mai rău. Pentru astfel de oameni, efortul de a scrie despre relația dintre Vechiul Testament și etica creștină este o întreprindere sortită eșecului încă de la bun început, un *tour de force*³ având ca obiect explicarea unor legi și obiceiuri care ar trebui să oripileze orice persoană cu bun simț.

Dar nu intenționez să fac acest lucru, nu mi-am propus să explic așa ceva, aici. Aș dori mai degrabă să arăt că Vechiul Testament încă mai poate contribui la dezbaterile contemporane din variile domenii de cercetare ale eticii, fără însă a încerca să-i acopăr petele, evidente oricărui cititor contemporan. Astfel, nu voi începe discuția de la aspectele literaturii veterotestamentare cele mai evidente în acest sens și utilizate adeseori ca o perdea de fum menită să ascundă elemente de-a dreptul șocante, ci de la unele care, mai general vorbind, ar putea chiar spori dificultatea utilizării Vechiului Testament în discuțiile etice, mai mult decât ar putea bănui unii critici seculari de astăzi.

Dar nădăjduiesc ca, urmând un traseu în aparență neofertant, să ajungem la calea de abordare fructuoasă a Vechiului Testament, ca posibilă sursă pentru propria noastră gândire etică.

Textul veterotestamentar ce se bucură de cea mai vastă recunoaștere, ca rezumat al conduitei etice prescrise de Dumnezeu, este Decalogul sau Cele Zece Porunci. Poruncile sunt adeseori expuse în locuri vizibile din sinagogi și din biserici, pentru a le reaminti credincioșilor codul moral la care au subscris. Iată textul acestora, așa cum este el consemnat la Ieșire 20, 1–17 (există și o versiune mai puțin răspândită, vezi Deuteronom 5, 6–21):

„Atunci a rostit Domnul înaintea lui Moise toate cuvintele acestea și a zis: «Eu sunt Domnul Dumnezeuul tău, Care te-a scos din pământul Egiptului și din casa robiei. Să nu ai alți dumnezei afară de Mine! Să nu-ți faci chip cioplit și nici un fel de asemănare a nici unui lucru din câte sunt în cer, sus, și din câte sunt pe pământ, jos, și din câte sunt în apele de sub pământ! Să nu te închini lor, nici să le slujești, că Eu, Domnul Dumnezeuul tău, sunt un Dumnezeu zelos, care pedepsesc pe copii pentru vina părinților ce Mă urăsc pe Mine, până la al treilea și al patrulea neam, și Mă milostivesc până la al miilea neam către cei ce Mă iubesc și păzesc poruncile Mele.

Să nu iei numele Domnului Dumnezeului Tău în deșert, că nu va lăsa Domnul nepedepsit pe cel ce ia în deșert numele Lui.

² În măsura posibilităților, am redat referințele biblice din *Biblia* tipărită cu aprobarea Sfântului Sinod, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1990. – N. trad.

³ În limba franceză, în textul original. – N. trad.

Adu-ți aminte de ziua odihnei, ca să o sfințești. Lucrează șase zile și-ți fă în acelea toate treburile tale, iar ziua a șaptea este odihna Domnului Dumnezeuului tău: să nu faci în acea zi nici un lucru: nici tu, nici fiul tău, nici fiica ta, nici sluga ta, nici boul tău, nici asinul tău, nici orice dobitoc al tău, nici străinul care rămâne la tine, că în șase zile a făcut Domnul cerul și pământul, marea și toate cele ce sunt într-însele, iar în ziua a șaptea S-a odihnit. De aceea a binecuvântat Domnul ziua a șaptea și a sfințit-o.

Cinstește pe tatăl tău și pe mama ta, ca să-ți fie bine și să trăiești ani mulți pe pământul pe care Domnul Dumnezeuul tău ți-l va da ție. Să nu ucizi! Să nu fii desfrânat! Să nu furi! Să nu mărturisești strâmb împotriva aproapelui tău! Să nu dorești casa aproapelui tău; să nu dorești femeia aproapelui tău, nici ogorul lui, nici sluga lui, nici slujnica lui, nici boul lui, nici asinul lui și nici unul din dobitoacele lui și nimic din câte are aproapele tău!» (Ieșire 20, 1-17)

La rigoare, Decalogul se vădește a avea o rază de acțiune mai limitată decât lasă să se bănuiască la început. Printre foloasele metodelor critice de analiză a Bibliei se enumeră și faptul că ele ne ajută să localizăm un fragment cu mai mare precizie, în contextul său istoric și social. Dacă aplicăm o asemenea analiză Decalogului, vom descoperi că el este mult mai legat de epoca apariției sale, decât cred evreii și creștinii. Cea mai la îndemână modalitatea de a demonstra acest lucru este să încercăm să vedem cui anume este adresat textul în discuție. Ei bine, persoana în cauză are o casă, o soție și servitori. La fel și aproapele lui. Poate depune mărturie, în cazul unui proces juridic și, în consecință, trebuie avertizat să nu producă probe false. Are părinți de care trebuie să se îngrijească. Pe scurt, este un bărbat adult, liber, din categoria proprietarilor, are un personal la dispoziție și o familie extinsă. În linii mari, avem de a face cu genul de persoană care, acum un secol, ar fi avut drept de vot în majoritatea democrațiilor occidentale. Decalogul nu spune nimic despre drepturile și obligațiile femeilor, copiilor sau sclavilor; se adresează strict celor aflați la conducerea societății israelite în epoca premergătoare exilului din secolul al VI-lea î.d.Hr., și anume oamenilor liberi.

Dacă putem aprecia unele porunci de ordin moral din cuprinsul Vechiului Testament ca fiind mai degrabă scandaloase, ar trebui să vedem că și anumite afirmații aduse în sprijinul acestora sunt la fel, dintr-o perspectivă modernă. O evaluare istorică a Poruncilor are ca efect distanțarea, chiar înstrăinarea noastră față de ele. Ori de câte ori aud apeluri de revenire la Decalog, mă regăsesc pe mine însumi întrebându-mă, nu fără o anume maliție, dacă nu se dorește cumva și reintroducerea tipului de societate în cadrul căreia Cele Zece Porunci aveau sens – adică o societatea pe care am numi-o, în sens larg, patriarhală. Desigur că sunt tot felul de modalități de a încerca să generalizăm specificul Decalogului; dar, luate „literal“, ele reflectă o situație radical diferită de a noastră.

Cadrul social specific textelor din Vechiul Testament este susceptibil de a constitui o problemă pentru etician. Dificultăți la fel de mari întâlnim și atunci când abordăm bogata varietate de responsabilități etice și puncte de vedere reprezentate în textele veterotestamentare. Fapt nu tocmai surprinzător pentru o colecție de scrieri redactate, după toate indiciile, într-un interval de timp de aproape un mileniu [...]. Aceste chestiuni au generat uneori poziții diametral opuse, așa cum putem vedea chiar în abordările contemporane. Un exemplu dintre cele mai cunoscute rezidă în dezbaterile

referitoare la atitudinea evreilor față de străini. Conform Cărilor Ezdra și Neemia, căsătoriile mixte și, totodată, o atitudine mai relaxată față de ne-evrei sunt cu totul inacceptabile; Neemia povestește chiar cum că le-a smuls părul din cap unor iudei căsătoriți cu femei străine (Neemia 13, 23–27). În același timp însă, în Cartea Rut – text redactat cam în aceeași perioadă (probabil sec. V–IV î.d.Hr.) –, este elogiată o femeie moabită, anume Rut, relatându-se despre ea că s-a căsătorit cu un bărbat israelit și a ajuns nici mai mult nici mai puțin decât strămoașa Regelui David. Oricine intenționează să se raporteze la textul biblic ca la o autoritate absolută se vede nevoit să opteze, într-un astfel de caz, pentru o direcție de gândire sau alta.

În al treilea rând, textele unde se discută probleme etice operează adeseori cu ajutorul unor categorii lipsite de absolut orice sens în universul moral în sânul căruia trăim marea majoritatea dintre noi. Am menționat mai sus tratamentul aplicat oamenilor bolnavi de „lepră”. Pot spune acum că nu este decât un exemplu minor în această privință. Concepția veterotestamentară despre boală și sănătate folosește noțiuni legate de puritatea rituală și nu poate fi integrată efectiv în marea majoritate a sistemelor etice moderne. Există unele paralele între gândirea modernă și ideea Vechiului Testament despre puritate [...], dar acestea nu pot fi cuprinse cu ușurință în codurile noastre etice – ele acționează la un nivel al culturii mai informal și, la o adică, le-am deosebi în mod spontan de moralitate, ca zonă unde intenționalitatea și vinovăția, mai degrabă decât „poluția” sau „scurgerea”, reprezintă conceptele cheie. Dar mare parte din ceea ce Vechiul Testament are a ne comunica despre moralitate presupune conceptele de puritate și impuritate; iar dacă perspectiva noastră asupra eticii trebuie să ia foarte serios în considerare prevederile Vechiului Testament, și nu să le menționeze selectiv, referindu-se doar la cazurile considerate ca atractive și utilizabile, atunci vom fi nevoiți să ne confruntăm cu dificultățile pe care un asemenea demers le presupune.

Prin urmare, problema inițială, rezidând în caracterul proverbial sângeros, specific moralei veterotestamentare, se vedește a fi unul dintre obstacolele cele mai nesemnificative. Problemele cu adevărat serioase sunt acelea care țin de înrădăcinarea Vechiului Testament într-o cultură străină nouă, de contradicțiile sale interne și de faptul că operează cu unele categorii de gândire străine meditației moderne despre moralitate. Toate acestea conduc la concluzia că drumul dintre etica Vechiului Testament și orice aserțiuni am face noi cu referire la chestiuni de ordin moral, nu este deloc ușor.

La aceste afirmații am putea înregistra următoarea reacție: „Și la ce te aștepți, de fapt? Oricine nu se lasă orbit de statutul religios specific acestei colecții curioase de texte din sânul iudaismului și al creștinismului, își va da seama cu ușurință că Vechiul Testament nu poate contribui decât nesemnificativ la gândirea etică modernă. Oamenii religioși sunt interesați de aceste texte pentru că le privesc ca pe niște scrieri sacre, dar pentru noi, ceilalți, ele nu mai înseamnă nimic, de-acum”. Însă tocmai acesta este lucrul pe care eu, unul, nu înțeleg să-l accept. Multe dintre textele provenite din culturile antice sunt pur și simplu datate și orice interacțiune cu ele este imposibilă. Dar altele supraviețuiesc, pentru că generații succesive le-au apreciat ca fiind revelatoare pentru condiția umană și, din acest motiv, noi continuăm să revenim asupra lor, fără a fi capabili să le epuizăm vreodată semnificațiile. Așa se întâmplă, bunăoară, cu tragediile Greciei clasice. Societatea greacă antică este chiar mai

îndepărtată de noi, decât majoritatea societăților care-și află expresia în Vechiul Testament; dar nimeni nu se îndoiește că valorile transmise de tragediile clasice pot ilumina viețile noastre și tocmai de aceea ele continuă să fie puse în scenă. Afirmatia mea referitoare la Vechiul Testament nu merge mai departe de atât: nu fac apel la statutul său de text sacru al iudeilor și al creștinilor, ci îl abordez ca pe un oricare alt text antic. Dar credința mea este că acest text antic, la o privire mai atentă, vorbește despre umanitate și despre normele ei etice în așa fel încât ideile conținute aici continuă să rezoneze în cultura noastră, oricât ar fi ea de diferită.

Pentru a demonstra acest lucru, propun să revenim la cele trei exemple deja prezentate în contextul discuției referitoare la caracterul îndepărtat al Vechiului Testament, deoarece aceleași fapte sunt revelatorii și în privința bogăției de semnificații pe care textul încă le mai transmite. Cele Zece Porunci sunt, așa după cum tocmai am afirmat, expresia valorilor unui anume tip de societate aflată într-o perioadă a istoriei lui Israel, cuprinsă între (probabil) secolele VIII–VII î.d.Hr. – epoca marilor profeți Amos, Isaia și Ieremia. Când extragem concluzii generale din aceste cărți, și, de regulă, o facem ca și cum ideile lor s-ar putea aplica exact în același mod într-o societate ca a noastră, specificul lor se erodează, într-o anumită măsură, și ajungem să le percepem ca printr-o lentilă deformantă. Dar dacă încercăm să le citim în contextul lor propriu și în funcție de societatea în care au apărut, în scurt timp ne vom da seama că ideile conținute au sens numai într-un cadru foarte complex de concepții și practici etice; multe dintre acestea din urmă se vor vădi a se bucura de o aplicabilitate mult mai largă decât ne-am fi așteptat la început.

Ce fel de concepții asigură coerența Decalogului? Creștinii și evreii au accentuat dintotdeauna ideea că au existat două „table”, convențional identificate cu tablele de piatră aduse de Moise de pe Sinai. Acestea conțin, oarecum asimetric, îndatoririle față de Dumnezeu (patru) și îndatoririle față de oameni (șase). Dar este important de remarcat că, în textul biblic, cele două table nu sunt separate una de alta. Pare evident că societatea în cadrul căreia s-au formulat pentru prima dată Poruncile, concepea cele două tipuri de legislație într-un raport similar. Avem de a face, așadar, cu o societate teocratică, unde respectarea corectă a îndatoririlor față de Dumnezeu, în termeni de loialitate cultică și devoțiune, este inclusă în aceeași clasă cu obligațiile morale față de ceilalți oameni. Toate dovezile pe care le avem la dispoziție sugerează faptul că Israelul era, într-adevăr, în epoca regilor (să zicem, aproximativ, 900–600 î.d.Hr.), o societate de acest tip. Ceea ce nu implică neapărat că oamenii erau mai „credincioși” decât în alte vremuri, dacă prin „credincioși” înțelegem evlavioși, cu frica lui Dumnezeu, sau înduhovniciți. Ci înseamnă că religia nu fusese încă, așa cum spun unii analiști ai zilelor noastre, „privatizată”. Practicile religioase țineau de viața publică și erau recunoscute public, alături de obligațiile privind relațiile interumane.

Cea de a doua tablă a Decalogului este importantă pentru modul concis cum tratează trei delictе majore: furtul, crima și adulterul. Cu toate că Ieșirea prezintă aceste porunci, și pe toate celelalte, ca fiind revelate direct de Dumnezeu, dintr-o perspectivă istorică trebuie să notăm că toate societățile Orientului Mijlociu aveau, în antichitate, o legislație – uneori chiar brutală – referitoare la delictele în discuție. Decalogul le tratează cu o concizie absolut neobișnuită. Chiar dacă alte secțiuni legislative din Pentateuh revin asupra chestiunii, cu nuanțe de aplicat în cazuri mai

complexe, o societate care produce formulări atât de categorice este, **prezumtiv**, lipsită de ambiguități în privința principiilor sale fundamentale. Asemenea celorlalte prevederi din Decalog, am motive să cred că și acestea trei se sprijină pe un **consens** deja consacrat referitor la viață și la proprietate, chiar dacă este probabil ca interzicerea adulterului să fi fost înțeleasă ca subsecventă legii referitoare la furt, unde soția era percepută în primul rând ca proprietate a soțului ei. Dar, chiar și în acest caz, cele două legi sunt distincte și există destule date doveditoare că, în vechime, soțiile erau percepute ca fiind mult mai mult decât un simplu obiect aflat în proprietatea soțului, independent de faptul că relațiile dintre sexe nu au ajuns niciodată să fie complet simetrice, cu nimic mai mult decât în alte societăți antice (sau într-unele mai moderne, sub acest aspect).

Decalogul se încheie cu una dintre cele mai enigmatice porunci: interzicerea dorinței, a poftei. Creștinii sunt atât de obișnuiți să înțeleagă Decalogul într-un sens mai degrabă metaforic – porunca referitoare la crimă este înțeleasă, bunăoară, ca un avertisment împotriva mâniei –, încât li se pare firesc să afle aici și o exhortație la adresa invidiei și a poftei nesăbuite. Dar, dacă citim acest text în cadrul său social specific, unde păcatele sau delictele condamnate sunt înțelese literal, atunci porunca a X-a pare a nu fi tocmai la locul ei. Fără a ne folosi de poliția-gândului imaginată de George Orwell, ne punem problema cum anume ar putea fi transformată dorința într-un delict, de vreme ce ea nu poate fi nici depistată, nici demonstrată? Deloc surprinzător, unii cercetători au propus ca verbul utilizat aici (*hamad*) să fie redat prin „tentativă de furt” – ca dorință exteriorizată. Numai că *hamad* nu este folosit nicăieri altundeva în Biblie cu un astfel de sens, iar eu sunt înclinat să cred că trebuie să acceptăm faptul că Decalogul chiar conține o interdicție referitoare la o atitudine mentală greșită. Aceasta ar putea presupune că poruncile nu funcționau, originar, ca un *cod* legislativ, ci intrau mai degrabă în paradigma învățăturilor, a sfaturilor, decât în cea a prevederilor legale.

O asemenea idee ne-ar putea elibera de obligația de a mai lua în considerare ceea ce s-ar numi viziunea socială ce asigură structura de rezistență a Poruncilor. Indiferent de măsura în care ar fi constituit sau nu un cod legislativ real, Decalogul este, fără îndoială, expresia unui consens specific referitor la natura cerințelor etice din societate. Aceste cerințe, vizându-i cel puțin pe indivizii cu un rol anume în ordinea socială, cuprind trei domenii: evlavia față de Dumnezeu, respectul față de aproapele și față de tot ce-l reprezintă, ca avut al acestuia, și o atitudine caracterizată prin generozitate față de ceilalți. După cum deja am văzut, destinatarul acestor prevederi este bărbatul israelit adult, liber – și nimic din ce-aș mai putea adăuga eu aici nu poate elimina ceea ce noi am numi, astăzi, sexismul și rasismul inerente acestei descrieri. Dar, pentru a prezenta chestiunea într-o lumină pozitivă, voi nota că Poruncile implică, totuși, faptul că bărbații cărora li se adresează recunosc limitele autonomiei fiecăruia și consideră că o viață bună este una trăită într-un cadru comunitar, într-o atmosferă de respect și toleranță mutuale, fără interferențe nedorite în sfera legitimă a altuia. Totodată, ei mai recunosc și importanța îndatoririlor față de Dumnezeu și au acceptat deja principiul asupra căruia profeții vor insista neobosit, anume că Dumnezeu lui Israel se bucură de drepturi exclusive în sânul poporului și nu trebuie venerat laolaltă sau în paralel cu zei străini.

Nici una dintre aceste chestiuni, luate individual, nu este întru totul specifică evreilor. Toate popoarele din Orientul Mijlociu cunoșteau legi care interziceau crima, furtul, adulterul; toate cunoșteau precepte referitoare la modul de venerare a zeilor proprii (diferența fundamentală era, desigur, că acestea implicau politeismul); și toate dețineau sfaturi și învățături care deplâneau atitudini precum mânia, trufia și pofta. Aspectul specific Decalogului rezidă în faptul că, aici, aceste trei tipuri de material etic sunt prezentate într-un singur text, ca parte a unei viziuni unitare despre modul cum oamenii ar trebui să se conducă în viață. Multe dintre elementele programului etic israelit își află corespondențe în alte programe, de aiurea, iar unele detalii sunt întru totul de neacceptat; dar încercarea de a unifica și reconcilia toate părțile acestui program, într-un singur text, ca elemente ale unei vieți bineplăcute înaintea lui Dumnezeu, rămâne impresionantă și cu totul neobișnuită.

Abordând următorul aspect problematic al eticii veterotestamentare, anume inconsistențele sale interne, la fel, vom putea înțelege mai bine despre ce este vorba dacă studiem lucrurile amănunțit. În cazul chestiunii deja menționate ca exemplu, anume atitudinea evreilor de după exilul babilonic față de străini, avem într-adevăr de a face cu o opoziție ireconciliabilă. În vreme ce Neemia le smulge părul din cap bărbaților căsătoriți cu femei străine, profetul autor al celei de a treia părți din Cartea lui Isaia scrie: „Și pentru străinii alipiți de Domnul ca să slujească și să iubească numele Domnului și să fie slujitorii Săi [...], pe aceștia îi voi aduce în muntele cel sfânt al Meu și îi voi bucura în locașul Meu de rugăciune [...], căci templul Meu locaș de rugăciune se va chema pentru toate popoarele!” (Isaia 56, 6–7). Aceste două poziții nu pot fi reconciliate. Dar, dacă am încerca să privim dincolo de ele, am putea spune că ele reprezintă răspunsuri divergente la un program etic împărtășit de ambele părți. Triton-Isaia, general recunoscut ca autor al textului redat la Isaia 56–66, nu considera cu nimic mai puțin decât Neemia că problema apartenenței la poporul ales ar fi lipsită de importanță. Triton-Isaia credea că oricine poate deveni membru, iar Neemia era convins că o asemenea calitate este determinată întru totul de ascendența biologică. Dar nici unul dintre ei nu discută sensul conceptului de membru, aici, și nici nu afirmă că nu există popor ales, că nu contează dacă cineva este evreu sau nu.

În același mod ar putea fi considerate și alte dezacorduri între diferite texte din Vechiul Testament referitoare la chestiuni etice, anume ca opinii diferite în raport cu un set de idei general împărtășite. Iată încă o distonanță izbitoare: autorul Regilor îl laudă pe Iehu pentru cruzimea cu care nimicește casa regelui Ahab (vezi IV Regi 10), în vreme ce profetul Osea prezintă același eveniment ca pe un păcat oribil (Osea 1, 4–5). Dincolo de acestea, cei doi autori sunt de acord că dinastia precum cea a lui Ahab erau abominabile, deoarece încălcaseră porunca de a sluji numai lui Yahwe, Dumnezeul lui Israel. Diferența rezidă în rezolvarea chestiunii practice: ce este de făcut, într-o asemenea situație? Și putem constata că autorii cărților cuprinse în Vechiul Testament sunt în general de acord asupra conținutului a ceea ce am numit deja un program etic bine precizat.

În al treilea rând, trebuie să discutăm despre numeroasele categorii morale comune Vechiului Testament, dar cu totul străine pentru majoritatea dintre noi, cei de azi. Nu avem nevoie de prea multă lectură pentru a realiza că parcurgem un text provenit dintr-o cultură veche, a cărei percepție a realității este semnificativ diferită față de

cea familiară nouă. Am menționat ca exemple elocvente în acest sens ideile referitoare la poluție și la puritate. Voi reveni, încercând să sugerez că, în realitate, ne sunt mult mai puțin străine decât par la prima vedere. Totuși, atunci când autorii Vechiului Testament presupun existența unei proprietăți numită necurăție sau impuritate și arată cum aceasta este transmisă inclusiv prin crime, sacrificii săvârșite în afara legii, menstruație – ne dăm seama că am pătruns într-o lume, pentru noi, străină. Moment în care suntem nevoiți să ne extindem orizontul și să ne amintim că vechea preocupare israelită față de puritate nu a dispărut o dată cu lumea antică, ci a supraviețuit într-o formă cât se poate de solidă, devenind parte a iudaismului cunoscut astăzi sub titulatura de „ortodox“. Creștinilor le este bine cunoscută tendința evreilor de a descrie, ca și cum ar fi dispărut demult, obiceiuri încă practicate și astăzi în sinagogi. Mi-aș permite totuși să sugerez că sistemul pur/impur din iudaism poate fi de mare folos eticianului creștin preocupat de problemele specifice moralei creștine de secol XX, dar care s-au dovedit în mod curios a fi inoperante în contextul categoriilor morale tradițional creștine și occidentale. Una dintre acestea ar fi dezbaterea pe tema ecologiei.

În opinia mea, etica Vechiului Testament este mult mai unitară, mai subtilă și mai relevantă pentru preocupările noastre decât suntem dispuși noi să credem. Ceea ce rămâne de demonstrat, neîndoielnic, prin exemple concrete [...]. Deocamdată mă voi mulțumi să consemnez un anume paradox, ale cărui valențe revelatorii se vădesc pe măsură ce avansăm cu discuția. Tot ce am afirmat până aici ar putea fi rezumat prin ideea că etica veterotestamentară formează un sistem mult mai coerent decât suntem noi pregătiți să recunoaștem. Prevederile și normele morale din Vechiul Testament nu sunt aruncate la întâmplare, ci constituie părți ale unui program moral coerent și unitar. Paradoxul rezidă în faptul că acest program este doar arareori exprimat prin generalizări sau afirmații principiale, așa cum se întâmplă în textele de filosofie morală occidentale. Prima noastră impresie, anume că Vechiul Testament își prezintă morala nesistematic și prin varii mijloace, deci diferit față de modul cum am trata noi temele eticii, este derutantă, pentru că încurajează opinia conform căreia totul nu este decât o harababură. Este o opinie corectă numai în cazul când ne atrage atenția asupra faptului că metoda biblică de transmitere a unui adevăr moral valorifică întotdeauna particularul, cazul în speță. Autorii Vechiului Testament sunt exasperant de nesistematici. Întrebați despre un principiu moral, ei vor răspunde printr-o regulă mărunță legată de proceduri legale locale, printr-o istorioară despre indivizi obscuri de o moralitate incertă, sau vor recita un imn de laudă la adresa vreunei virtuți divine, căreia oamenii ar trebui să i se conformeze într-un fel sau altul. Dacă este să dăm crezare scriitorilor veterotestamentari, atunci știința a ceea ce este bine pentru stirpea umană rezidă în observarea particularului.

La o primă vedere, acesta ar fi încă un factor care ne separă de ei; gândirea etică de astăzi pornește, în mod normal, de la discutarea chestiunilor legate de principii generale, apoi de aplicarea acestora la cazuri particulare – niciodată invers. Dar încă nu am spus toată povestea. [...] Martha C. Nussbaum este probabil cel dintâi cărturar care a privilegiat un demers diferit, în filosofia morală, anume unul pornind de la particular și, chiar dacă de aici ajunge la formularea unor principii generale, revenind mereu la particular și la individual ca fundamente ale judecății morale. Nussbaum a inaugurat această direcție de cercetare încă din prima ei carte, *The Fragility of*

*Goodness*⁴, unde își extrage materialul pentru investigația morală din tragedia greacă – aici, vizând relația dintre intenționalitatea umană și șansă, în viața morală. În următoarea carte, *Love's Knowledge*⁵, continuă pe aceeași temă, adăugând listei de autori tragici analizați câteva nume de romancieri și poeți moderni. Martha C. Nussbaum consideră că abordarea ei este una de extracție aristotelică, în opoziție cu interesul platonice față de universalii:

„Înțelepciunea practică [domeniu mai larg, în care Aristotel include și etica]... folosește regulile doar orientativ, în linii mari; în sine, ea trebuie să fie flexibilă, pregătită pentru surprize, mereu atentă, mereu plină de resurse și gata să improvizeze. Așa stând lucrurile, Aristotel subliniază faptul că cerința crucială pentru înțelepciunea practică este o experiență de viață îndeajuns de lungă și de bogată pentru a forma abilitatea de a înțelege și de a pune la un loc elemente cu o semnificație practică, preluate din cazuri particulare, concrete. Acest demers este cu totul deosebit față de metodele deductive ale cunoașterii științifice și ne apropie considerabil de percepția senzorială... Percepția practică este un tip de percepție non-inferențial, non-deductiv; constă, în esență, în capacitatea de a observa, recunoaște, răspunde, a selecta anumite elemente semnificative dintr-o situație complexă. Și tot așa după cum *nous* apare numai în urma unei experiențe rezultate din familiarizarea cu principiile primare și a unei înțelegeri, dobândită treptat, prin experiență, a rolului fundamental jucat de aceste principii în discurs și în argumentație, la fel și percepția practică, care la Aristotel apare tot sub denumirea de *nous*, este dobândită doar printr-un îndelungat proces de trăire și alegere ce dezvoltă abilitățile agentului și capacitățile de reacție ale acestuia: «...Tinerii pot fi geometri sau matematicieni, și pot chiar să exceleze în astfel de domenii, dar nu trec niciodată drept posesori ai înțelepciunii practice. Motivul este că înțelepciunea practică se raportează și la individual. A cărui cunoaștere se dobândește prin experiență, de care tinerii sunt lipsiți, ea necesitănd timp îndelungat» (1142a 12–16)⁶.

După știința mea, Nussbaum nu a scris încă nimic pe marginea materialului etic din Biblia ebraică dar, ca specialist în Vechiul Testament, sunt înclinat să cred că cheia utilizată de ea se potrivește și în cazul discuției noastre. Vechiul Testament, așa după cum am afirmat, operează de regulă de la particular la general și extrem de rar formulează principii uimitoare prin caracterul lor universal: chiar și texte cu un grad mare de generalitate, de felul Decalogului, la o analiză mai atentă se vădesc a fi puternic ancorate în contextul preocupărilor unei societăți anume, aflată într-un stadiu precis al istoriei sale. În definitiv, Poruncile nu sunt mai generale decât întreaga doctrină morală ebraică. Mare parte din materialul veterotestamentar este extrem de particular și de specific. Dar, dacă Nussbaum are dreptate, acest aspect ar putea fi tocmai acela care să-l descopere ca material important pentru extragerea de învățături morale. [...]

⁴ Martha C. Nussbaum, *The Fragility of Goodness: Luck and Ethics in Greek Tragedy and Philosophy*, CUP, 1986.

⁵ Martha C. Nussbaum, *Love's Knowledge: Essays on Philosophy and Literature*, OUP, 1990.

⁶ Idem, *The Fragility of Goodness*, p. 505. Citatul este din Aristotel, *Etica Nicomahică*. (Am preluat versiunea în limba română după Aristotel, *Etica Nicomahică*, traducere, studiu introductiv, comentarii și index de Stella Petecel, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, p. 143. – N. trad.)

În cele de până acum am căutat să arăt că, dincolo de dificultățile ridicate de textul Vechiului Testament, ca sursă posibilă pentru gândirea etică, acesta poate fi privit și altfel, dacă reușim să precizăm în ce anume constă geniul său propriu. Materialul veterotestamentar este determinat temporal, pe alocuri prezintă inconsistențe, uneori afirmă lucruri stranii. Dar aceste neajunsuri, aparente sau reale, se pot vădi ca fiind puncte de forță. În Vechiul Testament nu regăsim un cod alcătuit cu toată grija și menit să fie universal valabil. Putem însă descoperi o modalitate de a aborda viața așa cum este ea, cu toate urcușurile și coborâșurile ei, cu specificul societăților care au alcătuit aceste texte și le-au conferit forma accesibilă nouă, astăzi. Vechiul Testament nu este plămădit din același material și după aceleași reguli ca și filosofia morală cunoscută nouă. Totuși, dacă Martha Nussbaum nu se înșală în modul cum descrie perspectiva lui Aristotel asupra eticii, atunci această tradiție de filosofie morală se fundamentează ea însăși pe atenția acordată particularului. Portretul judecătorului etic înțelept, alcătuit de Aristotel, care are nevoie de maturitate și de cunoașterea practică a particularităților multor vieți omenești, și nu doar de cunoașterea abstractă a unor teorii morale, nu este departe de „omul înțelept” descris, în Vechiul Testament, în Cartea Proverbelor, ca și în altă lucrări similare, din alte culturi pre-filosofice. Pentru o asemenea persoană, știința etică este dată de distilarea experienței – desigur, o experiență reflectată în lumina principiilor generale, și nu o simplă considerare a acestor principii fără o confruntare a lor cu realitățile vieții. Literatura Vechiului Testament, la fel ca și literatura rabinică ulterioară, este iritantă pentru oricine a avut parte de o pregătire în filosofia morală, pentru că manifestă un refuz obstinat de a generaliza. Dar, dacă Nussbaum ar dreptate, atunci vom reuși să vedem virtutea acestui neajuns; poate că, în fond și la urma urmei, este chiar o metodă bună de abordare a complexităților conduitei morale omenești...

Traducere de CONSTANTIN JINGA

SFÂNTUL GRIGORE DE NYSSA

DESPRE FECIORIE

(I)

1. Epistola privitoare la conținutul celor 23 de capitole care sunt un îndemn la virtute. Scopul lucrării este de a stârni cititorilor pofta de viață virtuoasă căci viața cea comună este, după dumnezeiescul apostol, plină de necazuri și supărări. Fecioria este ca o poartă de intrare într-un nobil mod de a ființa. Greu le este celor încurcați în grijile comune să-și găsească liniștea cuvenită cugetării celor dumnezeiești pe când cei ce s-au lepădat de tulburările vieții se îndeletnicesc cu multă ușurință și cu voie bună de nevoințele desăvârșirii. Și, fiindcă, sfatul prin el însuși e prea slab pentru a convinge căci cu anevoie este să se apuce cineva de îndată de un lucru folositor doar ascultând fără să i se arate valoarea acelui lucru, tratatul nostru va începe cu o prezentare laudativă a fecioriei pentru a sfârși cu un îndemn. Frumusețea fiecărui lucru se vădește mai ales prin comparație cu cele contrare; de aceea vom aminti în mod necesar și relele vieții obișnuite. Va urma la rând o schiță descriptivă a vieții conforme cu filosofia, viață cu neputință de atins de cel prins de grijile acestei lumi. Dimpotrivă, în cei ce renunță la lume dorințele trupului slăbesc și sporește căutarea celor cu adevărat vrednice de dorit pentru care am și primit putere de la ziditorul firii noastre. După ce voi lămurii cât voi fi în stare aceste lucruri mi se pare firesc să cugetăm la calea de urmat în vederea obținerii acestui bun.

2. Adevărata feciorie, cea cu totul curată de întinarea păcatului, mi s-a părut foarte potrivită acestui scop încât toate cele cuprinse în acest cuvânt, chiar atunci când par a vorbi despre altceva, țintesc spre lauda ei. În ceea ce privește regulile amănunțite ale acestui mod de viață, pe care le urmează cei care s-au angajat riguros pe această nobilă cale, le-am lăsat la o parte din pricina nemăsuratei lungimi, încercând să cuprind cât mai pe scurt ansamblul principiilor mai generale fără a neglija nimic din cele necesare. Și fiindcă oamenii obișnuiesc să se apuce cu mai multă râvnă de lucru după ce i-au văzut pe alții lăudați întru acesta, a trebuit să-i pomenesc pe sfinții care au strălucit în afara căsătoriei. Și fiindcă nu au aceeași putere întru lucrarea virtuții înfățișările din cărți cu cuvântul viu și faptele vădite ale oamenilor buni, voi aminti spre sfârșitul lucrării pe episcopul și părintele nostru de Dumnezeu mult iubitor, singurul în stare a ne călăuzi spre unele ca acestea. Nu i s-a pomenit numele ci am lăsat să se înțeleagă după anume indici despre cine este vorba ca nu cumva viitorii cititori ai acestui tratat să nu ia în seamă sfatul care ar îndemna pe cei tineri să urmeze pe cel deja plecat din viața aceasta. Să fie atenți numai la calitățile cerute unei astfel de călăuze a vieții și să-și aleagă duhovnicul pe care îl descoperă totdeauna harul lui Dumnezeu spre a fi model de virtute potrivit cu

vremurile. Numai așa îl vor găsi pe cel căutat, iar de nu, vor ști, cel puțin, cum ar trebui să fie.

Iată șirul ideilor:

1. Fecioria este mai presus de orice laudă.
2. Fecioria este virtutea proprie naturii divine și fără de trup.
3. Pomenirea despre necazurile căsătoriei și a faptului că autorul tratatului nu este feciorelnic.
4. Toate cele fără rost ale vieții își au începutul în căsătorie și chipul celui care, în adevăr, s-a îndepărtat de această viețuire.
5. Se cuvine a ne îngriji mai întâi de nepătimirea sufletului și apoi de curăția trupului.
6. Ilie și Ioan au ținut cu strășnicie rânduiala fecioriei.
7. Căsătoria nu este de osândit.
8. Greu îi este celui cu sufletul împovărat de multe griji să-și atingă țelul.
9. Obiceiul este lucrul cel mai greu de schimbat.
10. Ce este cu adevărat vrednic de dorit?
11. Cum se poate ajunge la înțelegerea adevăratei frumuseți?
12. Cel ce se curăță pe sine va vedea înlăuntrul său dumnezeiasca frumusețe.

Despre cauza răului.

13. Îndepărtarea de căsătorie este începutul îngrijirii de sine.
14. Fecioria este mai tare decât moartea.
15. Fecioria autentică este respectată în orice activitate.
16. Îndepărtarea de virtute este apropiere de primejdie.
17. Nedesăvârșit în privința binelui este acela căruia îi lipsește o singură virtute.
18. Toate puterile sufletului trebuie să se orienteze către virtute.
19. Pomenire despre Mariam, sora lui Aaron, primul model al acestui chip al desăvârșirii.
20. Cu neputință este a sluji plăcerilor trupești și a avea parte în același timp de dumnezeiască bucurie.
21. Cel ce a ales să-și trăiască viața conștient trebuie să se înstrăineze de orice înfățișare a plăcerii trupești.
22. Dar înfrânarea să nu fie peste măsură căci sunt potrivnice desăvârșirii sufletului atât corpolența cât și slăbirea excesivă.
23. Cine vrea să deprindă exigențele acestui mod de viață trebuie să fie învățat de cel ce s-a îndreptat (mai întâi) pe sine.

Capitolul 1

Fecioria este mai presus de orice laudă.

Chipul sfânt al fecioriei este prețuit de toți cei care cercetează frumosul întru curăție, dar îl dobândesc doar aceia care în lupta lor de a-și împlini dorința cea bună au în ajutor harul lui Dumnezeu. Însuși cuvântul feciorie își are cuvenita laudă din trăsătura incoruptibilității atribuită de majoritatea vorbitorilor ca semn deosebit al neprihănirii. Identitatea de înțeles a celor două numiri ne îngăduie să cunoaștem excelența acestui dar neprețuit, singurul între multe virtuți vrednic de a fi numit incoruptibil... Multe sunt virtuțile dar numai fecioria între toate s-a învrednicit de renumele incoruptibilității...

Și dacă trebuie să preamărim cu laude acest mare dar de la Dumnezeu, ne sunt de ajuns cuvintele Apostolului care spune multe în vorbe puține numind-o sfântă și fără de prihană. Iar dacă virtutea fecioriei este de a-l face pe cineva sfânt și fără de prihană – sensul prim și propriu al acestor cuvinte se referă la slava lui Dumnezeu cel fără de prihană – ce laudă mai mare trebuie decât a arăta că îndumnezeiește cumva pe cei ce se împărtășesc din tainele ei curate și devin părtași la slava lui Dumnezeu, singurul cu adevărat sfânt și neprihănit, devin casnici ai Lui prin neprihănire și incoruptibilitate?

Mulți încearcă prin discursuri lungi să aducă mari laude prin care vor să adauge ceva minunii de a fi cast, fără să-și dea seama, după părerea mea, că merg împotriva propriului țel; cu cât exagerează lauda cu atât devine mai suspect obiectul ei. Mărețiile naturii sunt în sine admirabile și nu au nevoie de adaosul vorbelor; cerul, spre exemplu, sau soarele sau celelalte minuni ale Universului, pe când lucrurile mai umile ale lumii acesteia sunt înălțate și primesc prin lauda meșteșugită oarece închipuită cinste. De aceea oamenii devin bănuitori și acuză de înșelăciune discursurile encomiastice. Singura laudă adevărată a fecioriei constă în a spune că această virtute este mai presus de orice cuvânt și a te minuna de neprihănirea vieții celui care o practică, decât de laudele care i se aduc în vorbe. Iubitorul de slavă care își alege această temă ca subiect al vorbăriei sale își închipuie că nemărginita mare va fi mai vrednică de laudă dacă îi va adăuga stropul de sudoare al laudelor omenești. Ori nu-și cunoaște puterile, ori nu înțelege ce laudă.

Capitolul 2

1. Fecioria este o calitate proprie divinității și a firii netrupești.

Avem trebuință de adâncă înțelegere pentru a cunoaște excelența acestui har care se cugetă nedespărțit de Dumnezeu cel incoruptibil (căci este un paradox să fie căutată fecioria la un tată, care are un fiu pe care l-a zămislit fără de patimă!), nedespărțit de Dumnezeu cel Unul născut, Domnul neprihănirii, a cărui zămislire a strălucit deopotrivă prin curăție și nepătimire (iarăși un paradox: a gândi un fiu născut în feciorie!), nedespărțit de (Dumnezeu) Duhul Sfânt cel din fire curat și incoruptibil (căci *curat* și *incoruptibil* sunt alte nume pentru feciorie). Aceasta are împreună locuire cu toată făptura suprafirească prin nepătimire, fiind la un loc cu puterile de sus fără despărțire de cele divine și fără atingere cu cele dimpotrivă. Căci toate ființele care tind spre virtute prin fire și alegere sunt înfrumusețate cu nepieritoare curăție, pe când celelalte sunt în rândul celor care își iau numele și starea de la căderea din aceasta. Ce putere a cuvintelor poate să se ridice la înălțimea unui așa mare har? Și cum să nu te temi ca nu cumva prin graba laudelor să lovim în măreția acestei demnități micșorându-i cinstirea de care se bucura înaintea ascultătorilor?

2. De vreme ce este cu neputință a ridica discursul la înălțimea temei este mai bine a renunța la elogiile encomiastice. Însă este cu putință a ne gândi mereu la acest dar dumnezeiesc și a vorbi despre bunătatea lui; că deși este un privilegiu care aparține firii netrupești, Dumnezeu în iubirea Sa de oameni l-a dăruit și celor care au primit viața prin carne și sânge ca să îndrepte din nou firea omenească robită patimilor primind participarea la neprihănire ca pe o mână întinsă și ca să-i călăuzească privirea

spre cele de sus. Din acest motiv, cred că și izvorul nestricăciunii, însuși Domnul nostru Iisus Hristos nu a intrat în lume prin nuntire, ca să arate prin chipul înomenirii această mare taină: că pe Dumnezeu, când va veni să intre, un poate să-L primească decât neprihănirea, care se desăvârșește prin înstrăinarea deplină de patimile trupești. Ceea ce a avut loc trupește în preacurata fecioară Maria, când plinătatea dumnezeirii a strălucit în Hristos prin feciorie, se împlinește asemenea în orice suflet care își păstrează neprihănirea după rânduială; dar prezența Domnului nu este trupească fiindcă noi nu-l mai cunoaștem pe Hristos după trup, ci El vine să locuiască duhovnicește împreună cu Tatăl după cum ne spune în Evanghelie.

3. Atât de mare este puterea fecioriei încât rămâne și în ceruri lângă Tatăl duhurilor și în corul puterilor mai presus de lume și în atingere cu oamenii spre mântuire, căci Dumnezeu prin ea se coboară la părtășie cu viața omului, iar omul prin ea se într-aripează spre dorirea celor cerești, făcându-se asemenea unui lanț între om și Dumnezeu care mijlocește armonia între naturi atât de diferite. Unde vom găsi cuvântul care să poată exprima o așa minune?

(Va urma)

Traducere din limba greacă
de ION PĂTRULESCU

ȘTIINȚĂ ȘI RELIGIE

Dr. CAIUS ZGĂVÂRDEA

Raporturile dintre știință și religie au o istorie veche, iar tratarea lor exhaustivă ar necesita redactarea mai multor volume.

Un modest eseu nu poate decât să ridice unele aspecte care să îndemne la meditație, căci întrebările la care încearcă să răspundă știința și religia sunt pe cât de firești, pe atât de dificile: Ce este lumea? Ce este materia? De unde venim? Cine suntem? Lumea are sens?

La aceste întrebări fundamentale, pe cât de vechi, pe atât de actuale, religia și știința au oferit răspunsuri contradictorii, atât cât pot fi ele date până azi.

Știința care reprezintă cunoașterea obiectiv-rațională a existenței și-a organizat teoretic, coerent sistemul de concepte asupra universului și materiei, combătând cu energie ordinea profundă și certitudinile sacrului, pe care le susține religia. Știința nu admitea creația universului și respingea conceptul de finalitate, acesta nefiind o calitate a materiei. Știința admitea doar materia dirijată de legile fizice, așa de bine fundamentate de Newton și mecanica clasică. Omul de știință era ateu prin definiție.

Este evocator pentru istoria acestor raporturi, dialogul împăratului Napoleon I cu Simon marchiz de Laplace. Când acesta i-a prezentat împăratului funcționarea sistemului planetar conform determinismului mecanicii clasice, Napoleon I l-a întrebat ce rol îi rezervase lui Dumnezeu în acest univers. „Sire, eu n-am nevoie de această ipoteză” a răspuns Laplace. Această celebră replică este valabilă și astăzi pentru multă lume, pentru că multă lume este neinformată asupra mutațiilor conceptuale ce au survenit în știință în ultimul secol.

Fizica clasică considera universul infinit ca spațiu și etern (fără început și fără sfârșit). Viața era rezultatul unor reacții chimice contingente survenite în anumite condiții de temperatură și presiune. Fiind rodul hazardului, viața nu putea ridica problema finalității, iar universul cu atât mai puțin. Pilonii fizicii clasice erau materia, spațiul, timpul și legea cauzalității (legea raporturilor necesare între cauză și efect). Știința nu avea loc pentru acea „ipoteză”. Dumnezeu și știința aparțineau unor orizonturi atât de diferite încât nimeni nu se putea gândi la o apropiere a lor.

Știința își contesta și părinții spirituali anulând orice valoare a gândirii antice grecești ce intuise „Logosul”, armonia legilor naturii, ordinea lumii și, prin Aristotel, conceptul de finalitate. Rezultatele uimitoare obținute de știință în ultimul secol în cercetarea universului și a structurii materiei au dus însă la schimbări fundamentale ale conceptelor proprii și la mutația poziției, față de răspunsurile credinței.

Aceste rezultate uimitoare se datoresc mai ales matematicii devenită o adevărată regină a științei. Matematica, fără de care nu se pot calcula și exprima legile fizice

este în fond o formă pură a rigorii logice, adecvate perfect decriptării unor anumite reguli sau legi. Matematica este un produs exclusiv al intelectului. Gândirea, prin matematică, ordonează (ce poate fi ordonat) și decodifică ordini și legi unde ele există. Gândirea și matematica pot fi aplicate unui material care are o anumită structură de ordine. Ceea ce nu are nici o regulă sau ordine, ceea ce este unic, irepetabil și aleatoriu, este lipsit de sens. Noi cunoaștem din real ceea ce are o anumită ordine sau lege și pe care-l definim ca rațional. Ceea ce nu are în fond nici o ordine, cum este haosul, nefiind rațional, nu poate fi cunoscut.

Tot ceea ce știința a realizat, demonstrează că realul este rațional și deci el poate fi cunoscut. Realul fiind rațional, înseamnă că acesta are sens și este deci plin de semnificații. Acesta este cred „silogismul” secolului XX.

În spiritul acestui raționament sunt de exemplificat unele aspecte privind marile descoperiri ale științei realizate prin calcul matematic și care ulterior au fost confirmate cu strălucire de cercetarea experimentală. Alegerea acestor evenimente științifice se află sub stigmatul subiectivismului autorului, dar chiar o altă selecție a acestora ar aduce aceeași concluzie, fie și numai pe principiul unității universului.

Primul eveniment mare, rezultat exclusiv al calculului matematic a fost teoria relativității (restrânse 1905 - generalizate 1915) a lui A. Einstein. La acea vreme Einstein avea 26 de ani, nu lucrase la nici un mare fizician și era funcționar la un birou de patente din Zürich; lucra pe ascuns, în pauze, scriindu-și ecuațiile când și cum putea.

Până atunci lumea credea că cerul înstelat și universul era static, etern, fără început și fără sfârșit, cu spațiu infinit, alcătuit din Calea Lactee, galaxia noastră și în care se mai observau și unele „nebuloase”. Când Einstein a început să cerceteze ce i-au dezvăluit ecuațiile sale, a observat spre marea sa consternare că acestea cereau ca universul să fie dinamic, fie în expansiune, fie în contracție, dar în nici un caz static, așa cum se știa atunci. Fiind dinamic, universul trebuia să aibă un început și un sfârșit - și aceasta era o noțiune foarte ciudată pentru acea vreme.

Dintr-o dată un calcul matematic pune problema genezei.

Șapte ani mai târziu, un astronom american, Edwin Hubble, avea să confirme în mod strălucit teoria lui A. Einstein. E. Hubble a descoperit că lumina provenită de la galaxiile îndepărtate, pe care le studia, prezenta o deplasare sistematică spre roșu (efect Doppler). Măsurând mărimea deplasării, el a putut determina viteza deplasării surselor de lumină, așa numita recesiune a galaxiilor, iar prin compararea luminozității aparente a stelelor de același fel, să deducă distanțele relative față de Terra. El a descoperit că galaxiile se deplasează cu atât mai rapid cu cât sunt mai îndepărtate (legea lui Hubble). Hubble a descoperit „expansiunea Universului” prevăzută de teoria generalizată a relativității. Mulți oameni de știință au afirmat că aceasta a fost cea mai mare descoperire a sec. XX și a produs un adevărat cutremur în lumea fizicii și astronomiei, urmată apoi de altele care în cele din urmă au dus la răsturnarea conceptelor clasice asupra universului și materiei.

În 1940 un matematician, G. Gamow, împreună cu Ralph Alpher și Robert Herman, pe baza legii lui Hubble, au calculat în viteze negative timpul necesar ca galaxiile să se întoarcă de unde au plecat, într-un punct presupus ca originar. Conform calculelor, timpul necesar deplasării este de 15 miliarde de ani.

Ralph Alpher și Robert Herman, în 1948, au calculat nivelul căldurii restante, căldura fosilă, după marea explozie de la început (Big Bang). Calculele au stabilit că în univers ar trebui să mai fie o căldură reziduală de 5K. Și acest calcul a fost verificat experimental după 17 ani.

În 1965 Penzies și Wilson din SUA, orientând o antenă radiotelescopică pentru a recepționa semnalele de la satelitul Echo, au descoperit radiația calorică fosilă sau radiația de fond, având o valoare ceva mai mică (2,7K) față de cât fusese calculată (5K). Astfel s-a pus o bază solidă, inatacabilă, a începutului fierbinte al universului.

În 1989, pentru verificarea acestor calcule, este lansat satelitul Cobe. Satelitul a măsurat radiația calorică fosilă și a înregistrat cel mai perfect spectru de radiație (radiație de corp negru) caracteristic căldurii ce s-a văzut vreodată în natură și care a stabilit definitiv începutul fierbinte al lumii, de acum 15 miliarde de ani. El a mai confirmat ceea ce fusese presupus conform calculelor, că universul este omogen și foarte bine organizat. Satelitul a stabilit că universul se dilată egal, cu aceeași viteză în toate direcțiile, cu variații de la o direcție la alta mai mici de 1 la mie (1992, izotropia universului)

S-a stabilit cu exactitate că universul este perfect organizat, desfășurarea expansiunii făcându-se cu mare precizie în toate direcțiile (1992-1994).

O mare întrebare care s-a pus a fost dacă starea de expansiune a universului, pe care o vedem astăzi va continua la infinit. Dacă aruncăm o greutate în sus, ea se va ridica cu atât mai mult cu cât forța de aruncare este mai mare, după care sub forța atracției gravitaționale, se va întoarce pe pământ. Acum se știe că lansarea unei rachete spre spațiul cosmic, trebuie să fie făcută cu o viteză de cel puțin 11 km/s - denumită și viteză critică sau viteză de evadare. Același principiu se aplică oricărui sistem aflat în expansiune, pentru a depăși forța gravitațională.

Dacă viteza de evadare depășește cu mult gravitația sistemul va rămâne în expansiune, în situația inversă după un timp sistemul se va întoarce la locul de plecare și la volumul inițial. Aceste două scenarii descriu universul deschis - care se menține în expansiune și universul închis care după o perioadă de expansiune, revine în sens invers, la volumul inițial.

Între aceste două alternative se găsește o situație specială și anume în care universul are exact viteza critică de lansare, adică viteza minimă care-l menține pentru totdeauna în expansiune. Universul nostru este în expansiune de 15 miliarde de ani și nu știm încă de care parte a vitezei critice suntem. Ca să rămânem atât de aproape de bariera critică după 15 miliarde de ani, se cere ca viteza de lansare să fie „aleasă” ca diferită de cea critică cu o deviație mai mică de $1/10^{35}$, adică cu o precizie de 0,00...01 fiind 35 de zerouri după virgulă. Desigur noi putem scrie aceste cifre, dar gradul de precizie depășește intuiția umană, căci se apropie de absolut. Aceasta demonstrează că viteza a fost calculată foarte exact, căci tot ce a urmat în istoria lumii, tot ce știm că există, tot ce vedem este rezultatul acestei lansări. Dacă viteza ar fi fost alta, universul ar fi avut o altă istorie și în orice caz noi nu am fi existat.

Dacă viteza de lansare ar fi fost mai mare decât viteza critică, universul s-ar fi extins mult mai repede și fiind net superioară gravitației, nu s-ar mai fi putut aduna insule de materie pentru a se forma stelele.

Formarea stelelor este un moment esențial în evoluția universului. Stelele sunt condensări ale materiei suficient de mari pentru a avea în centrul lor presunile

necesare demarării reacțiilor nucleare spontane. Aceste reacții transformă hidrogenul în heliu într-o perioadă liniștită de peste 100 milioane de ani, la sfârșitul căreia stelele intră într-o fază de criză de energie în care se produc reacții nucleare rapide, ce transformă He în N, C, O Si etc. Când stelele explodează (supernove), aceste elemente se răspândesc în spațiu, formând planetele.

Sursa tuturor elementelor chimice pe care se bazează diversitatea naturii și viața sunt stelele. Nucleul fiecărui atom din corpul nostru provine din stele; ară stele, viața nu ar fi putut exista. Astrofizica a stabilit niște date istorice în începutul universului. Trebuie să știm că experimental, teoria a fost verificată până la 10^{-11} s, în laboratoarele specializate care au putut reproduce condițiile din acel timp. Foarte concis, fără multe detalii pe care știința le cunoaște cu precizie, iată câteva:

- 10^{-43} s, timpul lui Planck. Înaintea acestei limite a fost Big Bang-ul.

- 1-1000 s, universul este suficient de fierbinte pentru a sintetiza elemente foarte ușoare, prin fuziunea protonilor și electronilor în diverse combinații. La această temperatură uriașă, orice element mai greu decât H^+ (care are un proton) s-ar fi descompus.

- 1000 s, totul s-a terminat.

S-au format H^+ (hidrogen greu, deuteriu), He cu doi izotopi (He^3 și He^4) și litiu. 23% din materie este He^3 restul hidrogen și cantități foarte mici de He^4 deuteriu și litiu.

Observațiile astrofizice asupra heliului, deuteriului și litiului din univers au confirmat proporția prognozată prin calcul a acestor elemente, la fel și experimentele din laboratorul CERN - Geneva au verificat cu exactitate teoria. Corecta predicție privind abundența de elemente ușoare în univers este cel mai mare succes al teoriei Big Bang. Observațiile asupra elementelor ușoare din spațiul cosmic ajung cu mult mai înapoi decât cele asupra radiației fosile de fond. Ele sunt dovada cea mai riguroasă a ceea ce s-a întâmplat în primele secunde.

Parcurgând drumul înapoi, găsim din ce în ce mai multă organizare și se ajunge la momentul în care materia și energia cosmică au avut un maximum de organizare posibilă - „simetria absolută“. Să mergem mai departe nu se poate; am ajuns la „zidul lui Planck“, 10^{-43} s de la acea margine abruptă numită început.

Tot ce s-a făcut ca materie, s-a făcut în primele trei minute. Viteza de creație a materiei a devenit apoi foarte mică, 1 atom / m^3 spațiu la fiecare 10 miliarde de ani. Această viteză extrem de mică de creație a materiei explică de ce este așa de puțină materie în univers. Dacă tot materialul din stele și galaxii ar fi răspândit uniform în spațiu, densitatea materiei ar fi de 1 atom/ m^3 , ceea ce corespunde unui vid aproape perfect, pe care tehnica de azi nu-l poate realiza experimental. Toate verificările experimentale au validat întregul calcul al teoriei Big Bang-ului, astfel încât a devenit „teoria standard“ a începutului universului. Acest lucru dovedește începutul „rațional“ al lumii.

Evoluția universului din momentul începutului, 10^{-43} s, a fost determinată de un număr de „constante universale“, care au reglat cu precizie toate transformările pentru ca universul să fie astăzi așa cum îl vedem. Ele sunt în număr de 15: constanta gravitației, viteza luminii, zero absolut ($-273^\circ C$), constanta lui Planck, forța nucleară, forța electromagnetică,.... Noi cunoaștem aceste constante cu o remarcabilă precizie grație măsurătorilor. Atingem aici un mare mister: Cum au fost alese aceste constante a căror valoare, nu se putea să fie alta decât este? Dacă o singură constantă ar fi puțin modificată universul pe care-l cunoaștem noi, nu ar fi putut apărea.

Cea mai uimitoare este dată de densitatea inițială a universului; dacă aceasta s-a fi îndepărtat cât de puțin de densitatea critică la vârsta de 10^{-35} s, universul nu s-ar fi constituit. El a fost „echilibrat” în momentul „lansării”. Abaterea de la pragul critic trebuia să fie mai mică de 10^{-40} (39 de zerouri după virgulă).

Aceste date ale științei care arată precizia reglării universului, depășesc limitele umane, apropiindu-se de absolut.

Dacă forța nucleară tare, care controlează coeziunea nucleelor ar fi modificată cu 1% mai mult față de valoarea actuală, nucleele de H s-ar combina cu alți protoni și neutroni și s-ar forma nuclee grele. Hidrogenul ar dispărea și nu ar mai fi apărut apa.

Dacă s-ar reduce cu 1% forța nucleară, fuziunea nucleelor de hidrogen ar deveni imposibilă, iar fără fuziune nucleară nu ar exista surse de energie, n-ar exista stele și nici elementele necesare vieții.

Forța electromagnetică, care controlează relația nucleu-electron, dacă s-ar modifica cât de puțin, nu s-ar mai efectua transferuri de electroni spre alte nuclee și toate reacțiile chimice ar fi blocate. Aceeași situație este valabilă pentru orice constantă universală.

Finețea de reglaj a universului, a fost comparată cu performanța unui trăgător care ar trebui să atingă o țintă de 1 cm^2 aflată în partea opusă a universului aflată la distanța de 15 miliarde ani lumină.

Astrofizica a demonstrat că universul nu este un accident apărut grație hazardului. Noi nu am apărut, așa cum susține Jacques Monod, ca la o loterie la care a ieșit numărul câștigător. De altfel, A. Einstein a respins categoric această ipoteză: „Dumnezeu nu joacă zaruri cu Universul”.

Matematicienii au apelat la unele experiențe numerice interesante pentru clarificarea „hazardului”. Cu ajutorul unor calculatoare de ultimă generație, au generat numere aleatorii plecând de la o regulă derivată din soluțiile numerice ale ecuațiilor algebrice explorând „hazardul”. Legile probabilităților arată că aceste calculatoare de mare viteză, ar trebui să calculeze timp de miliarde, de miliarde, de miliarde de ani până când ar putea apare o combinație de numere comparabile cu cele care au permis apariția universului și a vieții. Matematic, șansa apariției universului prin hazard este practic nulă.

De altfel, oamenii de știință au încercat să explice într-o teorie coerentă valoarea acestor constante. Mulți au încercat, dar nici unul nu a reușit. Marile secrete sunt acele care se păstrează.

David Bohm susține că în spatele unor coincidențe care par întâmplătoare, se află un înalt principiu explicativ. Să ne reamintim destinul carbonului în univers. Prezența carbonului este determinantă pentru apariția vieții grație proprietății sale de liant care-l face baza substanțelor organice.

Existența carbonului depinde de anumite fenomene definite de fizicieni „coincidențe inexplicabile”. Când în stele reacțiile nucleare combină două nuclee de He, se produce beriliu. Beriliu este la un pas de producerea carbonului, fiind necesară combinarea beriliului cu încă un nucleu de heliu. Totuși reacția normală este mult prea lentă pentru a se obține carbon în cantități suficiente.

Având în vedere că viața există, Fred Hoyle, un celebru astrofizician, a făcut în 1952 o predicție senzațională. El a prevăzut că în nucleul de carbon trebuie să fie o energie superioară sumei energiilor nucleelor de heliu și beriliu, ce intră în structura

sa. El a prevăzut că sinteza carbonului se face printr-o reacție de tip special, denumită rezonanță, ce permite o reacție accelerată.

După câțiva ani, predicția lui F. Hoyle s-a confirmat. Fizicienii au constatat cu uimire, că nivelul de energie al nucleului de carbon era cel prognozat. Fizicienii erau nedumeriți, cum s-a putut produce din senin această reacție neobișnuită, fără nici o cauză explicită. Aceasta s-a declanșat un moment dat.

Fizicianul W. Fowler laureat al premiului Nobel pentru astrofizică, a recunoscut că a ales astrofizica datorită predicției lui F. Hoyle: „Dacă cineva poate să spună unde se află un anumit nivel de energie doar uitându-se la stele, trebuie să fie ceva de astrofizica asta”.

Fără acest fenomen inexplicabil în sine, plin de coincidențe, noi nu am exista; viața nu ar fi apărut.

Dar mai este încă o „coincidență”. Odată carbonul apărut prin rezonanță, dacă reacția ar fi continuat, tot carbonul s-ar fi transformat în oxigen prin reacția dintre carbon și heliu. Însă la un moment dat, moment foarte bine ales, reacția de rezonanță este oprită tot așa de misterios cum a fost pornită, astfel ca în univers să rămână carbon în cantitatea necesară.

Ce se poate spune despre aceste fericite coincidențe? Se pare că apariția structurilor complexe și a vieții se leagă de modificarea neașteptată și temporară a acelei constante ce determină nivelele de energie ale nucleelor. Reacția a avut loc când universul avea vârsta de 100 milioane ani, în stelele de primă generație. Ne putem întreba dacă această rezonanță a carbonului nu este o lege cu finalitate, având în vedere că știința secolului XX exclude hazardul în istoria universului.

Mutațiile conceptuale moderne au schimbat și statutul timpului și spațiului.

Fizica clasică admite spațiul euclidian ca fiind independent de ceea ce cuprinde el. Timpul este considerat cu statut transcendent. El trece implacabil și uniform, independent de evenimentele cosmice.

Pentru fizica de azi, timpul și spațiul au un statut complet diferit. Geometria spațiului și viteza de curgere a timpului sunt determinate de conținutul de materie al universului. Aceasta înseamnă că o dată cu materia, apare timpul și spațiul. Înainte de Big Bang nefiind materie, nu era nici timp, nici spațiu. Ecuațiile lui Einstein arătau nașterea din nimic a universului, a materiei, timpului și spațiului și nu este de mirare înverșunarea cu care a fost negată teoria relativității, ce confirma creația universului. Și nici astăzi teoria relativității nu este bine cunoscută. Desigur, pentru cei ce nu au asemenea informații, este imposibil să admită existența universului ca o consecință a unei stări apriorice constând din absolut nimic. Oamenii obișnuiți își declară că din nimic nu se poate face ceva și cu atât mai puțin un univers. Observația este veche de peste douăzeci de veacuri. Cum să apară din nimic un univers care posedă energie, sarcină electrică și moment cinetic? Acest lucru ar contrazice legile de conservare a energiei. Trebuie recunoscut că acest argument este foarte „greu”, până nu începi să te întrebi ce este nimicul, energia, sarcina electrică și momentul cinetic.

Să le luăm pe rând. Despre momentul cinetic se poate spune că dacă universul l-ar avea, ar trebui ca expansiunea să aibă rotație. Dacă ar avea rotație, universul s-ar turti pe axa de rotație și s-ar extinde mai rapid pe perpendiculara acesteia. Exact ca în situația pământului. Dacă în univers ar apărea aceste modificări, radiația calorică

de fond ar fi mai caldă pe direcția axei de rotație și mai scăzută pe perpendiculara ei. Satelitul Cobe a arătat în 1992 că temperatura de fond este aceeași pe orice direcție cu o precizie de 10^{-6} , probă indubitabilă că universul nu se rotește și momentul cinetic este nul.

La fel și sarcina electrică. Teoria relativității generalizate prevede că universul are sarcina electrică utilă zero. Dacă universul ar avea sarcină utilă, adică dacă raportul dintre numărul de protoni și numărul de electroni nu ar fi egal, datorită dezechilibrului electric s-ar compromite expansiunea universului, prin faptul că forța electrică este net superioară forței gravitaționale. Teoria gravitației a lui Einstein, prevede că universul trebuie să aibă o sarcină electrică totală egală cu zero.

În sfârșit, energia se pare că este exemplul cel mai comun despre ceva ce nu s-ar produce din nimic. Tot teoria lui Einstein prevede că energia totală a universului trebuie să fie nulă. Celebra formulă a lui Einstein $E = mc^2$ (energia este egală cu produsul dintre masă și pătratul vitezei luminii) ne arată că trebuie să ne mai gândim la energie și masă împreună. Ele sunt convertibile reciproc, iar energia, sub alte forme decât masică poate fi și negativă. Dacă am aduna toate masele universului am obține o valoare pozitivă foarte mare a energiei. Dar aceste mase exercită și forțe gravitaționale unele asupra altora, generând energii negative. Legea gravitației prevede că energia potențială negativă a gravitației dintre mase, trebuie să fie egală ca mărime și de sens contrar sumei energiilor asociate fiecărei mase individuale. Totalul este totdeauna zero. Iată o situație pe cât de surprinzătoare, pe atât de deosebită. Se pare că valorile cantităților de energie conservată ce ne împiedică să obținem ceva din nimic este zero. Deci legea conservării energiei nu este un baraj în apariția universului din nimic și nici în dispariția lui în nimic.

După cum reiese, legile naturii dau posibilitatea descrierii procesului creației.

Cea mai modernă parte a fizicii, mecanica cuantică, descrie o cosmologie cuantică creată din nimic. Problema este că se ridică unele întrebări: Ce anume determină felul universului care apare?

Dacă materia, timpul și spațiul nu existau înaintea celui început fierbinte, cum mai putem explica legile fizice care au guvernat nașterea și dezvoltarea universului, cum mai putem explica valoarea constantelor universale și tot ce ține de lumea atotcuprinzătoare a logicii și matematicii. Existau toate acestea înaintea începutului? Dacă da, și se pare că trebuie să admitem acest lucru, atât timp cât logica și matematica au atâta succes, atunci trebuie să recunoaștem existența apriorică a unei Rațiuni ce transcende universului și a Puterii nemărginite care a realizat acest vast proiect. Să nu uităm ce spunea Spinoza: „Fiecare lucru este un gând al lui Dumnezeu“.

Știința este dovada de netăgăduit că universul este rațional și conduce cu necesitate la ideea de Dumnezeu cu atributele sale de rațiune și putere. Știința care lucrează cu concepte și legi, nu poate opera dincolo de univers; ea ne dovedește că El există, dar nu ne poate spune unde este El, nu ne poate duce la El. Aceasta o poate face doar credința. Problema este că credința nu este dată tuturor: unii o au, alții nu. Precum Saul din Tars în drumul Damascului, pentru a primi credință trebuie să fi lovit de marea lumină, să fi oarecum iluminat. Pentru cei ce nu au credință sau chiar o combat, rămâne rațiunea. Rațiunea este dată tuturor și toți care vor, se pot sprijini pe ea. Astăzi rațiunea îi poate ajuta pe cei care sunt departe de credință să se poată apropia de ea. Căci se poate spune de oricine „chiar dacă nu resimt prezența lui Dumnezeu, eu pot cel puțin să știu că El există“.

Noi trăim într-o lume condusă de știință care acționează prin tehnică și tocmai acesta este modul actual comun de a ne apropia de taina supremă. Rațiunea este stadiul de mentor în apropierea de credință și primul răspuns la întrebările pe care le ridică viața.

În acest sens stau mărturie atitudinea unor savanți, unii laureați ai premiului Nobel, care la propriul nivel de reflecție asupra validității și semnificației rezultatelor științei au ajuns la această concluzie.

Știința, depășind frontierele, etniile și credințele este universală, aparține tuturor și devine numitor comun pentru oricine își pune asemenea întrebări.

Dintre aceștia se detașează Erwin Schrödinger, laureat al premiului Nobel pentru aportul inestimabil în mecanica cuantică și care pe cale rațională ajunge la certitudinea „unității spirituale a lumii“. Este curioasă similitudinea de concepție cu intuiția sacră a Upanișadelor la care ajunge un mare fizician european

Această „unitate spirituală a lumii“ apare și în alte timpuri și în alte locuri.

Iată ce spune Aziz Nasafi, un musulman persan din secolul XIII. „La moartea fiecărei făpturi, corpul se întoarce în lumea materială, iar sufletul în lumea spirituală. Supuse schimbărilor sunt numai corpurile. Lumea spirituală este un Spirit Unic ce stă ca o lumină în spatele lumii materiale. Când o făptură prinde viață, lumina strălucește prin ea ca printr-o fereastră. După felul și mărimea ferestrei, în lume intră mai multă sau mai puțină lumină. Dar lumina însăși rămâne neschimbată.“

Rațiunea, care este o distincție a rasei umane, poate ajuta pe oricine vrea, să fie o „ferastră“ mai mare prin care să intre mai multă lumină. Ca să poți însă lumina pe alții, trebuie să te străduiești mai întâi să te luminezi pe tine.

Ne aflăm într-un moment care seamănă cu timpul Sfântului Toma d'Aquino, care încercase, în plin ev mediu, împăcarea religiei cu filosofia.

Ce aproape s-a ajuns de cuvintele Psalmului: „Cerurile spun slava lui Dumnezeu...“

CRÂMPIE DIN ISTORIA UNEI VECHI ȘI VALOROASE BIBLIOTECI BĂNĂȚENE

În primăvara anului 1942 profesorul Ioan Nicola a publicat în „Foaia Diecezană” de la Caransebeș articolul intitulat „Biblioteca eparhială”, care începea cu următoarele cuvinte: „Sunt de tot puțini aceia care știu că în plin centrul orașului Caransebeș există o comoară; da, comoară, cuvântul nu este impropriu. Elevi cu șapca pe sprânceană, domni mai mult sau mai puțin grăbiți, cu pretenții de cultură, defilează zilnic pe stradă, neștiind sau nevrând să știe, că doar un zid îi desparte de una din cele mai bine înzestrate biblioteci din țară”¹. Această bibliotecă a început să se constituie odată cu transferarea secției române a Școlii clericale de la Vârșeț, în toamna anului 1865. Atunci au fost aduse aici cărțile de cult (tipărite și în manuscris) utilizate în procesul didactic și în practica liturgică în cadrul amintitei secții. Acestea au stat la baza acumulărilor de mai târziu (prin achiziții și donații) alături de cele 60 de tomuri² în limba română și în limba sârbă existente în inventarul reconstituit de o comisie împuternicită oficial, în 1865, de ierarhii celor două eparhii: română în Caransebeș și sârbă la Vârșeț, la instalarea ca episcop a lui Ioan Popasu.

Fondul de carte al acestei biblioteci s-a alcătuit istoricește prin unificarea colecțiilor realizate autonom de către secția teologică și cea pedagogică a Institutului caransebeșean, prin donații ale unor profesori de teologie, pedagogie, oameni de cultură, prin numeroase cărți și periodice provenite de la Academia Teologică din Cernăuți, donații ale Academiei Române, înainte și după 1918, biblioteca Societății de lectură „Ioan Popasu”, cea a profesorilor de la Academia Teologică, Biblioteca Seminarului Teologic și nu în ultimul rând, prin donațiile episcopilor locali.

„Episcopul *Ioan Popasu* — scria inimosul consilier A. Moaca — a fost cunoscut ca mare bibliofil. Nu apărea o carte mai de valoare de cuprins teologic și cu deosebire din domeniul predicilor, pe care să n-o fi cumpărat din banii săi pe seama bibliotecii episcopoești³. Aproape 2.000 de volume au rămas de la acest vrednic ierarh, cărți rare cumpărate de la Viena sau de la Budapesta, de la preoți, din librării și din anticariatele vremii”⁴.

¹ *Foaia Diecezană*, nr. 21/24 mai 1942, p. 2.

² A se vedea: „Acte și documente din trecutul Episcopiei ortodoxe răsăritene române a Caransebeșului”, în *Foaia Diecezană*, nr. 13/30 martie–2 aprilie, 1886, p. 3; C) Cărți de cult și alte lucruri: „60 de tomuri de cărți în limba sârbească și germană... care însă se ved’a fi fost oarecând proprietatea presbiterilor Caransebeșului Tomici și Radac, deoarece în ele se află înscris numele sau al unuia sau al celuilalt”.

³ Aurel Moaca, „Icoane din trecutul eparhiei”, în *F.D.*, nr. 8/19 februarie 1939, p. 6.

⁴ N. Cornean, *Monografia Eparhiei Caransebeș*, Caransebeș, 1940, p. 90.

Urmașul său, episcopul academician *Nicolae Popea*, a lăsat bibliotecii eparhiale (ulterior biblioteca Institutului Teologic, a Academiei și a Seminarului Teologic) 300 de cărți, iar arhiereul *Filaret Musta* a donat aceleași instituții circa 6.000 de volume⁵ din toate domeniile, iar eparhiei 1.100.000 lei și „60 de ani din cinstita-i și cucernica-i viață de schimnic (...) pentru care a binemeritat titlul de «părinte bisericesc» al Banatului”⁶.

Episcopul *Miron Cristea* nu figurează printre ctitorii bibliotecii eparhiale, dar el a donat personal 227 volume bibliotecii Liceului „Traian Doda” și a fost unul din inițiatorii „Asociației Culturale din Banat”, asociație care a donat manuale, cărți de literatură, tablouri și hărți pentru 12 școli secundare din Banat, Școala primară din Caransebeș, Institutul Teologic și chiar pentru ostași⁷.

Primul episcop bănățean de după 1865, *Iosif Traian Badescu*, „ridicat din umilele case grănicerești, plin de duhul dragostei de muncă, disciplină și națiune”⁸, a lăsat bibliotecii în jur de 500 de volume, dar și almanahul „Calendarul românului” înființat în anul 1889, pe care „l-a redactat timp de patru decenii și jumătate”, petrecându-și „aproape întreaga viață în birourile eparhiei”⁹.

Un alt membru fondator al bibliotecii amintite a fost *Ilie Curescu*, fost președinte al Comunității de Avere din Caransebeș, de la care au rămas peste 500 de cărți, multe de interes militar, bine compactate și bine conservate¹⁰.

Fondul de carte al bibliotecii eparhiale s-a îmbogățit, apoi și prin donațiile făcute de profesorii de teologie și de pedagogie de la Institutul caransebeșean, de ofițerii Regimentului de Graniță, juriști și alți oameni de cultură formați în renumite centre universitare din străinătate, care, întorcându-se acasă, au adus „cărți imprimate în diferite limbi, în vestite centre tipografice ale continentului... devenite, în timp, lucrări de mare preț în patrimoniul cultural național”¹¹.

Astfel, *Petru Popoviciu*, fost profesor la Institutul Teologic Diecezan din Caransebeș, în perioada 1879–1885, a îmbogățit rafturile bibliotecii de care ne ocupăm cu cărți „de rară valoare documentară și bibliofilă”, lucru pe care l-a făcut, de altfel, și colegul său, profesorul său *Ioan Nemoianu* (1874–1881), o vreme primarul Caransebeșului¹².

Protosincelul dr. *Iosif Iulian Olariu*, (1859–1920), a condus Institutul Teologic timp de 35 de ani și a lăsat bibliotecii eparhiale absolut toate cărțile agonisite în timpul studiilor efectuate la Cernăuți, Leipzig, Erlangen, Viena sau tipărite la Caransebeș¹³, iar profesorul dr. *Ștefan Pop* (1886–1947), venit de la Biserica Greco-

⁵ Petru Călin, *Valori ale tiparului european, studiu aplicat de bibliofilie*, Reșița, Editura Banatica, 1996, p. 144.

⁶ Cornel Corneanu, în *F.D.*, nr. 10/1942, p. 5.

⁷ *Anuarul I* al Liceului de stat „Traian Doda” din Caransebeș pentru anul școlar 1919–1920, publicat de directorul Sabin Evuțian, Tipografia „Drapelul”, Lugoj, 1920, p. 12.

⁸ *Foaia Diecezană*, nr. 29/16 iulie 1933, p. 3.

⁹ Prot. dr. Marcu Bănescu, „Redactorul primului calendar eparhial din Banat, episcopul dr. Iosif Traian Badescu” în *Îndrumătorul bisericesc*, Timișoara, nr. 4/1983, p. 91.

¹⁰ N. Cornean, *o.c.*, pp. 90–91.

¹¹ Prof. Petru Călin, „Carte și cultură la Caransebeș”, în *Memento, Caransebeș, 700 ani de atestare documentară*, Caransebeș, 1990, pp. 12–13.

¹² P. Călin, *Valori ale tiparului european...*, p. 145.

¹³ *Ibidem*.

Catolică, a donat bogata și valoroasa sa bibliotecă eparhiei, cu condiția ca el și descendenții săi direcți să locuiască gratuit într-una din casele acesteia până la sfârșitul vieții¹⁴.

Elisabeta Doda și *Ana Țuneș*, surorile generalului *Traian Doda*, au donat Institutului Teologic-Pedagogic Diecezan toată biblioteca acestui vrednic luptător pentru drepturile românilor (352 de titluri și 586 de volume). Acest gest deosebit a fost apreciat la justa lui valoare de către profesorul I. Olariu și învățătorul Gherasim Sârb care au publicat în „Foaia Diecezană” admirabilul articol intitulat „Mulțumită publică”, din care vom cita în continuare: „Preastimabilele surori ale distinsului fost general și mare român *Traian Doda*, prin actul de donație datat 1 iulie 1897 au binevoit a dăruii Institutului Teologic-Pedagogic Diecezan român din Caransebeș toate cărțile rămase după întru fericirea pomenitului lor frate... cu condiția ca ele să poarte numele „Biblioteca *Traian Doda*”. Corpul profesoral de la acest Institut în conferința sa din 28 mai 1897 a primit cu vie plăcere această donație, în condițiile puse de donatoare și-și împlinește o plăcută dorință când, pe această cale, exprimă simțita sa mulțumită și recunoștință preastimabilelor donatoare, urându-le îndelungată viață și deplină fericire, iar neamului românesc mulți fii ca scumpul lor frate *Traian*”¹⁵.

Biblioteca unui alt militar, căpitanul *Demetriu Miculescu*, originar din Slatina Timiș, a fost donată după moartea sa Institutului Teologic și Pedagogic. Acest ofițer și-a lăsat prin testament întreaga avere Bisericii Ortodoxe din Caransebeș¹⁶, iar căpitanul *Nicolae Marin* a dăruit, în anul 1889, mai multe volume „Societății de lectură *Ioan Popasu*”¹⁷, volume care vor ajunge, mai târziu, tot în rafturile bibliotecii eparhiale. Amintim aici: „Istoria Românilor sub *Mihai Viteazul*”, „Ranele națiunii” și „Memorialul conferinței naționale din 1881”

Un alt aspect demn de remarcat este acela că fondul de carte al bibliotecii eparhiale s-a îmbogățit permanent și prin activitatea tipografiei diecezane caransebeșene care se întinde pe durata a peste șase decenii, adică de la 14 decembrie 1885 la 1 mai 1949, când îi este schimbată denumirea în Tipografia arhiepiscopală (ulterior, întregul său inventar fiind transferat la Arhiepiscopia Timișoarei)¹⁸. Cărțile ieșite de sub teascurile acestei tipografii: manualele, lucrările cu caracter juridic, pedagogic, sanitar, periodicele: „Foaia Diecezană”, „Calendarul Românului”, „Lumina”, „Economia”, „Lucrul”, „Granița”, „Renașterea”, „Anuarele Institutului Teologic și cele ale Academiei Teologice”, „Almanahul învățătorului român”, „Almanahul editat de Reuniunea învățătorilor de la școala confesională gr. or. din dieceza Caransebeșului”, Calendarul „Bibliotecii Noastre”¹⁹, și-au ocupat locul binemeritat în rafturile acestei importante biblioteci. La acestea se adaugă, desigur, lucrările trimise de personalități ale vieții bisericești, culturale și științifice din țară și din străinătate, reviste centrale și eparhiale, publicații editate de școli teologice de la noi

¹⁴ Informații primite de pr. prof. Sorin Cosma de la Zoe Pop, fiica prof. Ștefan Pop.

¹⁵ Liviu Groza, *Contribuții la cunoașterea culturii grănicerilor bănățeni*, Fundația Europeană Drăgan, Lugoj, 1993, pp. 58–59.

¹⁶ *F.D.*, nr. 14/1886, p. 7.

¹⁷ *F.D.*, nr. 49/1889, p. 7; L. Groza, *o.c.*, pp. 128–129.

¹⁸ Petru Călin, *Tiparul românesc diecezan din Caransebeș*, Reșița, Editura Banatica, 1996, p. 23.

¹⁹ *Idem*, *o.c.*, pp. 88–107.

și din afara hotarelor țării etc.²⁰. Așadar, „aici s-au acumulat, ca multe izvoare în albia unui și aceluiași râu, an de an, cărți vechi și rare... cărți de pură literatură, cărți de teologie, știință, istorie, economie, filosofie și chiar de știință militară”²¹, care au transformat această bibliotecă în cea mai mare și mai valoroasă bibliotecă din Banat și „una din cele mai înzestrate biblioteci din țară”²².

După desființarea Academiei Teologice (1948) și a Eparhiei Caransebeșului (1949), biblioteca va fi depozitată în capela episcopală, fără ca cineva să o aibă în primire. În anul 1963 s-a dat în folosință clădirea internatului seminarului, una din camere fiind rezervată pentru bibliotecă. Din păcate, nici acum nu a fost desemnată o persoană care să preia inventarul, fapt ce a facilitat dispariția unor lucrări valoroase.

Prin purtarea de grijă a Înalț Prea Sfințitului Părinte dr. Nicolae Corneanu, Mitropolitul Banatului, în anul 1964 a fost înființat un post de bibliotecar și cu acest prilej s-a făcut o primă inventariere a cărților și periodicelor rămase. În anul 1966, cu prilejul schimbării bibliotecarului s-a făcut o nouă inventariere, pe baza unor registre specifice, iar în anul 1973 biblioteca a fost mutată în fosta sală de mesă a elevilor seminariști, unde se găsește și astăzi.

În prezent, biblioteca eparhială și a Seminarului Teologic din Caransebeș cuprinde un număr de 18.025 volume, la care se adaugă diferite reviste și periodice, din țară și din străinătate, („Telegraful român”, de la 1853, „Foaia Diecezană” – donată de pr. Mihai Vucu, parohia Dognecea – și „Calendarul românului” (incomplete), manuale etc. În anul 1983 a fost constituit un depozit de carte veche cu un număr de 4971 volume. Din cărțile valoroase de altădată se mai păstrează: Fondul „Traian Doda” – incomplet; Îndreptarea Legii, Târgoviște, 1652; Penticostar, Moscova, 1731; Biblia de la Blaj, 1791; Evangheliile, Sibiu, 1790; diverse cărți de cult din anii 1777, 1778, 1779...; Ilie Miniati, Diahiile, 1772; carte latină, începând cu anul 1724, germană începând cu anul 1711, franceză, începând cu 1728 și altele.

Primul episcop al reactivatei Episcopii a Caransebeșului, *Emilian Birdaș* (1994–1996), a lăsat întreaga sa bibliotecă, aproximativ 4.000 volume, Seminarului Teologic, iar fostul rector al Academiei Teologice și director al seminarului, Zeno Munteanu († 1997), a donat câteva lucrări teologice, îndeosebi din domeniul studiului biblic al Vechiului și Noului Testament și „Anualele” fostei Academii.

Aceasta ar fi, foarte pe scurt, istoria unei biblioteci remarcabile care, dacă nu ar fi fost vremurile tulburi de după 1948, ar face încă parte din rândul celor mai bine dotate biblioteci din întreaga țară. Cu toate acestea, rafturile ei găzduiesc, încă, multe cărți rare, adunate cu multă trudă și cheltuială, care își așteaptă cititorii.

Pr. prof. IONEL POPESCU

²⁰ O bibliotecă deosebit de valoroasă, un muzeu arheologic și de pictură religioasă a avut și pr. prof. dr. Dumitru Cioloca. Această bibliotecă, donată Academiei Române, cuprindea cărți de cuprins teologic, istoric, literar, cărți de cult, rarități în limbile germană, maghiară, franceză, italiană, engleză, latină, greacă, „completeate printr-o prețioasă colecție de manuscrise și autograme...” (Victor Morariu, „Din bibliotecile Caransebeșului. Închinare septuagenarului prof. dr. Dimitrie Cioloca”, în *F.D.*, nr. 50–51/17 decembrie 1944, pp. 4–6).

²¹ *F.D.*, nr. 21/24 mai 1942, p. 2.

²² *Ibidem*.

DOUĂ SCRISORI INEDITE ALE LUI CONSTANTIN DIACONOVICI LOGA

Constantin Diaconovici Loga s-a născut la 1 noiembrie 1770 în orașul Caransebeș¹. A urmat studiile la Caransebeș, Lugoj și Pesta. Între 1807 și 1812 a fost corector la tipografia din Buda, apoi profesor de limba română la Pesta, aici înființând și o școală macedo-română în 1809, iar din 1816 a fost director al Preparandiei din Arad. În 1830 a fost numit director al școalelor românești din granița româno-bănățeană. În 1836 s-a stabilit la Biserica Albă, dar va reveni la Caransebeș în 1850, stingându-se din viață în același an. În 1895, Reuniunea învățătorilor din dieceza Caransebeș îi va ridica pe mormânt un frumos monument ca o cinstire a activității sale.

Între lucrările sale amintim; „Ortografia sau dreapta scriere pentru îndreptarea scriitorilor limbii românești“ (1818), „Chemarea la tipărirea cărților românești în versuri pentru îndreptarea tinerilor“ (1821), „Octoih cu tipicon și catavasier“ (1826), „Viața Domnului nostru Iisus Hristos Mântuitorul“ (1831), „Tâlcuirea evangheliilor în duminicile învierii și ale sărbătorilor“ (1835), „Istoria biblică a Vechiului și Noului Testament cu învățături ale moralității creștinești“, „Despre organizarea școalelor populare în districtul milităresc“ (1841). În manuscris a rămas „Istoria românilor“².

C. Diaconovici Loga sublinia faptul că veacul al XIX-lea i-a găsit pe români fără școli, „nu au avut vrednici învățători, nici cărțile cele de lipsă“. Rolul cărții este esențial în recuperarea spațiului pierdut în raport cu Europa și în construcția unei lumi civilizate... ne trebuie mai departe cărți... așa au făcut și alte neamuri care astăzi strălucesc pre fața pământului, așa să facem și noi acum și să ne îmbărbătăm, că prea departe am rămas“³.

Loga a fost unul dintre reprezentanții iluminismului bănățean și un militant pentru înlăturarea ierarhiei sârbe din biserica bănățeană și unul dintre cei mai vajnici luptători pentru introducerea limbii române în biserică alături de preoții Mihai Roșu Martinovici, C. Șuboni, D. Țichindeal, protopopii Ioan Tomici, V. Georgevici, frații Atanasievici.

¹ Constantin Diaconovici Loga era unul dintre urmașii dascălului Vasile Loga care în 1736, însoțit de 50 de familii din satul Tismana s-a stabilit în Srediștea Mare, vezi N. Tincu Velea, *Istoria bisericească...*, Sibiu 1865, p. 202.

² Despre viața și activitatea lui Diaconovici Loga, vezi C. Diaconovici, *Enciclopedia română, II*, Sibiu, 1900, pp. 149-150, *In memoriam*, I, Timișoara 1971, pp. 11-12, I. D. Suciu, *Monografia Mitropoliei Banatului*, Timișoara, 1977, p. 138, 165, P. Oallde, *Lupta pentru limba românească în Banat*, Timișoara, 1983, pp. 70-71, V. Șerban, E. Dorcescu, *Gramatica românească*, Timișoara, 1973, V. Muntean, *Cultură și artă într-o colecție lugojeană*, Orizont, 1984, nr. 38, p. 14.

³ V. Leu, *Cartea și lumea rurală în Banat. 1700-1830*, Reșița, 1996, p. 28.

În arhiva protopopiatului ortodox al Lugojului se păstrează 2 scrisori⁴ adresate de Loga protopopului Lugojului, Ștefan Atanasievici. În 1807, românii bănățeni în frunte cu Ștefan Atanasievici, D. Țichindeal, Gh. Petrovici, P. Popovici au inițiat o largă mișcare ce urmărea punerea unui român în fruntea școlilor din districtul Timișoara⁵. În 1825, într-un memoriu înaintat Curții de la Viena se cerea numirea de episcopi români în scaunele vacante ale Banatului. Candidații propuși erau Vasile Georgevici, Ștefan Atanasievici, Ioan Tomici și Gh. Chirilovici – toți cunoscuți pentru participarea lor la acțiunile politice și culturale românești din anii anteriori⁶. Despre Ștefan Atanasievici se face precizarea că și-a adus o importantă contribuție la organizarea Preparandiei din Arad, fiind pe lista celor distinși în 1813 pentru această activitate⁷. A fost apoi unul dintre candidații la scaunul eparhiei Aradului, dar a fost respins de sinodul din 1816 din cauza împotrivirii mitropolitului Stratimirovici.

Ștefan Atanasievici semnează împreună cu Dimitrie Stoichescu și un proiect de îmbunătățire a situației materiale și culturale a clerului bănățean, document ce era anexat unei petiții al cărei an de expediere nu se cunoaște, dar era pornită de la „clerul și poporul mai aleselor comunități românești din Banatul Temeșvarului”⁸.

Diaconovici Loga considera pe Ștefan Atanasievici „un adevărat luminătoriu și bun patriot” și îl ruga „în numele neamului” ca „Epistolarul românesc” să fie răspândit între preoți și alți cărturari” considerând cartea în general „ca un factor de luminare a neamului”. De altfel încă înainte de tipărirea cărții, autorul aprecia că „ar fi de mare folos cărturarilor... pentru civilizația societății românești... ca să poată cineva drept, clar și luminat a scrii, mai înainte de toate se cere ca acel însuși să învețe clar, drept și luminat a cugeta”¹⁰.

Cartea „Epistolarul românesc” cuprinde reguli și modele pentru întocmirea principalelor tipuri de acte publice și scrisori și este importantă prin valoarea ei educativă ce rezultă din exemplele folosite și indicațiile metodice în legătură cu citirea corectă și expresivă, precum și necesitatea de a respecta în viața intelectuală cerințele pentru adevăr, frumos și bine.

În anexă publicăm cele două scrisori adresate de C. Diaconovici Loga lui Ștefan Atanasievici la 12 ianuarie 1840 (scrisorile sunt scrise cu caractere chirilice).

PETRU BONA

⁴ Arhiva Protopopiatului Lugoj, nr. inv. 260, 261. Mulțumiri și pe această cale pr. dr. V. Muntean pentru punerea la dispoziție a documentelor.

⁵ N. Bocșan, L. Gyemant, *Aspecte ale luptei culturale și politice a românilor bănățeni în prima jumătate a sec. XIX, în Banatica*, II, Reșița, 1973, pp. 350–351.

⁶ L. Gyemant, *Rolul lui Vasile Georgevici în mișcarea de emancipare a românilor bănățeni (1820–1826)*, în *Banatica*, III, Reșița, 1975, p. 198.

⁷ Șt. Pop, *Primii gramatici români bănățeni*, în *Foaia Diecezană*, Caransebeș, 1923, 38, p. 2.

⁸ T. Botiș, *Pagini din istoria dezrobirii, în Triumful Ortodoxiei la Arad*, 129, pp. 363–365. Fratele său, Alexandru Atanasievici, este menționat alături de C. Udrea și I. Popovici în delegația ce a plecat la Viena la 26 nov. 1849 pentru a protesta împotriva constituirii Voivodinei sârbești, vezi, G. Popovici, *Istoria românilor bănățeni*, Lugoj, 1904, p. 372.

⁹ Titlul lucrării ce va apare la Buda în 1841 este *Epistolarul românesc pentru facerea a tot felul de scrisori ce sunt în viața societății omenești de lipsă*.

¹⁰ V. Leu, o.c., p. 27. *Epistolarul...* a fost o necesitate în epocă, editarea a fost făcută și la cererea foștilor elevi de la Arad.

Anexa 1

Preacinstite Domnule Protopresbiter
Al meu înalt prețuit prieten

Cel ce au așezat timpurile și au hotărât Crugul anului, prea bunul Dumnezeu, cu dreapta sa cea Sfântă să-ți blagoslovească anii vieții, apoi așa anul, acesta nou și binevestit 1840 în carele cu ajutorul Lui am intrat să-ți înnoiască puterile cele sufletești și cele trupesti, ca să poți anul acesta în mijlocul prea iubitei familiei prea cinstitei Domniei Tale și a prietenilor cu bucurie a-l petrece, apoi începutul și altor mulți ani cu bucurie statornică, cu pace și cu zile norocoase a ajunge.

Primește Domnule Protopresbiter această gratulație a mea, care din inimă curată și-o trimit, pe lângă care mă încredințez binevoinei și prieteneștei dragoste a Prea Cinstiei Tale, cel ce cu osebuită venerație rămân.

În Biserica Albă, 12 ianuarie 1840

Al Prea Cinstitei Domniei Tale

Cinstit prieten
C. Diaconovici Loga

Directorul Școalelor Naționale de Graniță

Prea nobilului Domn Ștefan de Atanasievici Prota Logojului

Anexa 2

Prea Cinstite Domnule Protopresbiter
Domnule mie Prea Reverințate

Pentru că am cunoscut ajutorințele care Prea cinstita Domnia Ta în toată vremea le-a vărsat spre luminarea neamului, așa dară cu dreptul și acum mă apropiu cu această scrisoare către prea cinstita Domnia Ta, ca către un adevărat luminătoriu și bun patriot. Drept aceea trimit aceste alăturate înștiințări despre cartea ce să zice *Epistolarul Românesc*, care carte acum se tipărește pre târgul Peștii cu începutul lunii martie a. 1840 se va lega și se va împărți. Pentru aceasta Te rog prea Cinstite Domnule Protopresbiter cu toată cuviința în numele neamului, ca pe un ocârmuitoriu al clerului să bine voiești cu părintesc sfat a da îndemn și a face păstorească orânduială ca să primească cinstiții preoți și alți cărturari din Protopresbiteratul prea cinstiei Tale această carte apoi să se adune cât mai mulți patronați la cartea aceasta, care iaste de lipsă la tot cărturarul ce viețuiește în societatea omenească, aceasta se vede din cuprinsul cărții precum arată înștiințarea. Apoi eu am nădejdea și de aceasta că se vor învoi a se face patronați la această carte cu atâta mai mult cu cât numele dumnealor vor sta în carte tipărite ca să știe următorii pre aceia cari au ajutat cărțile în veacul nostru și prin cărți s-au făcut patronii luminării neamului ca niște buni patrioți.

Aicea și aceasta să se știe că în carte se vor pune negreșit numele cinstiților culegători prin care s-au trimis numele patronaților aceasta pentru cinstea, iară pentru

osteneală după zece cărți a vă da una adaos numai, mă rog ca numele să se trimită aicea mai curând ca în bună vreme să le pun în rând și să le trimit să se tipărească la sfârșitul cărții.

Mai departe încredințându-mă pre mine prieteneshii dragoste precum și cartea iubirii de luminarea neamului a Prea cinstitei Domniei Tale, cu osăbit onor prețuindu-te rămân

În Biserica Albă, 12 ianuarie 1840

Al Prea Cinstitei Domniei Tale

Adevărat prieten
C. Diaconovici Loga
Director

VIZITA PAPEI IOAN PAUL AL II-LEA ÎN ROMÂNIA

Răspunzând invitației comune adresate de guvernul român ca și de Biserica Ortodoxă, Papa Ioan Paul al II-lea a efectuat o vizită oficială la București, între 7 și 9 mai a.c. Ținând cont de faptul că evenimentul în discuție este primul de acest gen după schisma care a separat Biserica de Răsărit de cea de Apus în 1054, putem vorbi îndreptățit despre un moment istoric al relațiilor dintre cele două emisfere ale creștinătății. Astfel, Papa Ioan Paul al II-lea își dovedește din plin calitățile de apostol al unității, pregătind prin vizita sa ziua când unitatea celor două Biserici va fi pe deplin recucerită. Considerând discursurile rostite de cei doi întâistătători ecleziastici – papa Ioan Paul al II-lea și patriarhul Teoctist – deosebit de elocvente, le reproducem în continuare oferindu-le spre meditație cititorilor revistei noastre.

CUVÂNTAREA

Prea Fericitului Părinte Patriarh Teoctist
la aeroportul București-Băneasa, cu ocazia sosirii în România
a Sanctității Sale Papa Ioan Paul al II-lea
7 mai 1999

Sanctitatea Voastră,

Cu binecuvântarea lui Dumnezeu, ați pășit pe pământul românesc, un pământ care a primit sămânța cuvântului Evangheliei Mântuitorului Hristos chiar de la unul din Apostolii săi, Sfântul Andrei, fratele după trup al Sfântului Petru.

Astăzi, Sanctitatea Voastră, ați sosit în România, țară ai cărei fii sunt în majoritate ortodocși, țară sfințită de sângele martirilor, al celor de demult și al celor care au căzut pe altarul credinței creștine în vremurile apăsătoare ale dictaturii comuniste atee, la care s-au adăugat numele tinerilor și vârstnicilor căzuți în revoluția din 1989. Este un pământ sfințit de lacrimile și rugăciunile mamelor, de nevoințele duhovnicești ale monahilor și ale tuturor creștinilor de aici; este un pământ presărat de la un capăt la altul de crucile ce străjuiesc turlele bisericilor și mănăstirilor, răspântiile drumurilor și mormintele strămoșilor noștri, ca semn al nădejzii noastre în înviere.

Primindu-vă cu dragoste, mărturisim și noi, împreună cu Sfântul Apostol Pavel, că: „așa cum au prisosit pătimirile lui Hristos pentru noi, tot așa a prisosit prin Hristos mângărierea asupra noastră“ (II Corinteni 1, 5). De aceea, dăm slavă lui Dumnezeu pentru toate.

Din primele secole creștine, strămoșii noștri au fost considerați pe bună dreptate o punte între Răsărit și Apus. Mari părinți ai Bisericii, fii ai acestui pământ, precum Dionisie Exiguul și Sf. Ioan Casian au slujit Biserica din Apus. Mai târziu, domnitorii Țărilor Românești au fost pavăză, cu prețul multor jertfe, în apărarea Europei creștine.

Așezarea la răscruce între Orient și Occident, moștenirea spirituală care este credința neschimbată a părinților noștri și istoria acestui popor constituie o zestre prețioasă, hotărâtoare pentru vocația și misiunea bisericii și neamului nostru astăzi.

Sanctitatea Voastră,

Mileniul al doilea al istoriei creștine a început cu o dureroasă sfășiere a unității Bisericii. El se încheie însă sub semnul afirmării unei dorințe sincere și al unor eforturi de unitate, oglindite în strădaniile Bisericilor creștine de pretutindeni pentru vindecarea acestei răni din trupul Bisericii lui Hristos.

Biserica Ortodoxă din România își asumă cu responsabilitate lucrarea ce-i revine în contextul eforturilor tuturor Bisericilor de apropiere și de refacere a unității de credință a creștinilor. Însăși vizita ecumenică a Sanctității Voastre în Biserica noastră se înscrie în acest demers.

Vom avea prilejul, în aceste zile, prin voia lui Dumnezeu „să avem mângâiere împreună, prin credința laolaltă, a voastră și a noastră” (Romani 1, 12), după cuvântul Sfântului Pavel, să facem bucurie celor mult întristați de separarea Bisericilor noastre și să aducem împreună bunăvestire celor care își pun nădejdea în noi.

Vă spunem „Bun venit” în țara și în Biserica noastră, în mijlocul unui popor dreptcredincios care tinde spre Dumnezeu „ca un pământ însetoșat”, cu nădejdea „că Duhul Lui cel bun, îi va povățui la pământul dreptății” (Psalmul 142, 10).

Vă primim cu inima deschisă și cu gând bun în numele ierarhilor, preoților, monahilor și credincioșilor Bisericii noastre și vă îmbrățișăm frățeste în Hristos Iisus, cu speranța și rugăciunea că „Dumnezeul dragostei și al păcii” va fi cu noi (II Corinteni 13, 11) în aceste zile.

† TEOCTIST

PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

CUVÂNTAREA

Prea Fericitului Părinte Patriarh Teoctist
la întâmpinarea Sanctității Sale Papa Ioan Paul al II-lea
la Catedrala patriarhală din București
7 mai 1999

Sanctitatea Voastră,

La puțin timp după ce ați pășit pe pământul țării noastre, vă primim în fața Catedralei patriarhale cu bucuria imnului biblic „Binecuvântat este cel ce vine întru numele Domnului” (Matei 21, 9) și cu salutul pascal „Hristos a înviat!”. Catedrala noastră patriarhală și această incintă, închinată Sfinților Împărați Constantin și Elena și străjuite de sfintele moaște ale Cuviosului Dimitrie cel Nou, constituie împreună vatra spirituală a Ortodoxiei românești. Statornicită de peste trei secole pe această colină înaltă a Bucureștilor, înfruntând vicisitudinile istoriei, ea dă mărturie despre biruința Bisericii lui Dumnezeu asupra stăpânitorilor acestui veac.

Vă primim, așadar, în această vatră de lumină a neamului nostru, cu multă dragoste. Avem martori alături de noi, clerul și poporul de față, pe vrednicii de pomenire

înaintași ai noștri, patriarhi, mitropoliți, voievozi și dregători binecredincioși, slujitori, ctitori și binefăcători ai acestei vetre și ai Bisericii lui Dumnezeu din România.

În persoana Sanctității Voastre primim și cinștim Biserica lui Hristos din Roma, cea întemeiată pe propovăduirea și martiriul slăviților Apostoli Petru și Pavel, venerabilă Biserică apostolică, participantă la marile evenimente și decizii conciliare ale Bisericii nedespărțite din primul mileniu.

Nădăjduim că prezența Sanctității Voastre, ostenitor neobosit pentru dialogul între Biserici, pelerin în slujba afirmării sfințenicii Evangheliei în fața secularizării de azi și promotor al reconcilierii între popoare, va fi un bun prilej pentru o mărturie comună în favoarea păcii în Iugoslavia – pământ așezat în inima Europei creștine – cerând încetarea imediată a războiului.

Sanctitatea Voastră,

În zilele următoare veți avea prilejul să cunoașteți mai de aproape Biserica Ortodoxă din România, care este lucrarea ei și care sunt problemele ei astăzi, într-o perioadă de răscruce în istoria țării, a Europei și poate chiar a lumii. Veți avea prilejul să cunoașteți poporul român cu suferințele și cu aspirațiile lui, popor pe fața căruia se mai citesc încă urmele încercărilor prin care a trecut în ultima jumătate de veac. Veți avea prilejul să constatați că vița de vie a creștinismului apostolic, ajunsă de la Ierusalim pe colinele acestor ținuturi aproape în același timp când ajungea și pe colinele Romei, s-a păstrat roditoare până astăzi și a împărțit de-a lungul veacurilor cu hrană cerească pe toți fiii acestui pământ.

Din bogăția sufletească a acestui popor român binecuvântat de Dumnezeu, care a întâmpinat cu dragoste pe cei ce i-au călcat pragul cu inima deschisă, vă primim astăzi pe Sanctitatea Voastră și pe cei care vă însoțesc, cu multă bucurie și frățescă dragoste în Hristos.

Bine ați venit în mijlocul nostru!

† TEOCTIST

PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

CUVÂNTAREA

Prea Fericitului Patriarh Teoctist
la întâlnirea Sanctității Sale Papa Ioan Paul al II-lea
cu membri ai Sfântului Sinod
al Bisericii Ortodoxe Române*
Palatul Patriarhiei, București, 8 mai 1999

Sanctitatea Voastră,

În numele membrilor Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, am cinstea să adresez Episcopului Romei și Primat al Bisericii Catolice, urarea frățescă de

* Au fost de față pe lângă membri ai Sfântului Sinod și membri delegației papale, episcopatul catolic de ambele rituri din România, personalități ale vieții publice din România și membrii Corpului diplomatic acreditat la București.

bun venit în mijlocul nostru, împreună cu salutul și mărturisirea pascală „Hristos a înviat!”. Suntem încredințați că Hristos Domnul este în mijlocul nostru, neîndoindu-ne că întâlnirea de astăzi este vrerea Tatălui și lucrarea Duhului Sfânt. De aceea, Îl rugăm pe Hristos, Cel preaslăvit și înviat, să trimită și acum asupra noastră, ca odinioară Apostolilor, binecuvântarea și pacea Sa dumnezeiască.

Sinodul ierarhilor unei Biserici locale, așa cum este cel al Bisericii Ortodoxe Române, este manifestarea Bisericii în comuniune, epifanie locală a sobornicității Bisericii Universale. Fiecare episcop poartă cu sine obștea de preoți, monahi și credincioși pe care o slujește. Episcopul, aflat în comuniune de credință, sacramentală și canonică cu ceilalți episcopi, realizează împreună cu comunitatea sa deplinătatea eclesială a Bisericii lui Hristos. Sinodalitatea, prezidată de „primus inter pares” este forma de unitate care poartă în ea, în ciuda slăbiciunilor omenești, reflexul tainei Sfintei Treimi.

Suntem recunoscători Bunului Dumnezeu pentru faptul că există deja o tradiție pozitivă a relațiilor dintre Bisericile noastre. „Întoarcerea la izvoare”, la practica Bisericii primului mileniu, a fost punctul comun de referință care a schimbat radical perspectivele și atitudinile dintre creștinătatea catolică și cea ortodoxă. Dialogul teologic dintre cele două Biserici, inaugurat la începutul anilor '80 – în ciuda perioadei de criză pe care o traversează în ultimii ani și pe care dorim și ne străduim cu toții să o depășim cât mai repede – a reușit elaborarea unei viziuni comune în direcția unei teologii a comuniunii, recuperând, în scurt timp, mult din ceea ce a pierdut în mileniul al doilea.

Documentul de la Balamand (Liban, iunie 1993) consacră un vocabular ecumenic nou, care învederează o îndelung așteptată schimbare de înțelegere și de atitudine: „Biserica Catolică și Biserica Ortodoxă – se spune în document – se recunosc reciproc în calitatea de Biserici surori”¹. Folosind o astfel de adresare pozitivă, cele două Biserici înțeleg că o serie de metode de misiune și modele de unitate din trecut, care au creat tensiuni între Bisericile noastre, devin inacceptabile.

În acest context, nădăjduim că vizita Sanctității Voastre în România se va constitui într-un imbold pozitiv pentru dialogul deja aducător de roade, angajat de Biserica noastră cu Biserica Greco-Catolică din România. În lumina înțelegerii pe această temă din cadrul dialogului teologic internațional ortodoxo-catolic și a realității confesionale și pastorale de astăzi din România, sperăm să depășim și divergențele nesoluționate încă, pentru asigurarea liniștei credincioșilor noștri spre o pace confesională definitivă.

Desigur, pe drumul spre „comuniunea deplină” există încă răni ale trecutului care nu s-au vindecat definitiv, dar hotărârea de a salva elementele de unitate ce aparțin Bisericilor noastre și de a stărui pentru mărturisirea integrală a aceleiași credințe este fermă și constantă.

Sanctitatea Voastră,

Biserica Ortodoxă Română este concentrată în această perioadă de răscruce asupra câtorva mari priorități pastorale, misionare, diaconale și ecumenice, care s-au impus slujirii noastre în anii din urmă.

Odată cu descătușarea țării din strânsoarea totalitarismului, în 1989, după decenii de restricții și umilințe, am trăit cu nespusă bucurie dobândirea libertății plene de

¹ Cap. 14.

a-L mărturisi pe Dumnezeu. Duhul lui Dumnezeu face acum să rodească jertfele fraților noștri care au suferit pentru Hristos în acea perioadă, jertfe care s-au altoit pe moștenirea de credință a strămoșilor. Trebuie spus în același timp că flacăra credinței nu s-a stins în acei ani grei, jertfa cea nesângeroasă nu a încetat a se aduce pe sfintele altare ale bisericilor din satele și orașele României, Biserica împlinindu-și astfel, cu multe eforturi și sacrificii, lucrarea sa specifică esențială, aceea de a mărturisi pe Hristos și de a sfinți pe om și lumea înconjurătoare, în ciuda slăbiciunii unora dintre noi.

Am învățat, atunci mai mult ca oricând, că viața liturgică, sacramentală a Bisericii a fost și trebuie să rămână temelia de neclintit a credinței și a vieții creștine. Lucrarea Bisericii este, după cum spune Sfântul Maxim Mărturisitorul, aceea de a transmite lumii prin har bunătățile și darurile pe care Dumnezeu le are prin fire².

Astăzi, însă, ne aflăm în fața unor exigențe misionare noi, de copleșitoare însemnătate, provocate de înviorarea credinței, de necesitatea transmiterii tradiției celei sănătoase către generația tânără și de reîncreștinarea societății secularizate.

Biserica noastră are astăzi o mare răspundere pentru renașterea morală și spirituală a societății românești. Suntem conștienți că aportul fundamental al Bisericii la însănătoșirea vieții sociale românești este acela de a modela oameni cu frică de Dumnezeu, oameni credincioși, oameni care să aibă „Duhul lui Dumnezeu” (I Corinteni 7, 40), eliberați de robia patimilor și pătrunși de duhul jertfelniciei și al iubirii de semenii. Așa cum afirma un mare teolog ortodox român, „Biserica nu poate crea o știință, o tehnică, o industrie creștină; dar ea poate pregăti savanți creștini, artiști creștini, scriitori creștini, industriași creștini, comercianți creștini, economiști creștini, funcționari creștini”³. Prin aceștia poate transmite Biserica duhul evanghelic întregului organism social. Responsabilitatea Bisericii noastre față de societatea românească este, așadar, mult mai largă decât angajarea nemijlocită în vreun domeniu sau altul al vieții obștești. Totuși, cu mijloacele modeste care ne stau la îndemână ne străduim să venim în ajutorul fraților noștri ce cunosc încercarea, năpăstuiți de toate vârstele, pe care obștea îi trece adesea cu vederea. Nerecuperarea bunurilor de care a fost deposedată Biserica ne împiedică, din păcate, la o activitate mai susținută în acest sens.

În spiritul învățăturii sale, Biserica noastră pune preț, înainte de toate, pe valoarea unică a fiecărei persoane umane, valoare dată de prezența chipului lui Dumnezeu în orice om. Totodată, Biserica Ortodoxă Română contribuie la păstrarea identității noastre naționale în deplinul respect față de specificul etnic sau religios al tuturor minorităților de la noi.

În privința legăturilor cu Bisericile și confesiunile creștine din țară, am reluat, în condiții noi de libertate, practica rodnică din trecut, a conferințelor teologice interconfesionale, creându-se în același timp structuri ecumenice noi. Dorim, de asemenea, formarea împreună cu Biserica Catolică de ambele rituri și cu alte confesiuni creștine din România a unui Consiliu Național Ecumenic.

Sanctitatea Voastră,

Ierarhii și clericii Bisericii Ortodoxe Române veghează și lucrează pentru a rămâne în slujba credincioșilor acesteia, bărbați și femei, tineri sau vârstnici, sprijinindu-și activitatea lor de zi cu zi, pe Evanghelia iubirii lui Hristos. Astfel, rămânem credincioși principiului sobornicesc, conform căruia: „apărătorul credinței este însuși Trupul Bisericii,

² Capete gnostice, II, 90.

³ Teodor M. Popescu, *Biserica și Cultura*, București, 1996, p. 228.

adică poporul însuși, care vrea ca mărturisirea credinței lui să rămână veșnic neschimbată și identică cu cea a părinților săi“, cum afirmă Enciclica Patriarhilor ortodocși din 1848.

În ceea ce privește ecumenismul, noi vrem să aducem în sânul Mișcării ecumenice, experiența misiunii noastre specifice. După rânduiala lui Dumnezeu și lucrarea Duhului Sfânt, fiecare Biserică locală se bucură de harisme specifice, determinante pentru contribuția sa la strădaniile creștinilor pentru refacerea unității vizibile a Bisericii. Astfel, simbioza dintre limba noastră, de origine latină, și credința ortodoxă, care ține de identitatea Bisericii noastre, a constituit și constituie un inel foarte prețios de legătură între Apus și Răsărit. Chemarea, harisma și răspunderea Bisericii Ortodoxe din România, împreună cu cea a Bisericii Ortodoxe Universale a fost de a păstra și mărturisi de-a lungul istoriei „credința dată sfinților o dată pentru totdeauna“ (Iuda 1, 3), așa cum această credință a fost cristalizată în tradiția patristică și mărturisirea dogmatică a Sinoadelor Ecumenice, recunoscute prin consensul Bisericii Universale.

Sanctitatea Voastră,

În întâmpinarea anului jubiliar 2000, la cumpăna dintre milenii creștine, Biserica noastră, împreună cu toate Bisericile Ortodoxe surori, este conștientă de importanța mărturiei și acțiunii tuturor creștinilor pentru viitorul creștinismului și al lumii, în condiții complexe, fără precedent.

De aceea, socotim că Biserica trebuie să-și manifeste vocația sa profetică printr-o cercetare riguroasă – după pilda Părinților Bisericii și, în special, a Părinților Capadocieni – a spiritului culturii și civilizației actuale, asimilând ceea ce este ziditor pentru om și lume și înlăturând acele aspecte care îndepărtează pe om de Dumnezeu Cel adevărat și de calea împlinirii sale plenare. Îngrijorată de agravarea pericolelor care amenință umanitatea întreagă – imoralitatea, dezechilibrele economice, conflictele armate, problema ecologică etc. – Biserica atrage luarea aminte că rădăcina tuturor relelor se află în îndepărtarea omului de Dumnezeu, exacerbaria egocentrismului, pe fondul unei societăți umane tot mai secularizate.

De aceea, suntem conștienți că energiile Bisericii, eliberate în ultimii ani, trebuie îndreptate spre lucrarea misionară și ecumenică comună. Ortodoxia noastră românească, ca de altfel și întreaga zestre spirituală a României, poate constitui o putere inspiratoare pentru menținerea și îmbogățirea sufletului creștin al Europei.

Împărtășim convingerea că pentru a fi o unitate adevărată și durabilă, unitatea Europei trebuie să fie mai întâi de toate o unitate spirituală, pe care doar Evanghelia Mântuitorului Hristos o poate oferi. Noi dorim să prezentăm Europei tezaurul nostru spiritual specific ca temei al unității spre care tind popoarele europene, pentru propriul lor bine și spre binele comun al întregii umanități.

Fiți binevenit în mijlocul nostru, al ierarhilor, preoților și credincioșilor Bisericii Ortodoxe din România și al altor Biserici și comunități religioase din această țară. Poporul aici de față, personalități ale vieții publice românești prezente în această sală, precum și membrii Corpului diplomatic Vă salută și Vă asigură de prețuirea lor.

În numele tuturor, Vă îmbrățișez cu iubire și rugăm pe Dumnezeu să binecuvânteze întâlnirea noastră.

† TEOCTIST

PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

CUVÂNTAREA

Prea Fericitului Părinte Patriarh Teoctist
la celebrarea Sfintei Liturghii în Piața Unirii din București,
în prezența Sanctității Sale, Papa Ioan Paul al II-lea
București, 9 mai 1999

Sanctitatea Voastră,
Iubiți frați,

HRISTOS A ÎNVIAT!

Cu darul lui Dumnezeu Cel închinat în Treime, Tatăl, Fiul și Sfântul Duh, trăim astăzi o negrăită bucurie. Bisericele prezente aici oferă celor de față pregustarea imaginii Bisericii nedespărțite. Ce dar dumnezeiesc și ce binecuvântare, ca, la sfârșitul mileniului despărțirii Bisericilor, să trăim bucuria acestor clipe.

Este un moment sfânt, Sanctitatea Voastră, în care ne aflăm împreună, în fața lui Dumnezeu și în fața lumii, în fața istoriei, trecute și viitoare, în fața lui Dumnezeu și a oamenilor.

De aceea, potrivit este să aducem împreună celor ce sunt acum cu ochii ațintiți asupra noastră mărturia fundamentală a Bisericii în fața lumii, și anume că Hristos este „Calea, Adevărul și Viața” (Ioan 14, 6), și că prin Jertfa și Învierea Sa ni se deschide perspectiva unei existențe pământene autentice și a veșniciei întru Împărăția lui Dumnezeu. Acesta este mesajul pe care îl vestim, „cu o gură și cu o inimă”, așa cum l-au mărturisit Apostolii Mântuitorului, marii Părinți și Învățători ai Bisericii celei una, a Răsăritului și a Apusului, martirii, sfinții și cuvioșii creștinătății dintotdeauna și de pretutindeni.

Prea iubiți frați și surori,

Adevărul care stă la temelia Bisericii și a propovăduirii ei este acela că Hristos a biruit moartea, că Hristos a înviat din morți cu moartea pe moarte călcând și nouă ne-a dăruit, prin moartea Lui, viața veșnică.

Aceasta este mărturia pe care Biserica creștină o aduce lumii de două mii de ani. Pe credința în înviere, propovăduită de Apostolii martori ai Celui înviat, s-a edificat Biserica lui Hristos. „Dacă Hristos n-a înviat, zadarnică este atunci propovăduirea noastră, zadarnică și credința voastră” (I Corinteni 15, 14) mărturisim și noi împreună cu Sfântul Apostol Pavel.

„Hristos a înviat!”, vestește Biserica. „Adevărat a înviat!”, răspundem noi cei ce prin pocăință și iubire murim păcatului și înviem în Hristos, ca făpturi noi, hărăzite vieții depline aici și în Cer.

Sanctitatea Voastră,
Iubiți frați în Hristos Domnul,

În fața tuturor problemelor cu care se confruntă omenirea astăzi – și care nu sunt puține – credem că Biserica nu trebuie să uite vocația ei specifică, contribuția sa substanțială și de neînlocuit în viața umanității. Biserica este chemată, înainte de orice, să sfințească pe om și creația întreagă, să-L împărtășească lumii pe Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Cel înviat, pentru ca lumea să dobândească viața cea autentică, viața cea veșnică împreună cu Tatăl și cu Duhul Sfânt.

Evanghelia Duminicii de astăzi, a Samarinencei, arată ce este și cum se dobândește viața cea adevărată, nestricăcioasă și veșnică pe care, se pare, omul zilelor noastre o uită adeseori, copleșit de grijile, suferințele sau bucuriile vieții celei trecătoare. O uită, mai ales, pentru că nu știe, nu este ajutat îndeajuns sau nu vrea să cunoască cine este cu adevărat Hristos. „Dacă ai fi știut darul lui Dumnezeu – spune Mântuitorul femeii samaritence – și cine este Cel ce-ți zice dă-mi să beau, tu ai fi cerut de la El și ți-ar fi dat apă vie... Cel care va bea din apa pe care i-o voi da Eu nu va mai înseta în veac, căci apa pe care i-o voi da Eu se va face în el izvor de apă curgătoare spre viața veșnică” (Ioan 4, 10; 14).

Există, așadar, o apă mai de preț decât cea care izvorăște din adâncurile pământului. Există și o pâine mai de preț decât pâinea cea de toate zilele. Este pâinea care se coboară din cer, Hristos Mântuitorul, care se oferă în Dumnezeiasca Liturghie ca hrană spre viața lumii. „Eu sunt pâinea cea vie”, zice Hristos. „Cine mănâncă din pâinea aceasta viu va fi în veci. Iar pâinea pe care Eu o voi da pentru viața lumii este Trupul Meu” (Ioan 6, 51).

Chemarea ultimă și esențială a Evangheliei și a Bisericii este dobândirea vieții celei nemuritoare și numai apoi, ca o consecință, zbaterea pentru un trai pământean mai bun, pentru pacea lumii, pentru eficiența economică, științifică etc. Lucrarea de neînlocuit a Bisericii începe în momentul în care la Sfânta Liturghie suntem chemați ca „Sus să avem inimile!”.

Dacă pâinea, hrana materială, alinarea suferințelor și îmbunătățirea condițiilor de trai pot fi oferite și de alte instituții umane, pe Dumnezeu și hrana cerească spre viața nemuritoare numai Biserica le poate împărtăși.

Desigur că Biserica nu abandonează viața aceasta, nici lumea, nici istoria, nu abandonează omul și nici nevoile sale materiale. Pentru om a murit Hristos. Biserica le dă însă acestor preocupări valoare din perspectiva vieții celei nemuritoare, o valoare mult mai mare decât o au ele în sine. Biserica ne cheamă să redescoperim ierarhia firească a căutărilor umane, punând în fruntea lor năzuința omului spre cer, spre Dumnezeu: „Căutați mai întâi Împărăția lui Dumnezeu și dreptatea Lui, și toate celelalte se vor adăuga vouă” (Matei 6, 33), încheie Hristos cuvântul Său referitor la grija omului de fiecare zi.

Mulți dintre semenii noștri doresc ca Biserica să fie mai prezentă în viața publică. Se uită însă uneori faptul că Biserica a fost și este concentrată, înainte de toate, asupra lucrării ei de sfințire a omului și a lumii. Din această lucrare specifică izvorăște apoi și o prezență a sa mai evidentă în plan exterior, social. Avem convingerea că readucându-l mai întâi pe om la Dumnezeu, acesta va dobândi pacea interioară de unde va izvorî grija de semeni, preocuparea pentru viața zilnică a cetății și a locuitorilor ei.

Vocația sacramentală a Bisericii, dorul după Dumnezeu, simțul adevăratei ierarhii a valorilor și a vieții celei adevărate ni le-au arătat cu prisosință credincioșii noștri care într-o perioadă de cruntă sărăcie și-au folosit darul cel mare al libertății – cu puține și regretabile excepții – nu pentru a-și zidi loruși case pământene, ci pentru a zidi mai întâi locașuri lui Dumnezeu. În ultimii zece ani, Sanctitatea Voastră, acest popor a construit sute de biserici.

În timp ce ni se spune adesea că suntem prea săraci pentru a zidi biserici, poporul ne învață, o dată în plus, că bisericile nu se zidesc numai cu bani, ci mai ales cu dragoste pentru Dumnezeu și jertfelnicie. Este o lecție pentru noi toți, că trebuie să începem orice lucrare cu Dumnezeu, deoarece Dumnezeu este izvorul binelui și al desăvârșirii.

Acest elan sacru al românilor spre a zidi des altare de închinare este un imbold neprețuit și pentru noi de a reactualiza proiectul zidirii unei Catedrale, simbol al neamului. Și iată, astăzi este celebrată prima dumnezeiască Liturghie pe locul unde se va zidi o Catedrală, casă a lui Dumnezeu spre proslăvirea Sa și spre binele acestei națiuni.

Sanctitatea Voastră,
Iubiți frați,

În pragul celui de al treilea mileniu, mesajul Bisericii adresat lumii nu poate fi altul decât acesta: Hristos Cel Înviat împărtășește lumii prin Biserică dobândirea vieții celei adevărate.

Credem că Bisericile creștine trebuie să-și adune energiile risipite și să le concentreze în lucrarea de sfințire a omului și a lumii, să-L redea lumii pe Hristos! Ce putem noi oferi altceva mai de preț, decât pe Dumnezeu Însuși?

Lumea de astăzi are nevoie mai mult ca oricând de Dumnezeu și de harul Său sfințitor, căci constatăm cu durere că mulți dintre semenii noștri au pierdut conștiința sensului vieții lor. Ei par a rămâne captivi pământului și neputincioși în a-și ridica privirea spre cer, pentru a-și descoperi adevăratul lor statut, cel de ființă creată după chipul lui Dumnezeu pentru a ajunge la asemănarea cu El.

Privind în urmă, în istorie, precum și la starea lumii de astăzi, creștinii trebuie să recunoască, în spiritul pocăinței evanghelice, răspunderea lor pentru starea de rătăcire a multora, pentru neîmplinirile, suferințele, smintelile sau rătăcirile pe care le-au provocat lumii de-a lungul veacurilor.

Sanctitatea Voastră,

Vă mulțumim frățeste, în numele Bisericii Ortodoxe Române, pentru prezența Sanctității Voastre la Dumnezeiasca Liturghie Ortodoxă, pe care o apreciați atât de mult în scrisoarea pastorală *Orientale Lumen* și Bunul Dumnezeu să vă dăruiască sănătate. Vă rugăm să înălțați împreună cu noi rugăciuni Atotputernicului Dumnezeu pentru pacea întregii lumi, pentru încetarea războiului din Iugoslavia, pentru alinarea suferințelor și pentru întoarcerea lumii la Dumnezeu, căruia se cuvine slava, cinstea și închinăciunea în veci. Amin.

† TEOCTIST

PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

CUVÂNTAREA

Prea Fericitului Părinte Patriarh Teoctist
la celebrarea Missei catolice de către
Sanctitatea Sa Papa Ioan Paul al II-lea
București, 9 mai 1999

Sanctitatea Voastră,

Suntem deosebit de bucuroși, noi, membri ai Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române să participăm la această grandioasă Missă celebrată în inima Capitalei noastre

de Primatul Bisericii Catolice. Sfânta Liturghie din această dimineață, precum și Missa de acum, săvârșite cu participarea impresionantă a poporului lui Dumnezeu din această țară, reprezintă fără îndoială momentele culminante ale vizitei Sanctității Voastre în România. „Iată acum ce este bun și ce este frumos, decât numai a locui frații împreună“ (Psalmul 132, 1), repetăm și noi astăzi cu psalmistul David.

Paradoxal, în timpul Liturghiilor săvârșite pe parcursul acestei zile am trăit, pe de o parte, bucuria întâlnirii cu Sanctitatea Voastră iar, pe de altă parte, durerea unei separări încă persistente, neputând să ne împărtășim din același Sfânt Potir. Cu adevărat, noi, creștinii, trebuie să fim conștienți de responsabilitatea pe care o purtăm pentru înstrăinarea din secolele trecute, de contra-mărturia pe care această stare o prezintă în fața lumii și să ne rugăm lui Dumnezeu „pentru unirea tuturor“. Să facem, de asemenea, tot ce ne stă în putință pentru redescoperirea noastră, începând cu respectul izvorât din iubire al tradiției fiecăruia. Prezența Sanctității Voastre la Liturgia Ortodoxă precum și a Noastră la Missa Catolică arată tocmai acest respect față de identitatea Bisericilor noastre care tind spre unitatea deplină întru credință. Drumul este greu și obstacolele nu puține. Dumnezeu ne va călăuzi pașii spre împlinirea acestui deziderat.

Sanctitatea Voastră,

În primul mileniu de istorie creștină, Biserica lui Hristos cea „una, sfântă, sobornicească și apostolească“ a practicat o mare varietate de rituri și tradiții liturgice prin care diferitele neamuri și culturi exprimau credința apostolică potrivit specificului lor. Unitatea de credință și diversitatea în exprimarea ei au constituit principiul misiunii creștine în acea vreme. Extinderea propovăduirii Evangheliei după Cincizecime s-a datorat tocmai unității de credință, mărturisită de întreaga Biserică și respectul față de identitatea lingvistică și culturală a popoarelor care au primit creștinismul. La rândul ei, Evanghelia a modelat și transformat graiul și cultura popoarelor respective. Din această simbioză au apărut pretutindeni germenii unei lumi noi care corespunde cu aspirațiile cele mai profunde ale omului spre desăvârșire, dreptate, pace și libertate, toate izvorâte din credința în Hristos, Dumnezeu adevărat și Om adevărat, și trăite plenar în Biserică. Căci sufletul omului este prin natura sa creștin, zicea Tertulian (Apologeticum, 17, 6).

Popoarele Europei au primit, în marea lor majoritate, Evanghelia în această perioadă a Bisericii nedespărțite. Schisma cea mare din 1054, provocată de motive de ordin teologic, de factori istorici, culturali, politici și de slăbiciuni omenești regretabile a frânt această unitate, Răsăritul și Apusul creștin evoluând de acum înainte pe căi separate. Căci Răsăritul, fără sprijinul Apusului, va cădea treptat sub dominația necreștinilor, iar Apusul lipsit de Răsărit, își va fărâmița unitatea la începutul secolului al XVI-lea.

Sanctitatea Voastră,

Acest secol a cunoscut cele mai mari tragedii din istoria omenirii prin cele două războaie mondiale, iar astăzi continentul european este confruntat cu o evidentă

criză morală, o situație economică precară în centrul și estul Europei, războiul din Iugoslavia etc.

„Unde s-a înmulțit păcatul, acolo a prisosit și harul lui Dumnezeu“ (Romani 5, 20) spune Sf. Apostol Pavel. Pentru noi, creștinii, în acest veac s-a întărit dorința de unitate creștină. Conștiința păcatului dezbinării și efortul de apropiere pentru refacerea unității de credință promovat de mișcarea ecumenică sunt fără îndoială un dar al lui Dumnezeu pentru creștinii secolului pe care-l încheiem peste puțin.

Ne bucurăm că Biserica Ortodoxă s-a înscris printre inițiatorii acestei mișcări de la începutul secolului, iar Biserica Ortodoxă Română a fost și rămâne una din cele mai active în acest sens. Ne bucurăm, de asemenea, de deschiderea ecumenică promovată de Conciliul Vatican II care a redescoperit și afirmat valori de credință esențială, păstrate cu sfințenie în Biserica Ortodoxă, ca sinodalitatea și importanța Bisericii locale. Apreciind patrimoniul spiritual al Bisericii Răsăritene, Sanctitatea Voastră ați subliniat în repetate rânduri că el poate constitui răspunsul creștin la așteptările omului de astăzi. Într-adevăr, omul modern, înstrăinat de Dumnezeu și de el însuși, tot mai nesigur de viitorul său, își poate regăsi echilibrul sufletească printr-o spiritualitate a comuniunii cu Dumnezeu și cu semenii, în rugăciune și asceză, în viața cu Hristos și în Hristos.

Sanctitatea Voastră,

Biserica Ortodoxă Română este convinsă că nu poate exista conviețuire și cu atât mai puțin dialog și conlucrare decât prin bunăvoință și deschidere din partea tuturor creștinilor, atât pe plan local, cât și pe plan universal. Încercările prozelitiste nu fac decât să învenineze relațiile dintre Biserici și să producă animozitate și vrăjmășie între oameni. Cu toții trebuie să fim conștienți că diferențele între creștini nu se rezolvă decât prin dialog și mai ales prin dragoste.

Credincioșii catolici și greco-catolici din această țară împreună cu alte comunități creștine și necreștine trăiesc în mijlocul majorității ortodoxe în înțelegere și conlucrare. În multe momente cruciale din istoria țării, ortodocșii și greco-catolicii au fost împreună în realizarea năzuințelor de unitate națională. Divergențe izolate există și la noi ca și în alte părți, dar determinarea pentru o conviețuire pașnică este puternică.

Biserica Ortodoxă Română are convingerea că împreună cu Biserica Catolică și cea Greco-Catolică, precum și cu alte comunități religioase din această țară pot aduce contribuția lor specifică la viața națiunii române într-o perioadă de răscruce a istoriei sale. Bisericile din România împreună cu creștinătatea europeană întreagă, în drumul lor comun spre unitate pot forma, de asemenea, „sufletul“ pe care îl caută cu ardoare Europa zilelor noastre.

Vă mulțumim, Sanctitatea Voastră, pentru bucuria de astăzi și dăm slavă lui Dumnezeu pentru darul întâlnirii în rugăciune și în speranța realizării unității de credință a tuturor celor care Îl mărturisesc pe Hristos ca Domn și Mântuitor al lumii.

† TEOCTIST

PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

CUVÂNTAREA

Prea Fericitului Părinte Patriarh Teoctist
cu ocazia plecării din România
a Sanctității Sale, Papa Ioan Paul al II-lea
Aeroportul București – Băneasa, 9 mai 1999

Sanctitatea Voastră,

Aici se încheie pelerinajul pe care Sanctitatea Voastră l-ați efectuat în România unde ați vizitat Biserica Ortodoxă din această țară, ați binecuvântat obștea catolică de aici și ați întâlnit reprezentanții vieții politice, culturale și religioase românești.

Ați trăit pe parcursul a trei zile întâlnirea cu o țară pentru care Hristos a fost, este și va fi temelie a viețuirii vremelnice și garanție a mântuirii veșnice. În rugăciunea celebrărilor liturgice mai ales, dar și în convorbirile pe care le-ați avut cu Smerenia Noastră, cu membrii Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe, cu episcopatul catolic și cu cărmuitorii acestei țări, ați pătruns în atmosfera actuală a țării noastre cu bucuriile, încercările dar mai ales cu speranțele locuitorilor săi.

Luați cu Sanctitatea Voastră acum, la întoarcerea spre Vatican, imaginea Bizanțului latin al României cu trecutul și năzuințele sale. Ați contemplat adânc, stăruitor, cum știți atât de bine să o faceți, România – singura țară care poartă în însuși numele ei, numele Romei. Ați contemplat România în mărturisirea credinței ei apostolice, în stăruința prin care-și definește obârșia latină, în evlavie prin care-și cinstește eroii jertfiți pentru neam și pentru slava lui Dumnezeu. Ați contemplat-o în ochii bătrânilor ce au cunoscut tragediile dictaturilor și războaielor acestui veac. V-ați întâlnit privirea ci ochii tinerilor și ai copiilor care poartă în inimi nădejdea unui viitor mai bun.

Ați luat aminte cu siguranță la îngrijorarea tuturor pentru ceea ce se întâmplă în această parte a lumii și în special în țara vecină, Iugoslavia, unde oameni nevinovați din Kosovo iau drumul pribegiei și un neam este supus urgiei nedrepte a războiului.

Ați sesizat, cu siguranță, la noi, răni care nu s-au vindecat încă, frustrări care n-au fost încă depășite în totalitate. România se află în durerile nașterii pentru intrarea într-o nouă fază a istoriei sale. Este un drum greu. Cunoaștem și trăim intens acest lucru. Românii au însă experiența atât a răstignirii pe Golgota istoriei, cât și a luminii pascale prin biruință asupra vitregiilor de tot felul.

Credința în Hristos și memoria sfinților noștri martiri ne sunt călăuze în viețuirea românească actuală. Cultura română, latină în esența ei, cu aporturi geto-dacice, slave dar mai ales bizantine, la care se adaugă contribuții recente din lumea franceză și germană, ne este, de asemenea, suport în pelerinajul nostru actual împreună cu alte națiuni ale Europei.

Sanctitatea Voastră,

Am trăit cu toții în aceste zile bucuria întâlnirii între Primatul Bisericii Catolice și noi, ierarhii, preoții și credincioșii Bisericii Ortodoxe Române. Avem încredințarea că întâlnirea dintre Bisericile noastre s-a realizat după voința lui Dumnezeu.

V-am primit cu căldură și dragoste. Credem, cu smerenie, că acest fapt constituie un semn important într-o perioadă caracterizată prin răceala dialogului ecumenic la nivel mondial și prin conflicte ce iau uneori credința drept motiv de luptă.

În timpul acestor zile ne-am reconfirmat convingerea că, deși încă despărțiți, tindem cu determinare spre unitate. Să continuăm ceea ce am început și să îndrăznim lucruri noi: să ne punem încrederea în Dumnezeu, în lucrarea Lui în noi și prin noi și să ascultăm cu atenție vocea poporului credincios doritor de unitate.

Dumnezeu să ne călăuzească pașii ce vor urma atât în relațiile dintre ortodocșii și catolicii de ambele rituri din România cât și în cadrul dialogului teologic internațional ortodoxo-catolic.

Să avem puterea de a rezista ispitelor celui care prin nume dezbinător este și astfel, întăriți de reafirmarea legăturii ce există deja între noi, să ne apropiem de ziua în care vom putea aduce lui Dumnezeu jertfa euharistică împreună.

Dumnezeu să vă binecuvânteze drumul spre Vatican și să ne păstrezi aceeași amintire pe care o purtăm și noi: a unei întâlniri frățesti în numele aceluiași Domn și Mântuitor, Cap nevăzut al Bisericii, Iisus Hristos.

† TEOCTIST

PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

1

Sala de presă a Sfântului Scaun
România – București – 07.05.1999

Aeroportul Băneasa

Ceremonia de bun venit

DISCURSUL SFÂNTULUI PĂRINTE

Text original

Domnule Președinte, Distinși Reprezentanți ai Guvernului, Prea Fericite Părinte Patriarh Teoctist,

Venerați Frați întru Episcopat,

Prea iubiți Frați și Surori!

1. Cu mare bucurie sosesc astăzi în România, națiune mult dragă mie și pe care de multă vreme doream să o vizitez. Cu profundă emoție i-am sărutat pământul, recunoscător înainte de toate lui Dumnezeu cel atotputernic care în prevăzătoarea sa bunăvoință mi-a hărăzit să văd realizat acest gând.

Expresia gratitudinii mele se îndreaptă apoi spre Dumneavoastră, Domnule Președinte, pentru invitația repetată și pentru cuvintele pline de amabilitate cu care mi-ați manifestat sentimentele colaboratorilor și ale întregului popor român. Am apreciat mult cuvintele Dumneavoastră de bun venit și le păstrez în suflet, în timp ce mă gândesc cu recunoștință la vizita pe care mi-ați făcut-o în 1993, atunci în calitate de Rector al Universității din București și Președinte al Conferinței Rectorilor de Universități din România. În Dumneavoastră, prim cetățean al acestei nobile națiuni, văd reprezentați toți cetățenii și simt dorința vie de a le adresa un călduros salut de fraternitate și pace, începând cu populația Capitalei până la locuitorii din satele cele mai îndepărtate.

2. Mulțumesc apoi în mod special Prea Fericirii Voastre Părinte Teotist, Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, pentru expresiile fraterne pe care ați binevoit a mi le adresa, precum și pentru amabila invitație de a face o vizită Bisericii Ortodoxe Române, Biserică majoritară în Țară. Este prima dată când Providența divină îmi oferă posibilitatea să dedic o călătorie apostolică unei națiuni în majoritate ortodoxă și, desigur, acest lucru nu s-ar fi putut realiza fără condescendența și disponibilitatea fraternală din partea Sfântului Sinod al venerabilei Biserici Ortodoxe Române și fără consimțământul Dumneavoastră, Părinte Patriarh, cu care voi avea mâine și duminică speciale și așteptate întâlniri.

Nu pot în acest moment istoric să nu amintesc vizita pe care Dumneavoastră mi-ați făcut-o în urmă cu zece ani în Vatican, manifestând voința fermă de a stabili în mod liber raporturile ecleziale de prietenie care păreau folositoare pentru poporul lui Dumnezeu. Am încredere că vizita mea va contribui la cicatrizarea rănilor produse în relațiile dintre Bisericile noastre în timpul celor cincizeci de ani care s-au scurs și va deschide un anotimp de colaborare reciprocă plină de încredere.

3. Vă salut din toată inima și pe Dumneavoastră, Monsenior Lucian Mureșan, venerat Arhiepiscop de Făgăraș și Alba Iulia și Președinte al Conferinței Episcopilor Catolici din România, și pe voi toți ceilalți Frați întru Episcopat de rit bizantin-român și de rit latin, cu un gând particular Arhiepiscopului de București, Monseniorul Ioan Robu. Vă reinnoiesc întreaga mea grațitudine pentru insistența plină de solitudine cu care m-ați invitat să vă vizitez. Sunt cu adevărat fericit că acest vis se realizează și îi mulțumesc Domnului împreună cu voi.

Iată-mă, în sfârșit, între voi, pelerin de credință și de speranță. Pe voi toți, prea iubiți Frați și Surori catolici din fiecare comunitate și dieceză, preoți, călugări și laici, vă cuprind într-o îmbrățișare plină de afecțiune și emoție, în timp ce vă salut cu cuvintele Apostolului Paul: „Har vouă și pace de la Dumnezeu Tatăl nostru și de la Domnul nostru Isus Cristos“ (I Corinteni 1, 3).

Vizita mea de acum vrea să confirme legăturile dintre România și Sfântul Scaun care au avut mare importanță pentru istoria Creștinismului în regiune. Cum e cunoscut, potrivit tradiției credința a fost purtată în aceste ținuturi de fratele lui Petru, apostolul Andrei, care a pecetluit neobosita sa operă misionară prin martiriul său petrecut la Patras. Alți martori de seamă ai Evangheliei, ca Sava Gotul, Niceta de Remesiana provenind din Aquilea și Laurențiu de Novae i-au continuat lucrarea, iar în timpul persecuțiilor din primele veacuri, cete de creștini au suferit martiriul: sunt martiri Daco-romani, precum Zoticos, Attalos, Kamasis și Filippos, prin al căror sacrificiu s-a înrădăcinat profund credința creștină în Pământul vostru.

Sămânța Evangheliei, căzută în teren fertil, a produs în perioada acestor două milenii roade abundente de sfințenie și de martiriu. Mă gândesc la Sfântul Ioan Cassian și Dionisie Exiguul, care au contribuit la transmiterea comorilor spirituale, teologice și canonice ale Orientului grec Occidentului latin; apoi, mult mai târziu, la voievodul Ștefan cel Mare și Sfânt, „un adevărat atlet al credinței creștine“, cum l-a numit Papa Sixt al IV-lea, și la numeroși alți slujitori ai Evangheliei, între care domnitorul și martirul Constantin Brâncoveanu, iar mai recent, numeroșii martiri și mărturisitori ai credinței din secolul douăzeci.

4. Prea iubiți Frați și Surori din România! Patria voastră a cunoscut în acest secol care se apropie de sfârșit, ororile unor dure sisteme totalitare, împărtășind în suferință soarta a numeroase alte Țări din Europa. Regimul comunist a suprimat Biserica de

rit bizantin-român unită cu Roma, și a persecutat episcopi și preoți, călugări, călugărițe și laici, dintre care nu puțini au plătit cu sângele fidelitatea lor față de Cristos. Unii au supraviețuit torturilor și sunt încă printre noi. Gândul meu pătruns de emoție se îndreaptă acum spre merituosul și prea scumpul cardinal Alexandru Todea, Arhiepiscop emerit de Făgăraș și Alba Iulia, care a petrecut 16 ani în închisoare și 27 în domiciliu obligatoriu. Aducându-i omagiu lui, care, în suferința acceptată cu creștinească răbdare din mâinile lui Dumnezeu, își continuă slujirea de fidelitate față de Biserică, aș dori să aduc un cuvenit tribut de recunoștință și celor care, făcând parte din Biserica Ortodoxă Română și din celelalte Biserici și Comunități religioase, au îndurat persecuții similare și grave limitări. Moartea i-a unit pe acești frați ai noștri de credință în mărturia eroică a martiriului: ei ne lasă o lecție de neuitat de iubire față de Cristos și Biserica sa.

5. Slavă Domnului, după iarna cumplită a dominației totalitare, a început primăvara speranței. Odată cu evenimentele din 1989 și România a început un proces de restaurare a statului de drept în respectul libertăților, între care cea religioasă. Este vorba, desigur, de un proces, nu lipsit de obstacole, care trebuie continuat zi de zi, salvagardând legalitatea și consolidând instituțiile democratice. Urez ca, în acest efort de reînnoire socială, națiunea noastră să nu fie lipsită de sprijinul politic și financiar al Uniunii Europene, din care România face parte prin istorie și cultură.

Pentru a vindeca rănilor unui trecut crud și dureros este nevoie de răbdare și chibzuință, de spirit întreprinzător și onestitate. Această îndatorire, grea dar înălțătoare, le revine tuturor; este o provocare mai presus de toate pentru voi, dragi tineri, care sunteți viitorul acestui generos popor. Nu vă fie teamă să vă asumați cu curaj responsabilitățile și să priviți spre viitor cu încredere. Din partea sa, Biserica Catolică este gata să-și ofere contribuția, străduindu-se prin orice mijloc posibil să contribuie la formarea unor cetățeni atenți la adevăratele exigențe ale binelui comun.

România, Țară-punte între Orient și Occident, punct de răscruce între Europa Centrală și cea Orientală, România, pe care tradiția o numește cu frumosul titlu de „Grădina Maicii Domnului”, vin la tine în numele lui Isus Cristos, Fiul lui Dumnezeu și al Prea Sfintei Fecioare Maria. În pragul unui nou mileniu, întemeiază-ți viitorul mai departe pe stânca tare a Evangheliei. Cu ajutorul lui Cristos vei fi protagonista unei noi perioade de entuziasm și curaj. Vei fi națiune prosperă, pământ roditor de bine, popor solidar și făcător de pace.

Dumnezeu să te ocrotească și să te binecuvânteze mereu!

2

Sala de presă a Sfântului Scaun
România – București – 07.05.1999
Catedrala Patriarhală

Scurtă vizită de rugăciune
SALUT AL SFÂNTULUI PĂRINTE ADRESAT ROMÂNILOR
ÎN FAȚA CATEDRALEI PATRIARHALE

Text original

1. „*Jar Dumnezeuul păcii să fie cu voi cu toți*” (Romani 15, 33).

Mult iubiți Frați și Surori, doresc să vă salut cu cuvintele Apostolului Pavel către Romani pentru a vă manifesta afecțiunea mea și bucuria profundă pe care o simt

aflându-mă împreună cu Beatitudinea Sa Patriarhul Teoctist, pentru prima dată în mijlocul vostru, aici în România. Vă mulțumesc pentru primirea voastră sărbătorească ce izvorăște din credința în Cel ce este mereu prezent acolo unde doi sau trei sunt adunați în numele Meu: Isus Cristos, Domnul nostru (cf. Matei 18, 20).

2. Cristos însoțește dintotdeauna evenimentele Națiunii române.

Cum să nu amintim, în fapt, că evanghelizarea și formarea primelor comunități creștine au coincis cu însăși formarea străvechiului vostru Popor? Cum să nu relevăm cu recunoștința că Evanghelia a pătruns profund, încă de la începuturi, viața și obiceiurile sale, devenind izvor de civilizație și principiu de sinteză între diversele suflute ale culturii sale? Datorită credinței creștine, această Țară, care este legată de memoria lui Traian și de romanitate, dar care evocă chiar în nume Imperiului Roman de Răsărit și civilizația bizantină, a devenit în decursul secolelor o punte de legătură între lumea latină și ortodoxie, ca și între civilizația elenă și popoarele slave.

Istoria credinței voastre este reprezentată semnificativ de picturile, prezente pe atâtea fațade ale bisericilor voastre care, cu toate vânturile și ploile, continuă să vestească iubirea lui Dumnezeu pentru oameni. Și Românii, în condițiile istorice tragice, trecute și mai recente, au păzit cu curaj darul credinței creștine, rezistând unor violente persecuții și insidioase propuneri de a-și trăi viața fără Dumnezeu.

Mulțumind Domnului pentru multele mărturii luminoase, înflorite pe pământ românesc, formulez urări ca credința în Cristos să se înrădăcineze mereu mai mult în inimile voastre și să strălucească în viața voastră pentru a fi transmisă întreaga generațiilor viitoare.

3. Dragi Români, Domnul să însoțească drumul Poporul vostru spre al treilea mileniu creștin! El să trezească în inimile voastre planuri și speranțe de bine și să vă dăruiască forța pentru a construi civilizația iubirii, bazată pe justiție, pe solidaritate, pe angajarea pentru binele comun și pentru o conviețuire cu adevărat fraternă.

În special, urez ca o crescândă înțelegere între toți cei ce se onorează cu numele creștin – Ortodocși, Catolici de diverse rituri și Protestanți de diferite denumiri – să fie ferment de unitate și de concordie în interiorul Patriei voastre și în tot Continentul european.

Pacea lui Cristos să fie cu voi. Amin! Cristos a înviat!

3

Sala de presă a Sfântului Scaun
România – București – 07.05.1999

Nunțiatura Apostolică

Întâlnire cu Conferința Episcopală România
DISCURSUL-SCRISOARE AL SFÂNTULUI PĂRINTE

Text original

Mult iubiți Frați întru Episcopat din România!

*Te Deum laudamus, Te Dominum confitemur,
Te aeternum Patrem omnis terra veneratur!*

1. Cu aceste cuvinte ale vechiului imn, probabil al Sfântului Ambroziu, dar atribuit și Sfântului Niceta, apostol al acestui pământ când era încă Dacia romană, îmi place

să deschid întâlnirea cu voi, la începutul vizitei mele pastorale în România. Vin aici pentru a mulțumi împreună cu voi Părintelui îndurării și Dumnezeuului a toată mângâierea (2 Corinteni 1, 3), care, după ani de suferință i-a îngăduit acestei nobile națiuni să cânte în libertate mărirea lui Dumnezeu. Lui îi cer ca această vizită să fie bogată în roade pentru Biserica Catolică din Țara voastră, pentru toate Bisericile și Comunitățile creștine, pentru întregul popor român.

Vă sunt recunoscător pentru primirea călduroasă pe care mi-ați făcut-o. Îi mulțumesc și Monseniorului Lucian Mureșan, Președintele Conferinței voastre, pentru cuvintele pe care mi le-a adresat acum, subliniind profunda voastră comuniune cu Succesorul lui Petru. Un salut special Eminenței Sale Alexandru Todea, Arhiepiscop emerit de Făgăraș și Alba Iulia, pe care sper să-l pot întâlni. doresc să-i exprim aprecierea mea pentru marea sa mărturie de fidelitate creștină și de unitate indefectibilă cu sediul lui Petru în vremurile prigoanei.

Prin voi doresc să salut preoții voștri, precum și pe toți călugării și călugărițele și diaconii, al căror entuziasm și devotament pentru cauza Împărăției lui Dumnezeu îmi sunt bine cunoscute.

2. În acest ultim an de pregătire pentru marele jubileu, Biserica întreagă contemplă figura lui Dumnezeu Tatăl. Este o ocazie prețioasă de a-i ajuta pe toți să redescopere chipul patern al lui Dumnezeu, așa cum Isus ni l-a revelat. Chemându-l pe Dumnezeu cu numele familiar de „Abba” (cf. Marcu 14, 36), a revelat relația intimă și consubstanțială care-l leagă de Tatăl ceresc în profunzimea de nepătruns a misterului trinitar. În același timp, jertfindu-se pentru noi și dăruindu-ne Spiritul său, ne-a făcut părtași ai trăirii sale filiale îngăduindu-ne să-l invocăm și noi pe Dumnezeu cu dulcele nume de Tată (cf. Romani 8, 15; Galateni 4, 6). Aceasta este vestea de har pe care sunteți chemați să o purtați ca apostoli ai lui Cristos. „Atât de mult a iubit Dumnezeu lumea încât l-a dat pe Fiul său Unul-născut” (Ioan 3, 16): această veste de bucurie să vibreze în cuvintele voastre, să strălucească pe chipul vostru, să fie mărturisită de faptele voastre. Să se poată spune despre fiecare dintre voi ceea ce s-a spus despre sfântul Niceta, pe punctul de a se întoarce în Dacia ca vestitor al Evangheliei: „*O nimis terra et populi beati, / quos modo a nobis remeans adibis, / quos tuo accedens pede visitabit / Christus et ore*” (Sfântul Paulin de Nola, Carmen XVII, 13-16).

3. Da, fiți imaginea lui Cristos pentru credincioșii voștri. Fiți astfel mai presus de toate ca făuritori de comuniune. În acest an al Tatălui trebuie să simțim mai puternic năzuința lui Cristos pentru unitate: „Tată, ca toți să fie una, precum suntem și noi” (Ioan 17, 11). Episcopul este garantul comuniunii iar rolul său părintesc trebuie să ajute comunitatea să se dezvolte ca familie, reflectând oarecum însăși paternitatea lui Dumnezeu (cf. Sfântul Ignațiu din Antiohia, către Trallieni, III, 1). Multiple sunt formele și exigențele comuniunii pe care Episcopii sunt chemați să le cultive. Fundamentală este comuniunea care îi unește cu ceilalți Episcopi și în particular cu Episcopul Romei, Succesorul lui Petru. Această comuniune trebuie trăită în modul cel mai concret cu confracții Episcopi din propria Țară, încât ea să devină izvor de îmbogățire reciprocă. Lucru valabil în mod deosebit atunci când, cum este cazul României, tradiția Bisericii se exprimă în rituri diferite, fiecare dintre ele aducându-și propria contribuție de istorie, de cultură, de sfințenie.

Conferința voastră într-adevăr reunește Episcopii Bisericii latine și al celei greco-catolice iar unul dintre voi este și Ordinarius pentru cea armeană. Ea vă oferă un loc

de întâlnire fraternă și sprijin reciproc, cât și oportunitatea de a coordona activitățile referitoare la problemele ce vă sunt comune privind evanghelizarea și promovarea umană. În lumina experienței acestor ani, trebuie recunoscut că această instituție și-a demonstrat utilitatea. Ea este menită să fie un semn de unitate pentru întreaga voastră societate, arătând cum diversitatea, departe de a fi factor de dezbinare, poate contribui la o unitate mai profundă, întrucât este îmbogățită cu darurile fiecăruia.

4. E de trebuință a se cunoaște și prețui reciproc, purtând sarcinile unii altora (cf. Galateni 6, 2). În spiritul acestor sentimente de împărtășire reciprocă trebuie educat poporul lui Dumnezeu și îndeosebi viitorii preoți. În acest scop, formarea comună a seminariștilor este un instrument semnificativ, pentru ca ei să deprindă concret sensul respectului și acceptării celui alt. Ei să fie într-adevăr pupila ochilor voștri.

Comunitatea trebuie să distingă relațiile credincioșilor între ei, cu preoții și cu Episcopul. Trebuie promovată în toate felurile, prin practica ascultării reciproce și prin valorificarea organismelor participative. Pentru această mărturie de unitate și pentru vitalitatea însăși a misiunii Bisericii este decisivă angajarea preoților, colaboratori indispensabili ai Ordinului episcopal. Dacă pe de o parte este datoria preoților să recunoască în Episcop pe Tatăl lor și să asculte de el cu profund respect, în ceea ce-l privește, după cum amintește Conciliul, „Episcopul să-i considere pe colaboratorii săi preoți ca fii și prieteni” (Lumen Gentium 28).

Mult iubitorilor, fiți aproape de preoții voștri. Sprijiniți-i în momentele de încercare. Îngrijiți-vă de formarea lor permanentă, stabilind împreună cu ei, spațiile de rugăciune, de reflecție, de actualizare pastorală.

5. De atenții similare trebuie să beneficieze, firește, și călugării și călugărițele. Respectând carismele lor și particularitățile fiecărui Institut, este datoria episcopilor să armonizeze prezența lor pentru binele comun al întregii Biserici.

Trebuie apoi mulțumit Domnului pentru numeroasele vocații, bărbați și femei, pe care El continuă să le suscite în România. E nevoie însă ca celor chemați la preotie și la viața consacrată să li se asigure o educație solidă și integrală, atât din punct de vedere doctrinal, cât și pastoral și spiritual. Și aceasta de preferință în Țara voastră, pentru care este necesar a forma bine profesorii, educatorii, în special, directorii spirituali. Știu că s-a făcut mult, dar trebuie continuat în această direcție ținând seama de exigențele complexe și crescânde ale timpurilor noastre.

6. O grijă deosebită trebuie acordată promovării laicilor, care este o urgență a întregii Biserici, dar, în mod particular, pentru Țările ieșite din experiența comunismului. Este vorba de a-i ajuta să devină conștienți de vocația lor specifică, adică „să caute împărăția lui Dumnezeu ocupându-se de cele vremelnice și orânduindu-le după voința lui Dumnezeu” (Lumen Gentium, 31). Evident, există spații ample ce le sunt deschise și în interiorul comunității creștine, însă este sarcina de neînlocuit a laicilor de a face prezentă Evanghelia în acele domenii ale vieții sociale, economice și politice, unde în mod normal clerul nu ajunge să acționeze. Pentru această importantă misiune ei au nevoie de sprijinul întregii comunități, cum sunt chemate să desfășoare un rol semnificativ și asociațiile de laici, aprobate de Episcopi și acționând într-un climat de respect reciproc și de colaborare cu Păstorii.

7. În urma evenimentelor din 1989 și în Țara noastră a fost instaurat sistemul democratic: este o construcție ce necesită timp, răbdare și constanță. La rândul ei, Biserica Catolică a putut să se reorganizeze și poate să-și desfășoare liber activitatea pastorală. Chiar dacă nu lipsesc dificultăți, trebuie privit cu încredere spre viitor și, cu ajutorul Domnului, să se dedice noii evanghelizări.

O provocare de prim ordin este grija de a propune credința noilor generații. Din punct de vedere statistic, România este o țară relativ „tânără”. Din păcate, tinerii se lovesc azi de noi dificultăți ce complică și periclitează procesul lor educativ. Este important ca Biserica să sprijine sarcina părinților, cei dintâi educatori ai fiilor, și să le ofere contribuția sa specifică mai ales prin cateheză și învățământul religiei.

Înainte de al doilea război mondial, Biserica Catolică avea în România numeroase școli, cu un sistem elaborat pentru susținerea lor. Prin confiscarea bunurilor, această importantă operă bisericească a dispărut. Chiar recunoscând că ar fi dificil să se revină la situația de dinainte, ar fi o datorie de justiție să se restituie școlile și bunurile confiscate, punând Biserica în situația de a-și desfășura misiunea și în domeniul educativ. Fără îndoială, întreaga societate ar beneficia de mari avantaje.

8. Restituirea bunurilor este o problemă ce reapare des mai ales pentru Biserica Catolică de rit bizantin-român, lipsită încă de numeroase locuri de cult de care dispunea înainte de suprimarea ei. Bineînțeles justiția cere ca ceea ce a fost sustras să fie, pe cât posibil, restituit. Îmi este cunoscut că Ierarhii nu cer restituirea simultană a tuturor bunurilor confiscate, dar ar voi să le aibă pe cele care servesc mai mult pentru slujbele liturgice: catedralele, bisericile protopopiatelor etc.

În această privință am urmărit cu mare interes lucrările Comisiei mixte a Bisericii Ortodoxe Române și Bisericii Greco-Catolice cu privire la chestiunile amintite. Cu toate dificultățile, nu există nici o îndoială că această Comisie a avut un rol pozitiv. Formulez cele mai vii urări, ca ambele părți să se străduiască să trateze mai departe problema prin dialog sincer și respectuos și sper ca această vizită a mea să poată aduce o contribuție ulterioară acestei căi de dialog fratern în adevăr și în caritate.

Acest dialog se înscrie apoi în orizontul mai vast al angajării ecumenice, la care întreaga Biserică este chemată. Trebuie să ne străduim toți, cu inimă deschisă și perseverență în cadrul dialogului, atât teologic cât și operativ, cu celelalte Biserici și Comunități creștine, în perspectiva unității tuturor discipolilor lui Cristos. În această privință să nu uităm învățătura Conciliului Vatican II, când subliniază că sufletul mișcării ecumenice îl constituie convertirea inimii, sfințenia și rugăciunea (cf. Unitatis Redintegratio, 8). Sper ca și în România să se poată organiza inițiative ecumenice, împreună cu frații noștri ortodocși și celelalte comunități creștine, cu prilejul Anului Jubiliar, pentru a implora împreună de la Domnul, „să sporească unitatea între toți creștinii de diferite confesiuni până la atingerea comuniunii depline” (Tertio Millenio Adveniente, 16).

9. Alături de perspectivele cu caracter intra-eclezial și ecumenic, angajarea Bisericii Catolice din România trebuie să răspundă și unor precise așteptări pe tărâm social. Sunt multe probleme care cheamă în cauză mărturia creștină. Doresc doar să subliniez atenția specială pe care o merită familia, celula de bază a societății. Trebuie

să se ofere familiilor orientarea și sprijinul de care au nevoie, pentru a fundamenta drumul și rolul educativ pe adevăratele valori morale și spirituale. Îndeosebi, trebuie inculcat respectul datorat vieții fiecărei persoane, din momentul concepției până la moartea naturală.

O atenție concretă și generoasă trebuie să cultive Biserica față de cei mai săraci și marginalizați. Este vorba de o sarcină enormă, pentru a cărei realizare se cere ca efortul eclezial să fie coordonat cu sarcinile ce în acest domeniu revin instituțiilor guvernamentale, ca și oamenilor de bunăvoință.

10. Preciubiților, reconstrucția societății române va fi cu atât mai solidă cu cât se va înrădăcina mai mult în tradițiile voastre cele mai sănătoase. E nevoie mai ales a redescoperii puterea credinței tuturor acelora care au preferat să moară decât să renege pe Dumnezeu sau Biserica.

Fiecare Biserică și comunitate religioasă din Țara voastră a avut martirii săi, și în secolul XX. Tuturor doresc astăzi să le aduc omagiu. La rândul ei, Biserica Catolică, este invitată să adune dovezi pentru a nu pierde memoria martirilor săi, pentru a le urma mărturia de fidelitate și devotament față de Domnul.

Cum să nu amintim, de pildă, regretatul Cardinal Iuliu Hossu (1885–1970), Episcop de Cluj-Gherla? Predecesorul meu Paul al VI-lea a dezvăluit ulterior că unul din Cardinalii „in pectore” creați în Consistoriul din 20 aprilie 1969 era tocmai Mons. Hossu și l-a numit „ilustru servitor al Bisericii, preamărituos pentru fidelitatea sa și îndelungile suferințe și privațiuni pe care le-a îndurat pentru ea; simbol și reprezentant el însuși al fidelității multor Episcopi, preoți, călugări și călugărițe și credincioși ai Bisericii de rit bizantin” (AAS LXV, 165).

Și Biserica Catolică de rit latin a fost obiect de prigoană, așa cum e documentat de figura dărză a Slujitorului lui Dumnezeu Mons. Aaron Marton (1896–1980), Episcop de Alba Iulia, care a fost mai întâi înțemnițat iar apoi constrâns să trăiască în domiciliu forțat. Cu profundă emoție amintesc, totodată, pe Mons. Anton Durcovici (1888–1951), eroină Episcop din Iași, mort în închisoare.

Sunt doar câteva dintre multele și ilustrele figuri de ucenici ai lui Cristos, victime ale unui regim care, ostil lui Dumnezeu prin ateismul său, a călcat în picioare și omul, creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu.

11. Acum, dragi Confrăți, o pagină nouă s-a deschis în istoria voastră. Este un dar și în același timp o îndatorire. Călăuziți cu vigoare comunitățile încredințate vouă, pentru ca întregul vostru popor să poată păși către un viitor mereu mai conform cu planul lui Dumnezeu. Încrederea voastră să fie pusă în Cel care, trimițând apostolii în lume, i-a asigurat: „Iată, Eu sunt cu voi, până la sfârșitul lumii (Matei 28, 20).

Încredințez strădania Bisericilor voastre ocrotirii materne a Preasfintei Fecioare. Ea, care a fost pentru voi „steaua dimineții”, la care ați privit în noaptea persecuției, să fie acum „steaua noii evanghelizării” și să arate întregii societăți române drumul Fiului său Isus Cristos, „calea” ce duce la casa Tatălui.

Vouă, preoților voștri, călugărilor, călugărițelor, diaconilor și tuturor credincioșilor de pe acest iubit pământ al României vă dau din inimă Binecuvântarea mea.

Cristos a înviat!

București, 7 mai 1999.

4

Sala de presă a Sfântului Scaun
România – București – 7.05.1999
Palatul Prezidențial de la Cotroceni
Întâlnire cu Autoritățile Civile și Politice
cu Reprezentanți ai Comunităților Religioase
și cu Corpul Diplomatic
DISCURSUL SFÂNTULUI PĂRINTE

Traducere oficială în română

Domnule Președinte,

Domnilor Președinți ai Senatului și Camerei Deputaților,
Domnilor Membri ai Guvernului și ai Corpurilor Constituite,
Doamnelor și Domnilor Membri ai Corpului Diplomatic,
Domnilor Reprezentanți ai diferitelor Comunități religioase,

1. Răspunzând invitației pe care mi-ați făcut-o de a vizita România, sunt fericit, Domnule Președinte, de a păși pentru prima dată pe pământul țării voastre. Vă mulțumesc mult pentru primirea și cuvintele pline de curtoazie pe care mi le-ați adresat, personal, precum și în numele Autorităților Națiunii. Salut membrii Corpurilor constituite și reprezentanții poporului român ca și membrii Comunităților religioase și ai Corpului diplomatic; adresez, de asemenea saluturile mele cele mai cordiale responsabililor vieții publice, precum și persoanelor care au contribuit la pregătirea vizitei mele și tuturor Românilor.

2. *Vin pe pământul vostru ca pelerin al păcii, al fraternității și al înțelegerii în sânul națiunilor, între popoare și între discipolii lui Cristos.* Pe parcursul diferitelor etape ale vizitei mele, voi întâlni diversele comunități ecleziale, ca și poporul român. Mulțumesc din inimă *Beatitudinii Sale Teoctist* Patriarhul României, pentru cuvintele de bun venit. Întâlnirea noastră și momentele de rugăciune pe care le vom împărtăși sunt dovezi elocvente de fraternitate evanghelică. Pe linia ultimului Conciliu și în perspectiva marelui Jubileu, *gesturile sunt cele care marchează în mod semnificativ drumul unității creștinilor.* Doresc ca păstori și credincioși să facă la rândul lor, gesturi concrete de dialog și de primire reciprocă, ce vor demonstra că iubirea fraternă în Cristos nu e o vorbă în zadar ci o componentă a vieții creștine și a Bisericii.

3. Țin de asemenea să salut *episcopii catolici din România*, ca și pe toți *membrii comunităților lor latină, greco-catolică și armeană.* Îi asigur de afecțiunea mea paternă. Reafirmându-le admirația pentru munca desfășurată în vremuri de încercare, cu fidelitate și curaj, mă bucur de acțiunea lor pastorală în comuniune cu Succesorul lui Petru, semn al unității Trupului lui Cristos și al angajării lor în cadrul societății române.

4. Sunt fericit să întâlnesc *membrii Corpului diplomatic;* prezența lor demonstrează atenția pe care Statele vecine, Europa și lumea în ansamblu o acordă României, dezvoltării sale interne și relațiilor externe. Urez ca întreaga comunitate internațională să intensifice ajutoarele în favoarea națiunilor care, ieșind de sub jugul comunist, trebuie să-și reorganizeze viața economică și socială; aceste țări vor deveni astfel făuritoare de pace și de prosperitate pentru locuitorii lor și parteneri tot mai responsabili în viața internațională.

5. Prezența Reprezentanților diferitelor Comunități religioase mă face să subliniez *rolul esențial al Bisericii*. Lor le revine sarcina de a fi făuritoare de pace, de solidaritate și de fraternitate, astfel încât să nu se prezinte ca antagoniste ci drept colaboratoare în vederea binelui comun, lăsând la o parte tot ce poate exacerba opozițiile, pasiunile și ideologiile care, în decursul deceniilor trecute, au încercat să prevaleze asupra persoanelor, asupra comunităților omenesti locale și asupra principiilor de libertate și de adevăr. În condițiile respectării autonomiei realităților temporale, misiunea lor spirituală le cheamă să stea de veghe în lume, pentru *a aminti valorile care stau la baza vieții sociale* și pentru a identifica sub aspect uman și spiritual orice lipsă de respect datorat fiecărei persoane, demnității și libertăților sale fundamentale, mai cu seamă libertatea religioasă și libertatea de conștiință.

6. România trăiește o perioadă de tranziție determinantă pentru viitorul, pentru participarea ei mai intensă la construcția Europei și la prezența ei pe scena mondială. Gândul meu se îndreaptă spre *cei care trec prin încercări*, în special cei ce sunt greu loviți de criza economică și cei care se află în situații de sărăcie sau de boală, precum și familiile care cu greu reușesc să facă față necesităților. Invit toți Românii să dea dovadă de solidaritate, arătând astfel concret că viața pe același teritoriu crează *legături puternice de fraternitate*. Nimeni nu trebuie să se simtă exclus sau să dispere sub pretextul ritmului lent al transformărilor sau să se desolidarizeze de mersul comun. Fiecare este responsabil de frații săi și de viitorul țării.

7. Patruzeci de ani de comunism ateu au lăsat urme și cicatrice în trupul și în memoria poporului vostru și au instaurat un climat de neîncredere; toate acestea nu pot dispărea fără un efort real de convertire a cetățenilor în viața lor personală și în relațiile cu ansamblul comunității naționale. Fiecare trebuie să întindă mâna fraților săi, astfel încât promovarea și dezvoltarea să fie în favoarea tuturor, în special a celor care au îndurat efectele nefaste ale diferitelor crize din trecut. Poporul vostru este bogat în resurse nebănuite, de încredere și de solidaritate. Conștient de aceste valori el este chemat să *dezvolte o artă de a trăi împreună* care este un supliment de suflet și de umanitate. Solidaritatea și încrederea reclamă de la toți protagoniștii vieții sociale acordul și respectul diferitelor niveluri de intervenție, precum și o angajare perseverentă și o atitudine onestă din partea tuturor celor care au sarcina să administreze problemele societății. Pornind de la aceasta se constituie cu adevărat *o comunitate de destin*. Încurajez locuitorii României să depună eforturi pentru a edifica o societate în serviciul tuturor și să se lase uniți din nou de mesajul lui Cristos, așa cum au făcut înaintașii lor din timpurile apostolice, arătând ce loc important au valorile creștine, spirituale, morale și umane în viața națiunii.

8. Răsturnările rezultate din evenimentele din 1989 au mărit diferențele dintre cetățeni. Dificultățile în tranziția democratică duc uneori la descurajare. Calea vieții democratice trece înainte de toate printr-o educație civică pentru toți cetățenii, astfel încât ei să poată avea o parte activă și responsabilă în viața publică, în sânul colectivităților locale și la toate treptele societății. Format în spirit civic, poporul va deveni conștient de faptul că evoluțiile nu înseamnă doar structuri, dar că ele privesc de asemenea mentalitățile. În special, este bine ca tinerii să-și poată regăsi încrederea în țara lor și să nu mai fie tentați să emigreze. Pe de altă parte, este important ca un Stat dornic de convivialitate și de pace să fie atent cu toți indivizii care trăiesc pe teritoriul național, fără excepție. Într-adevăr, o Națiune are datoria de a face totul

pentru a afirma unitatea națională, întemeiată pe egalitatea între toți locuitorii, independent de originea și religia lor, și pentru a dezvolta sentimentul primirii străinului.

Fărăndoială, modificările teritoriale care au dus la unirea de populații de apartenențe etnice și religioase diferite, au desenat, mai ales în Transilvania, un mozaic socio-religios complex. *Grație convivialității naționale și religioase*, cu răbdare și mai ales cu voința de a reuși arta de a trăi împreună, vor putea fi depășite opozițiile și temerile. „Trebuie să trecem de la o poziție de antagonism și de conflict la un nivel în care și unul și celălalt se recunosc reciproc parteneri” (enciclica *Ut unum sint*, n. 29). Deoarece istoria nu poate fi uitată, cetățenii pot azi să se regăsească parteneri, mai mult încă, frați, numai ținând mult la respectarea drepturilor minorităților și la dialog, nutriend voința iertării și reconcilierii.

9. Doresc în fine să menționez primirea pe care România a acordat-o cu atâta generozitate compatrioților mei și guvernului polonez în timpul celui de-al doilea război mondial. Aș vrea de asemenea să aduc omagiu exploziei spontane de generozitate de care au fost capabile numeroase persoane cu ocazia evenimentelor din 1989. Există, printre multe altele, semne care pot suscita și azi încă atitudini curajoase și perseverente ce duc la o societate în care este bine să trăiești.

10. Vă sunt recunoscător, Domnule Președinte, că m-ați invitat să împărtășesc câteva ore istoria voastră, permițându-mi astfel să întâlnesc comunitățile catolice și să înfăptuiesc, prin contactele mele cu Biserica Ortodoxă română, o etapă importantă pe calea unității creștine. Invoc, în ce vă privește și asupra familiei, asupra persoanelor prezente, ca și asupra întregii populații a României, belșugul Binecuvântărilor divine.

5

România – București – 8.05.1999

Catedrala Sfântul Iosif

La Divina Liturghie în ritul Bizantin-Român

Cu Episcopii, Clerul, Călugării, Călugărițele și Laicii angajați

OMILIA SFÂNTULUI PĂRINTE

1. „Încinge-te și încalță-te cu sandalele!” (Faptele Apostolilor 12, 8).

Aceste cuvinte le spune îngerul apostolului Petru, pe care prima lectură ni l-a prezentat în temniță. Conduc de înger, Petru poate ieși din închisoare și recupera libertatea.

Și Domnul Isus ne-a vorbit de libertate în pericopa evanghelică abia proclamată: „*Veți cunoaște adevărul, iar adevărul vă va face liberi*” (Ioan 8, 32). Cei ce îl ascultă nu înțeleg: „De care robie trebuie să fim eliberați?” – se întreabă. Iar Isus lămurește că robia cea mai înșelătoare și mai sufocantă este cea a păcatului (cf. Ioan 8, 34). Din această robie numai El ne poate face liberi.

Iată vestea pe care Biserica o aduce lumii: Cristos este libertatea noastră, pentru că este adevărul. Nu un adevăr abstract, căutat orbește de rațiunea mereu neliniștită a omului. Adevărul este pentru noi persoana lui Cristos. El ne-a zis: „*Eu sunt Calea, Adevărul și Viața*” (Ioan 14, 6). Dacă întunericul păcatului este biruit de lumina vieții, atunci nu există robie care să poată sufoca libertatea.

2. Tu cunoști bine acest adevăr, iubite frate Alexandru Todea. Cardinal al Sfintei Romane Biserici și tu, Arhiepiscop Gheorghe Guțiu, pentru că înaintea voastră, ca și înaintea lui Petru, s-a deschis de la sine poarta grea a robiei și ați fost redați Bisericilor voastre, împreună cu numeroși alți frați și surori, din care pe unii avem bucuria și privilegiul de a-i saluta și de a le da sărutul spiritual aici la această Divină Liturghie bizantină. Alții, în schimb, au fost primiți în îmbrățișarea Tatălui în zilele persecuției, fără să poată vedea în patria lor restabilirea libertății fundamentale, inclusiv cea religioasă. Iubiți Frați, lanțurile voastre, lanțurile enoriașilor voștri constituie gloria, mândria Bisericii; adevărul v-a făcut liberi! Au încercat să vă reducă la tăcere libertatea, să o sufocă, dar nu au reușit. Voi ați rămas liberi lăuntric, chiar dacă în lanțuri; liberi, chiar dacă în plânset și lipsuri; liberi, chiar dacă comunitățile voastre erau profanate și lovite. Dar „se făcea neconținut rugăciune către Dumnezeu, de către Biserică” (Faptele Apostolilor 12, 5) pentru voi, pentru ei, pentru toți cei ce cred în Cristos, pe care minciuna voia să vă curme. Nu există fiu al întinericului care să poată suporta cântul libertății, pentru că îi reproșează eroarea și păcatul.

Am venit în aceste zile să aduc omagiu poporului român, care în istorie este semn al iradierii civilizației romane în această parte a Europei, unde i-a perpetuat amintirea, limba și cultura. Am venit să aduc omagiu unor frați și surori care au sfințit acest pământ prin mărturia credinței lor, făcând să înflorească pe el o civilizație inspirată din Evanghelia lui Cristos: unui popor creștin mândru de identitatea sa, adesea apărută cu mare preț, în chinurile și vicisitudinile care i-au marcat existența.

Astăzi sunt aici pentru a vă aduce omagiu vouă, fii ai Bisericii Greco-Catolice, care mărturișiți de trei secole, prin sacrificii uneori nemaiauzite, credința voastră în unitate. Vin la voi pentru a da glas recunoștinței Bisericii Catolice și nu doar a ei: întregului univers creștin, tuturor oamenilor de bunăvoință voi le-ați oferit mărturia adevărului care îi face liberi.

Din această Catedrală gândul meu nu poate să nu zboare spre Blaj. Sărut în chip spiritual acel pământ de martiriu și îmi însușesc mișcătoarele cuvinte ale marelui poet Mihai Eminescu, care se referă la el: „Îți mulțumesc, Dumnezeuule, că m-ai ajutat să-l pot vedea”. Prea iubitului frate Lucian Mureșan, Mitropolit al Bisericii voastre Greco-Catolice Române, Episcopilor, preoților, diaconilor, călugărilor și credincioșilor toți le adresez la această sfântă slujbă salutul meu plin de afecțiune.

3. În decursul istoriei voastre felurite suflete ale creștinismului – cel latin, cel constantinopolitan și cel slav – s-au contopit în geniul original al poporului vostru. Această prețioasă moștenire religioasă a fost salvagardată de comunitățile voastre orientale, împreună cu frații Bisericii Ortodoxe Române.

Părinții voștri au voit să restabilească uniunea vizibilă cu Biserica Romei. În Clausula Unionis au afirmat printre altele: „*Ne-am unit noi, mai sus numiții, cu toată tradiția noastră: riturile ecleziastice, Divina Liturghie, posturile și Calendarul nostru să se păstreze neatinse*”. De la acea unire se împlinesc cei 300 de ani: consider providențial și plin de semnificație faptul că celebrările celui de al treilea centenar coincid cu Marele Jubileu al anului 2000.

Acea unire purta cu sine ecoul a secole de istorie și de cultură ale poporului român. Acestei istorii și culturi tocmai acea unire le-a adus o contribuție de mare semnificație, cum arată școala născută în acel Blaj, pe care același Eminescu l-a salutat nu întâmplător, ca „mica Romă”. Strădania voastră, preaiubiți frați și surori

ai Bisericii Greco-Catolice, este cea a fidelității față de istoria și tradiția voastră. Figuri ca Teofil Szeremi și Anghel Atanasie Popa, care au apărut cu dârzenie propria identitate culturală de oricine ar fi încercat să o amenințe, arată cum catolicitatea și cultura națională pot nu numai conviețui, dar și să se îmbogățescă reciproc, deschizându-se deopotrivă unei universalități care lărgeste orizonturile și favorizează depășirea pericolelor de închistare și închidere în sine. La picioarele splendorii iconostas al catedralei voastre și-au aflat odihna, în sfârșit, rămășițele pământești ale veneratului Episcop Inochentie Micu Klein, altă figură care și-a iubit și apărut cu generozitate și curaj catolicitatea, strâns unit cu identitatea sa de român. Dovadă a acestei sinteze fecunde este faptul că în Biserica voastră frumoasa limbă românească a intrat în liturgie și că românii greco-catolici au făcut mult pentru reînnoirea intelectuală și întărirea identității naționale.

4. Acest patrimoniu își trăgea sevă și din bogățiile liturgiei și tradiției bizantine pe care voi le aveți în comun cu Frații Bisericii Ortodoxe. Voi sunteți chemați să faceți să re trăiască acest patrimoniu, să-l restabiliți unde este necesar, inspirându-vă din sensibilitatea celor care au voit unirea cu Roma și din ceea ce Biserica Catolică așteaptă de la voi. Fidelitatea față de tradiția voastră, atât de bogată și de felurită, trebuie reînnoită continuu astăzi, când noi spații de libertate vă sunt date, pentru ca Biserica voastră, în revenirea la propriile rădăcini și în deschiderea la chemarea Spiritului, să poată fi ea însăși din ce în ce mai mult, și tocmai prin această identitate multiplă, să contribuie la creșterea Bisericii universale.

Vă așteaptă o sarcină pasionantă: a reînvia speranța în inimile credincioșilor Bisericii voastre care învie. Acordați spațiu și atenție laicilor, și în special tinerilor, care sunt viitorul Bisericii: învățați-i să-l afle pe Cristos în rugăciunea liturgică revenită la frumusețe și solemnitate după constrângerile clandestinității, în meditarea asiduă a Sfintei Scripturi, în apropierea de Sfinții Părinți, teologi și mistici. Educați tinerii în spiritul telurilor îndrăznețe, ce se cuvin unor fii de martiri. Deprindeți-i să respingă iluziile facile ale consumismului: să rămână pe pământul lor pentru a construi împreună un viitor de prosperitate și pace; să se deschidă Europei și lumii; să slujească săracii care sunt icoana lui Cristos; să se pregătească creștinește la angajarea profesională, pentru a anima societatea civilă în onestitate și solidaritate; să nu evite angajarea politică, dar să se facă prezenți cu acel spirit de slujire, de care este deosebită nevoie.

Străduiți-vă pentru o calificare a învățământului teologic, știind bine că viitorii preoți sunt călăuzele care vor conduce comunitățile în noul mileniu. Uniți eforturile, calificați profesorii și educatorii, înrădăcinându-i totodată în identitatea voastră particulară și în respirația universală a Bisericii. Aveți grijă de viața călugărească și acționați pentru renașterea monahismului, atât de strâns legat chiar de esența Bisericilor Orientale.

5. „Iar peste toate acestea – vă spun cu Sfântul Pavel – îmbrăcați-vă întru dragoste” (Coloseni 13, 14). Mai degrabă decât pentru privarea de darul libertății, deși de neprețuit și chiar de cel al vieții, voi ați suferit pentru că nu v-ați simțit iubiți, pentru că ați fost constrânși la clandestinitate, printr-o grea izolare de viața națională și internațională. O rană dureroasă a fost produsă mai ales în raporturile cu frații și surorile Bisericii Ortodoxe, deși cu mulți dintre ei ați împărtășit suferințele mărturie pentru Cristos în timpul prigoanei. Dacă între Ortodocși și Catolici comuniunea nu

este încă deplină, „reținem că ea este deja perfectă în ceea ce toți împreună considerăm culmea vieții de har, «martyria» până la moarte, comuniunea cea mai adevărată ce poate exista cu Cristos care își varsă sângele și în acest sacrificiu, face să devină apropiați cei care altădată erau departe (cf. Efeseni 2, 13)” (Ut unum sint).

Pentru creștini acestea sunt zile de iertare și reconciliere. Fără această mărturie lumea nu va crede: cum putem vorbi în mod credibil de Dumnezeu care este Iubire, dacă nu există nici un răgaz în confruntări? Vindecați rănila trecutului prin iubire. Suferința comună să nu genereze separare, ci să suscite miracolul reconcilierii. Nu este oare acesta miracolul pe care lumea îl așteaptă de la cei ce cred? Și voi, iubiți frați și surori, sunteți chemați să vă aduceți în adevăr și caritate contribuția la dialogul ecumenic, după indicațiile Conciliului Vatican II și ale magisterului Bisericii.

Vin acum de la cimitirul catolic din acest oraș: pe mormintele puținilor martiri cunoscuți și ale multora, ale căror rămășițe pământești nu au avut nici măcar onoarea unei înmormântări creștine, m-am rugat pentru voi toți și am invocat martirii voștri și mărturisitorii credinței, să mijlocească pentru voi la Tatăl care este în ceruri. Am invocat în special episcopii, să continue a fi Păstori voștri din cer: Vasile Aftenie și Ioan Bălan, Valeriu Traian Frențiu, Ioan Suci, Tit Liviu Chinezu, Alexandru Rusu. Martirologiul vostru se deschide cu celebrarea ideală a acestor episcopi care și-au amestecat sângele cu cel al Jertfei Euharistice pe care au celebrat-o zilnic. L-am invocat și pe Cardinalul Iuliu Hossu, care a preferat să rămână cu ai săi până la moarte, renunțând să se transfere la Roma ca să primească de la Papa bereta de cardinal, pentru că aceasta ar fi însemnat să-și părăsească iubitul pământ natal.

Ei să vă însoțească împreună cu Maria, Sfânta Maică a lui Dumnezeu în drumul vostru către Cristos, izvor de adevărată libertate. Vă încredințez ei, cu cuvintele pe care în timpul persecuției le cântați cu încrezătoare abandonare:

„Nu lăsa, o Mamă, să cădem pe cale, căci noi suntem fiii lacrimilor tale”.

6

România – București – 8.05.1999

Palatul Patriarhal

Întâlnirea cu Beatitudinea Sa Patriarhul Teoctist și Sfântul Sinod

și Salut altor Personalități oaspeți

DISCURSUL SFÂNTULUI PĂRINTE

Beatitudine,

Înalt Prea Sfințiile Voastre Mitropoliți,

Venerați Episcopi ai Sfântului Sinod

al Bisericii Ortodoxe din România,

1. În timp ce mă pregăteam pentru această întâlnire atât de dorită, îmi venea des în minte o scenă evanghelică: cea a lui Andrei, primul vostru evanghelizator, care, plin de înflăcărare, se duce la fratele său Petru să-i dea uimitoarea știre: „*L-am găsit pe Mesia (care înseamnă Cristos)!*” (Ioan 1, 41). Acea descoperire a schimbat viața celor doi frați: lăsând mrejele, au devenit „*pescari de oameni*” (Matei 4, 19). După ce au fost transformați lăuntric de Duhul Rusaliiilor, au pornit la drum pe căile lumii

pentru a duce tuturor vestea mântuirii. Cu ei alți discipoli au continuat lucrarea evanghelică începută de ei, chemând neamurile la mântuire și „*Botezându-le în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh*” (Matei 28, 19).

Beatitudine, venerați Frați întru episcopat: noi suntem fiii acelei evanghelizări. Și noi am primit acea veste, și noi am fost răscumpărați în Cristos. Dacă astăzi ne întâlnim, aceasta se datorește unui plan de iubire al Prea Sfintei Treimi, care în ajunul Marelui Jubileu, a voit ca noi, succesori ai acelor apostoli, să putem rechema în memorie acea întâlnire. Biserica a crescut și s-a răspândit în lume; Evanghelia a fecundat culturile. Și în acest pământ comori de sfințenie, de fidelitate creștină, plătită uneori cu prețul vieții, au împodobit acel templu spiritual care este Biserica. Astăzi noi împreună îi aducem mulțumire lui Dumnezeu.

2. Păstrez mereu vie în suflet emoția suscitată de vizita Dumneavoastră, Beatitudine, în cetatea Sfinților Petru și Pavel, Corifeii Apostolilor. Păstrez o amintire mișcătoare despre acea întâlnire, care a avut loc în vremuri dificile pentru biserica Dumneavoastră. Acum sunt eu, pelerin de caritate, care aduc omagiu acestui pământ udat de sângele martirilor străvechi și moderni, care „*și-au spălat veșmintele lor și le-au făcut albe în sângele Mielului*” (Apocalipsa 7, 14). Vin să întâlnesc un popor care a primit Evanghelia, a asimilat-o și a apărât-o de atacuri repetate, simțind-o de-acum ca parte integrantă din patrimoniul său cultural.

Este vorba de o cultură elaborată cu răbdare, pe urmele moștenirii Romei antice, într-o tradiție de sfințenie care a pornit din chiliile a nenumărați monahi și monahii, dorind să cânte laude lui Dumnezeu și să țină sus brațele în rugăciune, ca Moise, pentru ca bălălia pașnică a credinței să fie câștigată în folosul populațiilor acestui pământ. Mesajul evanghelic a ajuns astfel pe masa oamenilor de gândire, dintre care mulți au contribuit cu carisma lor la promovarea asimilării lui de către noile generații române, orientate către edificarea viitorului lor.

Beatitudine, am venit aici ca pelerin pentru a atesta cât de aproape este în simțire întreaga Biserică Catolică de strădania Episcopilor, clerului și credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române, acum când un mileniu se încheie și un altul apare la orizont. Sunt alături și părtaş, cu stimă și admirație, la programul de reînnoire eclezial pe care Sfântul Sinod l-a întreprins în domeniile atât de esențiale ale formării teologice și catehetice, pentru a face să reînvie acel suflet creștin care este una cu istoria voastră. Puteți ști, Beatitudine, că în această lucrare binecuvântată de Dumnezeu, catolicii sunt alături de frații lor ortodocși cu rugăciunea și disponibilitatea pentru orice colaborare utilă. Unica Evanghelică așteaptă să fie vestită în iubire și stimă reciprocă. Câte domenii se deschid unei lucrări de angajare comună, în condițiile respectului reciproc și dorinței împărtășite spre binele acelei umanități pentru care Fiul lui Dumnezeu și-a dat viața! Mărturia dată în comun este un mijloc puternic de evanghelizare. Divizarea, în schimb, înseamnă victoria întunericului asupra lumii.

3. Beatitudine, amândoi în istoria noastră personală am văzut lanțurile și am cunoscut oprimarea din partea unei ideologii care voia să extirpeze din sufletul popoarelor noastre credința în Cristos Domnul. Dar porțile iadului nu au biruit asupra Bisericii, Mireasa Mielului. El, Mielul jertfit și glorios, este acela care ne-a susținut în stările de neliniște și care acum ne permite să intonăm cântul libertății redobândite. El este acela, pe care un teolog contemporan al vostru l-a numit „restauratorul omului”, cel ce vindecă omul bolnav și îl înalță după ce a suportat îndelung povara

grea a sclaviei. După mulți ani de violență, de mortificare a libertății, Biserica poate turna balsamul harului pe rănilor omului și să-l vindece în numele lui Cristos, spunând, ca și Petru, ologului: „*Argint și aur nu am; dar ce am, aceea îți dau. În numele lui Isus Cristos Nazarineanul, scoală-te și umblă!*” (Faptele Apostolilor 3, 6). Biserica nu încetează să exorte bărbații și femeile din vremea noastră, să se ridice în picioare, să reia drumul către Tatăl, să se lase împăcați cu Dumnezeu. Aceasta este prima caritate pe care omenirea o așteaptă de la noi: vestirea Evangheliei și renașterea în Sfintele Taine, prelungite în slujirea fraților.

Beatitudine, am venit să contemplu Chipul lui Cristos sculptat în Biserica voastră; am venit să venerez acel chip suferind, cheazășie pentru voi de reînnoită speranță. Conștientă că l-a „găsit pe Mesia”, Biserica voastră se străduiește să-l poată întâlni și fiii săi, precum și toți oamenii care îl caută pe Dumnezeu cu inimă sinceră: face aceasta prin celebrarea solemnă a Divinei Liturghii și prin activitatea pastorală zilnică. Această sarcină coincide cu tradiția voastră atât de bogată în exemple care au știut să unească o viață profundă în Cristos cu o slujire generoasă a celor nevoiași; o angajare pasionantă în studiu cu o neobosită preocupare pastorală. Aș vrea să amintesc aici doar sfântul monah și episcop Calinic de la Cernica, atât de aproape de inima credincioșilor din București.

4. Beatitudine, iubiți frați Episcopi, întâlnirea de azi are loc în ziua în care liturgia bizantină celebrează sărbătoarea Sfântului Apostol și Evanghelist Ioan Teologul. Cine mai mult decât el, cel iubit intens de Învățătorul, ne poate împărtăși această vie experiență de iubire? În scrisorile sale aceasta pare să fie sinteza vieții sale, cuvântul care, la bătrânețe, când ceea ce-i de prisos cade, a rămas să semnifice trăirea sa personală: „Dumnezeu e iubire”. Este ceea ce el contemplant plecându-și capul la pieptul lui Isus și ridicându-și privirea spre coasta străpunsă, din care ieșeau apa Botezului și Sângele Euharistiei. Această experiență a iubirii de Dumnezeu nu numai ne invită, dar aproape că ne constrânge la iubire, ca unică și adevărată sinteză a credinței creștine.

„*Dragostea îndelung rabdă; dragostea este binevoitoare, dragostea nu pizmuiește, nu se laudă, nu se trufește, nu se poartă cu necuviință, nu caută ale sale, nu se aprinde de mânie, nu gândește răul, nu se bucură de nedreptate, ci se bucură de adevăr. Toate le suferă, toate le nădăjduiește, toate le rabdă*” (1 Corinteni 13, 4-7). Sunt cuvintele scrise de apostolul Pavel unei comunități frământate de conflicte și tensiuni: sunt cuvinte valabile pentru toate vremurile. Noi știm bine că aceste cuvinte ne sunt adresate azi, înainte de toate nouă. Nu servesc pentru a-i arunca în față celui alt eroarea, ci pentru a o demasca pe a noastră, pe cea a fiecăruia dintre noi. Am cunoscut opoziții, recriminări, reticențe interioare și închistări reciproce. Cu toate acestea, și unii și alții, suntem martori că, în ciuda acestor divizări, în momentul marii încercări, când Bisericile noastre păreau zguduite din temelii, și aici, pe acest pământ al României, martirii și mărturisitorii au știut să slăvească numele lui Dumnezeu cu o singură inimă și un singur suflet. Și tocmai ținând seamă de opera minunată a Duhului, de neexplicat pentru logica omenească, slăbiciunea noastră capătă putere iar inima își regăsește curaj și încredere în mijlocul dificultăților situației actuale.

5. Sunt bucuros că, în fapt, a fost posibil să încep aici în România un dialog fratern asupra problemelor care încă ne despart. Biserica Greco-Catolică din România

a suferit în deceniile trecute o represiune violentă. Drepturile ei au fost călcate în picioare și violate. Fiii săi au suferit mult, unii până la mărturia supremă a sângelui. Sfârșitul prigoanei a restituit libertatea, dar problema structurilor bisericești așteaptă încă soluția sa definitivă. Fie ca dialogul să constituie calea pentru vindecarea rănilor încă deschise și pentru rezolvarea dificultăților ce mai persistă. Victoria carității va fi o pildă nu numai pentru Biserici, dar și pentru întreaga societate. Îl rog pe Dumnezeu, Părinte al milostivirii și Domn al păcii, ca iubirea primită și dăruită, să fie semnul prin care creștinii pot fi recunoscuți ca fideli Domnului lor.

Bisericele Ortodoxe și Biserica Catolică au parcurs un lung drum de reconciliere: doresc să-i exprim lui Dumnezeu profunda și emoționanta mea grațitudine pentru cât s-a făcut, și să vă mulțumesc vouă, venerați Frați în Cristos, pentru străduința depusă pe această cale. Nu a sosit oare timpul de a relua cu hotărâre cercetarea teologică susținută de rugăciunea și de simpatia tuturor credincioșilor ortodocși și catolici?

Dumnezeu știe cât de mult lumea noastră ca și Europa, pe care o speram eliberată de lupte fratricide, au nevoie de o dovadă de iubire fraternă, care să învingă ura și neînțelegerile și să deschidă inimile spre reconciliere! Unde sunt Bisericele noastre atunci când dialogul tace și armele vorbesc limbajul lor de moarte? Cum să educăm credincioșii noștri în spiritul fericirilor, atât de diferit de modul de a gândi al puternicilor acestei lumi?

Beatitudine, Frați întru Episcopat, să redăm Bisericii unitate vizibilă, pentru că altfel această lume va fi lipsită de o mărturie pe care numai urmașii Fiului lui Dumnezeu, mort și înviat din iubire, o pot duce până la cele din urmă consecințe. Ce-ar putea oare determina oamenii de azi să creadă în El, dacă noi continuăm să sfâșiem cămașa necusută a Bisericii, dacă nu reușim să dobândim de la Dumnezeu miracolul unității, lucrând pentru a înlătura obstacolele din calea manifestării ei depline? Cine ne va ierta de această mărturie neadusă? Am căutat unitatea din toate puterile mele, și voi continua să mă dedic până la sfârșit, ca ea să fie între preocupările prioritare ale Bisericilor și a le susține în slujirea apostolică.

6. Pământul vostru este presărat cu mănăstiri. De la Sfântul Nicodim din Tismana în secretul munților și pădurilor, bate inima rugăciunii neîncetate, a invocării numelui sfânt al lui Isus. Moldova, datorită lui Paisie Velicicovschi și discipolilor săi, a devenit centrul unei reînnoiri monastice care s-a iradiat asupra țărilor învecinate la sfârșitul secolului XVIII și după. Viața monahală, ce n-a lipsit nici în vremea persecuției, a dat și dà personalități de înaltă statură spirituală în jurul cărora a apărut în acești ani o înflorire promițătoare de vocații.

Cenobiile, bisericile acoperite de fresce, icoanele, veșmintele liturgice, manuscrisele nu sunt doar bijuterii ale culturii voastre, dar și impresionante mărturii de credință creștină, de credință creștină trăită. Acest patrimoniu artistic născut din rugăciunea monahilor și monahiilor, a meșteșugarilor și sătenilor inspirați de frumusețea liturgiei bizantine constituie o contribuție deosebit de semnificativă la dialogul dintre Orient și Occident și la renașterea acelei fraternități pe care o aprinde în noi Duhul Sfânt în pragul noului mileniu. Pământul vostru românesc, între „latinis” și Bizanț, poate deveni punct de întâlnire și de comuniune. El este străbătut de marele Danubiu, care udă regiuni din Răsărit și din Apus; fie care România, ca și acest fluviu, să poată lega raporturi de înțelegere și de comuniune între popoare diverse contribuind la afirmarea și în lume a civilizației iubirii.

7. Beatitudine, Părinți ai acestui Sfânt Sinod, se reduc zilele care ne despart de începutul mileniului trei al erei creștine. Privirea oamenilor este ațintită asupra noastră în așteptare. Ei își apleacă urechea pentru a auzi de la noi, din viața noastră înainte chiar decât din cuvintele noastre știrea de odinioară: „L-am găsit pe Mesia“. Vor să vadă dacă și noi suntem capabili să părăsim mrejele orgoliului nostru și ale temerilor noastre pentru „a vesti anul de har al Domnului“.

Vom trece acel prag cu martirii noștri, cu toți cei ce și-au dat viața pentru credință: ortodocși, catolici, anglicani, protestanți. Dintotdeauna sângele martirilor este sămânță generatoare de noi credincioși în Cristos. Dar pentru a face acest lucru, trebuie să murim nouă înșine, să îngropăm omul nostru cel vechi în apele nașterii din nou și să înviem ca noi făpturi. Nu putem înșela chemarea lui Cristos și așteptările lumii, nici refuza unirea glasurilor noastre, încât cuvântul veșnic al lui Cristos să nu poată fi proclamat noilor generații.

Mulțumesc pentru că ați vrut să fiți prima Biserică Ortodoxă care l-a invitat în propria Țară pe Papa de la Roma; vă mulțumesc pentru că mi-ați oferit bucuria acestei întâlniri fraterne; vă mulțumesc pentru darul acestui pelerinaj care mi-a îngăduit să-mi întăresc credința alături de credința unor frați în Cristos plini de zel.

„*Veniți să umblăm împreună în lumina Domnului.*“ Lui să-i fie slavă în vecii vecilor. Amin.

7

Sala de presă a Sfântului Scaun
România – București – 09.05.1999
Piața Unirii
Regina Coeli

după Sfânta Liturghie celebrată
de Beatitudinea Sa Patriarhul Teotist și Sfântul Sinod
în prezența Sfântului Părinte
DISCURSUL SFÂNTULUI PĂRINTE

Text original

Cristos a înviat!

1. „*Fie Numele Domnului binecuvântat. De acum și până-n veac.*“

Cu cuvintele imnului de încheiere al Divinei Liturghii, doresc să înalț Domnului vii mulțumiri pentru momentul de fraternitate în bucurie și de rugăciune intensă pe care tocmai l-am trăit.

Fie binecuvântat Numele Domnului pentru Poporul român. Încă de la începuturile evanghelizării sale nu a încetat niciodată să cânte mărirea Tatălui, a Fiului și a Sfântului Duh. Chiar și în timpurile cele mai întunecate ale istoriei sale a continuat să aibă încredere în Dumnezeu, după cuvântul Psalmistului: „Ziua trimite Domnul îndurarea sa și noaptea cântarea lui este în gura mea: rugăciune către Dumnezeul vieții mele“ (Ps. 41/42, 9).

Mă gândesc la comorile de spiritualitate și de sfințenie care au făcut prețioasă istoria seculară a României. Pomenesc cu venerație mărturia dată în timpul persecuției de atâția creștini, iluștri cât și necunoscuți, care au rămas tari în credință și au continuat

să răspândească Evanghelia, uneori cu prețul propriei vieți. Fidelitatea lor constituie pentru toți discipolii Domnului un semn de speranță. Într-adevăr, comunitatea dintre creștinii de diverse Confesiuni, reală chiar dacă imperfectă, se confirmă prin martiriul pentru Cristos și se desăvârșește în împărtășirea sfinților.

2. Dintre numeroșii martori ai lui Cristos, înfloriți pe pământul României, doresc să amintesc monahul de la Rohia, Nicolae Steinhardt, excepțională figură de credincios și de om de cultură care a perceput în chip special bogăția imensă a comorii comune Bisericii creștine.

Aduc mulțumire Domnului în special pentru credința și speranța mărturisite pe pământ român de membrii Bisericii Ortodoxe și Bisericii Catolice în decursul acestui secol dificil. Grație lor, persecuțiile și suferințele au devenit ocazii prețioase de sfințire și de evanghelizare în această regiune.

Să izbucnească din Biserica Ortodoxă Română și din cea Catholică o singură cântare de preamărire a Numei Domnului! Să formeze o simfonie de glasuri exprimând frățietatea cordială a raporturilor reciproce și implorând comuniunea deplină a tuturor credincioșilor. Întemeiate pe succesiunea apostolică, Biserica Ortodoxă Română și cea Catholică au același Cuvânt al Domnului, păstrat în Sfintele Scripturi și aceleași Taine sau Sacramente. În special, conservă aceeași Preoție și celebrează unicul Sacrificiu al lui Cristos, prin care El edifică și face să crească Biserica sa.

3. Binecuvântat fie Numele Domnului pentru tot ce se face în ascultare de porunca lui Cristos. Mă gândesc la dialogul internațional dintre Biserica Catholică și Biserica Ortodoxă în ansamblul ei, și la cel dintre Biserica Greco-Catholică și Biserica Ortodoxă Română. Gândul meu se îndreaptă, deopotrivă, către colaborarea pastorală respectuoasă dintre credincioși ortodocși și catolici, care se dezvoltă la diferite nivele și aduce roade promițătoare și în rândul tinerilor, precum și la eforturile pentru realizarea unei traduceri interconfesionale a Bibliei. Fie ca relațiile reciproce să devină din ce în ce mai libere de orice teamă și suspiciune, și să demonstreze că scopul oricărei acțiuni pastorale este de a-l ajuta pe fiecare să crească în fidelitatea față de unicul Domn.

Peste puține luni vom celebra cei 2000 de ani de la nașterea lui Isus Cristos. Este vorba de un extraordinar și important Jubileu pentru creștini și pentru întreaga omenire, în mijlocul căreia creștinismul a avut, în aceste două milenii, atât de mare relevanță. De aceea, pe bună dreptate, membrii Bisericii Catolice împreună cu creștinii diverselor Confesiuni vor celebra evenimentul cu sufletul plin de recunoștință față de Dumnezeu pentru darul mântuirii.

Marele Jubileu al anului 2000 solicită creștinii să privească spre viitor mai conștienți de provocările pe care le ridică venirea noului mileniu. Printre acestea se impune căutarea unității tuturor celor ce cred în Cristos. Exprim urarea ca al treilea mileniu creștin să ne găsească, dacă nu total uniți, cel puțin mai aproape de comuniunea deplină.

4. În fine, binecuvântat fie Numele Domnului pentru amabilitatea și atenția cu care m-ați primit în aceste zile.

Doresc să manifest vie și cordială recunoștință în primul rând Beatitudinii Sale, Patriarhul Teoctist, Sfântului Sinod, Clerului și credincioșilor Bisericii Ortodoxe din România care mi-au deschis brațele și inima!

Domnul să binecuvânteze această străveche și ilustră Biserică în desfășurarea misiunii sale pastorale; să conducă toți credincioșii să ofere lumii o nouă și bucuroasă mărturie de comuniune deplină între ei și de fidelitate curajoasă față de Evanghelie!

Adresez un salut patern și plin de afecțiune credincioșilor Bisericii Catolice. Dumnezeu mi-a dat bucuria să văd chipurile voastre și să mă rog cu voi. Asemenea lui Paul bătrânilor din Milet, vă spun și eu: „Vă încredințez lui Dumnezeu și cuvântului harului său“ (Faptele Apostolilor 20, 32).

Invoc ocrotirea Mariei, slăvita Maică a lui Dumnezeu, peste toți cetățenii iubitei României.

Fiii săi, care în decursul istoriei au învățat să aibă încredere în mijlocirea ei puternică, să poată găsi mereu în ea călăuză sigură spre a păși spre un viitor de prosperitate și pace și contribui la edificarea unei patrii din ce în ce mai juste și mai fraterne.

Amin!

Cristos a înviat!

8

Sala de presă a Sfântului Scaun
România – București – 09.05.1999

Parcul Podul Izvor

Celebrare Euharistică de către Sfântul Părinte
în prezența Beatitudinii Sale Patriarhul Teoctist

OMILIA SFÂNTULUI PĂRINTE

Text original

„Cristos a înviat!“

„*Mari sunt lucrările Domnului!*“

Psalmul responsorial din Liturgia zilei este un cânt de slavă înălțat Domnului pentru lucrările pe care le-a înfăptuit. Este un cânt de laudă și de mulțumire înainte de toate pentru cele create, capodoperă a bunătății divine, și pentru minunile pe care Domnul le-a realizat în favoarea poporului său eliberându-l din sclavia Egiptului și făcându-l să treacă prin Marea Roșie.

Dar ce să spunem despre lucrarea și mai extraordinară a întrupării Cuvântului, care a condus la îndeplinirea planului original al mântuirii umane? Planul Tatălui ceresc se împlinește într-adevăr prin moartea și învierea lui Isus și se adresează oamenilor de toate rasele și dintotdeauna. Cristos – ne amintește sfântul Petru în cea de a doua Lectură a zilei – „*a murit... pentru păcatele noastre, El cel drept pentru cei nedrepti... omorât fiind cu trupul, dar viu făcut cu duhul*“ (I Petru 3, 18). Cristos cel răstignit a înviat: iată marea veste pascală pe care fiecare credincios este chemat să o proclame și să o mărturisască cu curaj.

Înainte de a părăsi acest pământ, Mântuitorul le vestește discipolilor venirea Mângâietorului: „*Și eu voi ruga pe Tatăl și alt Mângâietor vă va da vouă ca să fie cu voi în veac, Duhul adevărului, pe care lumea nu poate să-l primească, pentru că nu-l vede, nici nu-l cunoaște. Voi îl cunoașteți, că rămâne la voi și în voi va fi!*“ (Ioan 14, 16-17). Începând de atunci Duhul Sfânt însuflește Biserica și o face să

devină semn și instrument al mântuirii pentru întreaga umanitate. El lucrează în inima creștinilor și îi face conștienți de darul și de misiunea pe care au primit-o de la Domnul cel înviat. Duhul i-a îndemnat pe apostoli să străbată toate drumurile lumii cunoscute pe atunci pentru a vesti Evanghelia. În felul acesta, mesajul evanghelic a ajuns și s-a răspândit și aici în România, datorită jertfei eroice adusă de mărturisitori ai credinței și de martiri, de ieri și din secolul nostru.

Într-adevăr, privind istoria Bisericii pe pământ românesc, putem repeta cu inima plină de recunoștință: „*Mari sunt lucrările Domnului!*”

2. „*Mari sunt lucrările Domnului!*” Exclamația Psalmistului mi se naște spontan în inimă în această vizită a mea care-mi oferă posibilitatea să văd cu proprii ochi minunile pe care le-a făcut Dumnezeu de-a lungul secolelor și mai ales în ultimii ani.

Până nu demult, era de neimaginat că Episcopul Romei ar fi putut veni în vizită la frații și surorile în credință care trăiesc în România. Astăzi, după o lungă iarnă de suferință și de prigoană, putem în sfârșit să ne dăruim unii altora îmbrățișarea păcii și să-l lăudăm împreună pe Domnul. Vă salut pe toți cu multă afecțiune mult iubiți Frați și Surori. Salut cu deferență și cordialitate pe Beatitudinea Sa Patriarhul Teoctist, care printr-un prețuit gest fratern a voit să asiste la această concelebrare euharistică. Prezența sa, cordialitatea sa, spiritul său ecumenic mă impresionează profund. Îi exprim recunoștința mea și pentru toate acestea îi aduc mulțumire Domnului nostru Isus Cristos.

Vă salut încă o dată cu bucurie pe voi, mult iubiți și venerați Frați întru Episcopat, adresând un gând particular arhiepiscopului de București, Monsenior Ioan Robu și Mitropolitului de Făgăraș și Alba Iulia, Monsenior Lucian Mureșan. Le mulțumesc din inimă pentru cuvintele pe care mi le-au adresat la începutul Liturghiei, făcându-se interpreții simțămintelor comune. Îmbrățișez spiritual pe toți și pe fiecare, catolici de rit latin și de rit bizantin-român, deopotrivă dragi inimii mele. Salut preoții, călugărițele și laicii care se dedică apostolatului. Salut tinerii și familiile, bolnavii și cei încercați de suferință fizică și spirituală.

Din această Capitală doresc să îmbrățișez întreaga Românie în toată alcătuirea ei: pe toți, din apropiere și de departe, îi asigur de afecțiunea și rugăciunea mea. E o mare bucurie spirituală pentru mine faptul că mă aflu pe pământ românesc și să-i mulțumesc lui Dumnezeu împreună cu voi pentru lucrările minunate pe care le-a înfăptuit și pe care Liturghia timpului pascal ne invită să le amintim cu bucurie și gratitudine față de Domnul.

3. Acum când se încheie acest secol și se întrezăresc deja zorii celui de-al treilea mileniu, privirea se îndreaptă către anii care s-au scurs, căutând în ei semnele milostivirii divine, care însoțesc mereu pașii celor ce se încred în Dumnezeu.

Cum să nu menționăm Conciliul Vatican II, care a deschis o nouă eră în istoria Bisericii, imprimându-i un nou avânt? Datorită Constituției Lumen Gentium, Biserica a dobândit o conștiință mai profundă de a fi popor al lui Dumnezeu în drum spre împlinirea Împărăției. Percepem misterul Bisericii una, sfântă, catolică și apostolică, și descoperim valoarea misiunii sale în mod deosebit aici pe pământ românesc, unde trăiesc alături, unii de alții, creștini care aparțin tradiției orientale și celei occidentale. Trăiesc orientați spre unitate, preocupați să răspundă poruncii lui Cristos și prin aceasta dornici să dialogheze, să se înțeleagă și să se ajute între ei. Această năzuință de cooperare fraternă, susținută de rugăciune și însuflețită de stimă și respect reciproc,

trebuie sprijinită și promovată deoarece numai pacea edifică, pe când discordia distruge.

În numele acestei mari inspirații ecumenice, mă adresez tuturor celor ce cred în Cristos, care trăiesc în România. Mă aflu aici printre voi însuflețit numai de dorința adevăratei unități și de voința de a îndeplini ministerul petrin pe care Domnul mi l-a încredințat între frații și surorile în credință.

Îi mulțumesc lui Dumnezeu, că îmi este dat să îndeplinesc atare slujire. Doresc din inimă și mă rog ca să se poată ajunge cât mai curând la deplina comuniune fraternă între toți cei ce cred în Cristos din Occident și din Orient. Pentru această unitate, însuflețită de iubire s-a rugat divinul Învățător în Cenacol în ajunul pătimirii și morții sale.

4. Această unitate a creștinilor este înaintea de toate opera Duhului Sfânt, de invocată fără încetare. În ziua Rusaliilor, Apostolii, care până în acel moment erau confuzați și fricoși, au devenit plini de curaj și zel apostolic. Nu s-au temut să-l vestească pe Cristos răstignit și înviat; nu le-a mai fost frică să-și mărturisească prin cuvinte și cu viața fidelitatea față de Evanghelie, chiar și atunci când aceasta însemna prigoană și uneori moartea. Mulți, într-adevăr, au plătit cu martiriul această fidelitate. Călăuzită de Spiritul Sfânt, Biserica s-a răspândit astfel pretutindeni în lume.

Dacă uneori s-au produs neînțelegeri și, din păcate, rupturi dureroase în interiorul Trupului mistic al lui Cristos, unic și indivizibil, totuși mai puternică decât orice dezbinare a dăinuit conștiința a ceea ce îi unește pe toți credincioșii și chemării comune la unitate. La sfârșitul celui de-al doilea mileniu, drumurile care se îndepărtaseră încep să se apropie și asistăm la intensificarea mișcării ecumenice menite să atingă unitatea deplină. Semnele acestui drum neîntrerupt către unitate sunt prezente și pe pământul nostru, în România, Țară care în cultura, limba și istoria sa, poartă urmele vieții ale tradiției latine și ale celei orientale. Urmarea mea cea mai vie este ca rugăciunea lui Isus în Cenacol: „*Tată, fă ca toți să fie una*” (cf. Ioan 17, 21), să vă rămână mereu pe buze și să nu înceteze niciodată să bată în inimile voastre.

5. „*Cine Mă iubește pe Mine va fi iubit de Tatăl Meu și-L voi iubi și Eu și Mă voi arăta lui*” (Ioan 14, 21).

Aceste cuvinte ale lui Isus încredințate ucenicilor în ajunul pătimirii sale, răsună astăzi pentru noi ca o invitație presantă de a păși mai departe pe acest drum de fidelitate și iubire. A-l iubi pe Cristos! Iată scopul ultim al existenței noastre: a-l iubi în împrejurările concrete ale vieții, încât iubirea Tatălui să se arate lumii; a-l iubi din toate puterile, pentru ca să se realizeze planul de mântuire, iar credincioșii să ajungă prin El la deplina comuniune. Niciodată să nu se stingă în inimă această arzătoare dorință!

Mult iubiți catolici din România, știu bine căți ați suferit în anii cumplitelui regim comunist; mai știu și cu cât curaj ați perseverat în fidelitatea voastră față de Cristos și Evanghelia sa. Acum, în pragul mileniului trei, nu vă fie teamă: deschideți larg porțile inimii voastre Mântuitorului Cristos! El vă iubește și vă este aproape; El vă chemă la un reînnoit angajament de evanghelizare. Credința este dar al lui Dumnezeu și patrimoniu de incomparabilă valoare care trebuie păstrat și răspândit. În păstrarea și promovarea valorilor comune, fiți mereu deschiși unei efective colaborări cu toate grupurile etnico-sociale și religioase care alcătuiesc Țara voastră, animați întotdeauna de speranță și de iubire.

Maria, Maica Răscumpărătorului, să vă însoțească și să vă ocrotească pentru ca să puteți scrie noi pagini de sfințenie și de generoasă mărturie creștină în istoria României.

Amin! „Cristos a înviat!“

9

Sala de presă a Sfântului Scaun
România – București – 09.05.1999

Aeroportul Băneasa
Ceremonia de rămas bun
DISCURSUL SFÂNTULUI PĂRINTE

Text original

1. În momentul părăsirii acestui pământ iubit al României adresez înainte de toate, Dumneavoastră, Domnule Președinte, salutul și mulțumirea mea pentru primirea ce mi-ați rezervat-o.

Extind aceste sentimente, prin Dumneavoastră, la întregul și iubitul Popor român pe care, în aceste zile l-am simțit strângându-se în jurul meu cu căldură și entuziasm.

Aduc un salut deosebit Beatitudinii Sale, Patriarhul Teoctist, Mitropoliților, Episcopilor și întregului popor al Venerabilei Biserici Ortodoxe din România. Îmbrățișez fratern Episcopii și Comunitățile catolice, de rit bizantin cât și latin, toate prezente în inima mea. Aduc totodată un salut celorlalte Confesiuni creștine și membrilor altor religii prezente în Țară.

2. Au fost zile de profunde emoții pe care le-am trăit cu intensitate și care vor rămâne întipărite pentru totdeauna în inima mea. Primim ca un dar din mâna lui Dumnezeu evenimentele la care am participat împreună având încredere că vor aduce roade de har pentru creștini cât și pentru întregul popor al României. Țara voastră are ca și înscrisă în rădăcinile ei o singulară vocație ecumenică. Prin poziția geografică și prin lunga ei istorie, prin cultură și tradiție, România este o casă unde Orient și Occident se regăsesc în dialog natural.

Aici și Biserica respiră deosebit de evident prin cei doi plămâni ai săi. Și în aceste zile am putut trăi această experiență. Alături unii de alții, cum erau Petru, Andrei și ceilalți apostoli adunați în rugăciune cu Maica Domnului în primul cenacol, am trăit noi Rusalii spirituale. Vântul Duhului Sfânt a suflat cu putere peste acest pământ, și ne-a făcut să fim tari în comuniune și mai cutezători în vestirea Evangheliei. Noua limbă care ne-a fost dăruită, limba comuniunii fraternelor, am folosit-o și i-a simțit dulceața și frumusețea, forța și eficiența.

3. În timp ce aproape se deschide poarta celui de-al treilea mileniu, ni se cere să ieșim din limitele noastre obișnuite pentru a face să se simtă cu mai multă vigoare vântul Rusaliilor în Țările bătrânului continent și până la marginile pământului. Din nefericire vuietul amenințător al armelor pare să prevaleze asupra glasului convingător al iubirii iar dezlănțuirea violenței redeschide rănilor pe care cu trudă și răbdare se încerca a le vindeca.

Reînnoiesc urarea să se ajungă în sfârșit la depunerea armelor pentru a se întâlni din nou și a întreprinde noi și eficiente dialoguri de comuniune și pace! Un rol

important, în această privință, revine creștinilor, indiferent de confesiunea la care aparțin. Ei sunt chemați azi să trăiască și să demonstreze cu mai mare îndrăzneală fraternitatea lor, pentru ca popoarele să fie încurajate, mai mult, determinate să regăsească și să consolideze ceea ce au în comun. Evenimentul spiritual pe care l-am trăit, binecuvântat de Sfântul Dimitrie și de sfinții martiri ai ultimelor decenii, este o experiență de păstrat și de transmis în speranța că noul mileniu ce se deschide în fața noastră să fie un timp de mai mare comuniune între Bisericele creștine și de descoperire a fraternității dintre popoare. Acesta este visul pe care-l port cu mine în timp ce las acest iubit pământ.

4. Aș vrea să încredințez acest vis vouă, tuturor. În special, aș vrea să-l încredințez tinerilor. Da, vouă, dragi tineri din România! Aș fi vrut să vă întâlnesc personal; din nefericire nu a fost posibil. În seara aceasta, îmi însușesc cuvintele cu care Petru, în timp ce Rusaliile erau pe sfârșite, vestea celor care îl ascultau adevărul promisiunii lui Dumnezeu: „*Voi turna din Duhul Meu peste tot trupul și fiii voștri și fiicele voastre vor prooroci și cei mai tineri ai voștri vor vedea vedenii și bătrânii voștri vise vor visa*” (Faptele Apostolilor 2, 17). În aceste zile Spiritul vă încredințează vouă, tinerilor, „visul” lui Dumnezeu: ca toți oamenii să facă parte din familia Sa, ca toți creștinii să fie una. Intrați cu acest vis în noul mileniu!

Voi care v-ați eliberat de coșmarul dictaturii totalitariste, nu vă lăsați amăgiți de visurile înșelătoare și periculoase ale consumismului. Și acesteaucid viitorul. Isus vă face să visați o Românie nouă, un pământ pe care Orientul și Occidentul să se poată întâlni în fraternitate.

Această Românie este încredințată mâinilor voastre. Construiți-o împreună, cu îndrăzneală. Domnul v-o încredințează. Voi încredințați-vă Lui, știind că „*De n-ari zidi Domnul casa, în zadar s-ar osteni cei ce o zidesc*” (Psalm 126/127, 1).

Domnul să binecuvânteze România, binecuvânteze Poporul său, binecuvânteze Europa!

Vladimir Petercă, **Regele Solomon în Biblia ebraică și în cea grecească**. Contribuție la studiul conceptului de *midraš*, prefață de Francisca Băltăceanu, Editura Polirom, Colecția „Plural. Religie”, Iași, 1999, 235 pp.

Recenta lucrare a Monseniorului Vladimir Petercă este o carte pe care, dacă nu ai abandonat-o de la primele pagini, o citești cu sufletul la gură, iar apoi te cucerește într-atât încât te simți îmboldit să revii asupra ei, să reții note, trimiteri, să faci însemnări... Publicată în condiții excelente la Editura Polirom, *Regele Solomon...* reprezintă, fără doar și poate, unul dintre cele mai importante evenimente editoriale în domeniul studiilor biblice românești, din 1989 încoace. Mai mult, ne asumăm riscul să spunem că un astfel de text nu a mai apărut la noi poate chiar din perioada interbelică, atunci când revistele și editurile teologice nu-și permiteau să facă rabat în privința calității materialelor publicate, iar studiile și comentariile unor specialiști de marcă stârneau, nu de puține ori, dezbateri pe cât de furtunoase, pe atât de cordiale și de rodnice. Avem toate motive să afirmăm că Mgr. Vladimir Petercă este un strălucit continuator al tradiției menționate. Licențiat în Științe Biblice la Institutul Biblic Pontifical (1977), doctor al Universității Gregorane (1981) și diplomat în Științe Patristice al Institutului Augustinianum din Roma, Sanctitatea Sa a convins publicul românesc, prin cărțile publicate (*De la Abraham la Iosua*, București, 1996; *Itinerar Tainic*, București, 1997; *Ceasul Adevărului*, Iași, 1997; *Drama lui Iob, drama omului*, Iași, 1997) și prin frecvențele participări la programe de radio și televiziune, că rigoarea, seriozitatea, echilibrul și eleganța discursului constituie câteva dintre calitățile indispensabile unui cârturar creștin autentic.

În *Regele Solomon...*, Mgr. Petercă propune o deosebit de interesantă analiză a metodelor și procedeelor de exegeză midrașice, luând ca exemplu facerea, desfăcerea și refacerea chipului unui rege legendar nu doar pentru Israel, ci pentru mai toate culturile aflate în contact cu iudaismul: Solomon. Rezultatul este remarcabil: un text polivalent, posibil de citit din cel puțin trei perspective care se împletesc într-un mod cât se poate de fericit. Un mic tratat despre modalitățile de formare a Bibliei, despre mecanismele ei interne

de funcționare, de semnificare, etc.; un studiu de imagine având ca obiect portretul lui Solomon. În fine, lucrarea abordează fără temeri chestiuni legate de traducerea și interpretarea Sf. Scripturi, de apariția, formarea și rolul Septuagintei în evoluția sistemului teologic iudeo-creștin.

Cartea începe cu o secțiune introductivă, în care Israel este prezentat ca „popor al Cărții” în contextul social, istoric și cultural al marilor civilizații din Orientul Mijlociu (egiptenii, babilonienii și asirienii). Autorul își propune să prezinte, aici, sistemul de idei ce sprijină strădania neobosită a israeliților de a explica și actualiza mereu sensurile Scripturii. În cazul civilizațiilor din zona mediteraneeană, necesitatea explicitării anumitor texte este legată în primul rând de datarea acestora, iar comentariile nu fac decât să aducă la zi mesajul, în funcție de noile idei apărute între timp sau de evoluția limbii respective, de eventualele modificări în plan istoric și social. Fapt valabil, în ceea ce-i privește pe israeliți, dacă ne restrângem doar la textele juridice. Dar acestea nu alcătuiesc decât o parte a *Tanakh*-ului. Mgr. Petercă indică trei coordonate principale specifice perspectivei interpretative ebraice: percepția timpului, a istoriei și modul de gândire a raportului individ/ colectivitate. Pentru evreu, istoria are o valoare teologică. Evenimentele sunt înregistrate și transmise din generație în generație datorită semnificației lor din trecut dar, mai cu seamă, pentru sensul existențial de comunicat prezentului – un prezent al lecturii, de-acum. Ele dau seama de prezența lui Yahwe în lume și sunt importante pentru formarea deprinderii de a (re)cunoaște această prezență *hic et nunc*, sau în viitor. Solidar cu membrii poporului său și cu generațiile precedente, omul lumii biblice trăiește într-un prezent continuu al Torei și percepe istoria ca pe o sursă revelatoare a voinței divine, manifestată evenimențial. Consemnate în Biblie, faptele istorice devin jaloane ale unui drum spiritual, personal și colectiv în același timp (pentru a defini acest raport, autorul face apel la conceptul de *corporate personality*, preluat de la H. W. Robinson). Interpretarea Scripturii are menirea de a dezvălui sensul teologic al evenimentelor istorice relatate, în contexte și situații diferite; cu alte cuvinte, de a cultiva și asigura legătura dintre text și cititor, în prezent. Astfel, vitalitatea lor nu se

diminuează în timp, dobândește noi semnificații și o autoritate mereu împospătată. Strădania de a reactualiza neobosit mesajul Cărții este, așadar, expresia unei preocupări specifice de a răspunde nevoilor spirituale ale poporului iudeu în orice moment al existenței sale.

Precizările referitoare la rostul și semnificația exegezei biblice sunt esențiale pentru înțelegerea *midraș*-ului. Autorul caută să descrie acest concept în cele două capitole din finalul primei secțiuni a cărții. Mod original de a citi Biblia, acest „gen edificativ și explicativ” nu poate fi definit cu ușurință. Iar Mgr. Petercă nu-și propune să tranșeze problema. El prezintă, mai întâi, semnificația termenului, iar apoi indică principalele aspecte ce pot contribui la înțelegerea acestuia. Analiza evoluției semantice, în funcție de contextele biblic, qumrân și rabinic, ne conduce la concluzia că avem de a face cu un fenomen complex și dinamic, apărut și dezvoltat chiar în cadrul Sf. Scripturi (la Cronicar și la Ezdra, în special). Din punct de vedere etimologic, aflăm că *midraș* provine din rădăcina semitică *DRŠ*, ale cărei sensuri evoluează de la concret la abstract, astfel: „a călca în picioare, a treiera, a examina, a discuta, a cerceta”. Operația concretă de a despărți grăuntele de pleavă, obișnuită evreului agricultor, devine model pentru demersul analitic de pătrundere în conținutul semnificativ al evenimentului istoric și al textului. *Midraș*-ul va tinde, așadar, să actualizeze anumite texte biblice de factură profetică și, prin aceasta, să presupună mai multe trepte: căutarea, examinarea, studiul, expunerea, adaptarea la prezent, meditația etc. Putem spune că două ar fi elementele sale esențiale: faptul că folosește textul biblic ca punct de pornire și că vizează actualizarea acestuia, haggadic sau halakhic. Un *midraș* poate conține, așadar, interpretări ale Scripturii de natură omiletică, etică, morală sau doctrinară. Deosebit de interesantă este analiza influenței *midraș*-ice asupra traducerilor Bibliei într-o altă limbă. Din perspectiva rabinică, arată autorul, o traducere poate fi considerată un *midraș*. O traducere este, cu alte cuvinte, o formă de interpretare a textului sursă.

De menționat că, din rațiuni legate de iconomia cărții de față, autorul se oprește cu investigația la perioada timpurie a rabinismului. Ar fi deosebit de interesant o continuare a acestui studiu, care să vizeze evoluția conceptului și în epoca medievală. *Midraș*-ul rămâne, în fond și la urma urmei, o problemă complexă și încă de discutat. De vreme ce sursele românești consacrate în domeniu nu fac nici o mențiune la acest fenomen, atunci când discută despre istoria textului biblic, ba mai mult, manualele de specialitate susțin, simplificând nepermis de mult datele problemei, că termenul înseamnă „legendă și învățătură”,

putem spune că prezentarea realizată de către Mgr. Petercă este cel mai autorizat material documentar despre *midraș* accesibil în limba română. Prin vasta bibliografie de specialitate pusă la dispoziție, acest text ar putea constitui baza unor studii viitoare stringent necesare pentru o mai bună înțelegere nu doar a formării Sfintei Scripturi, dar și a contribuției esențiale a interpretării biblice iudaice la formarea perspectivei creștine. Semnalăm că, recent, casa Soncino a publicat într-o ediție superbă, versiunea în limba engleză a *Midraș Rabbah*, tradusă de Rabbi dr. H. Freedman și Maurice Simon. Cei doi cărturari au cuprins între copertile a nu mai puțin de zece volume toate *midraș*-ele referitoare la cele cinci cărți ale Torei și la cele Cinci Meghilloth, la care au adăugat note explicative, un glosar de termeni, un index general și un indice Biblic și Talmudic.

Loc de întâlnire pentru diferitele ramuri ale gândirii iudaice în general, și rabinice în special, *midraș*-ul reprezintă în esență o interpretare sacralizantă a istoriei, dar cuprinde, totodată, concepții legate de credință, etică, psihologie, astronomie, metafizică, magie și chiar elemente de poezie. Toate acestea se regăsesc în personalitatea complexă a regelui Solomon, aleasă foarte nimerit ca obiect pentru un studiu de caz ilustrativ pentru modul de funcționare și plurivalența *midraș*-ului. Trăsăturile lui Solomon sunt deslășite rând pe rând, așa cum apar ele în Biblia Ebraică, în Septuaginta, apoi în textele de la Qumrân și în operele lui Iosif Flaviu și Filon Iudeul și, în fine, în Noul Testament.

Din Cărțile Regilor, știm despre strălucitul rege că a reușit, cu înțelepciune, să mențină regatul lui David, tatăl său, independent și chiar să întărească puterea defensivă și ofensivă a acestuia. A dus o politică bazată pe alianțe cu majoritatea națiunilor vecine și a încurajat comerțul și meșteșugurile. Fiind o epocă de pace și prosperitate, în timpul domniei lui apar adevărate capodopere de literatură ebraică, dintre care unele, atribuite chiar lui Solomon, au fost cuprinse în canonul Sf. Scripturi. În ciuda faimei sale, spre sfârșitul vieții, monarhul a atras asupra-și mânia lui Dumnezeu datorită, probabil, căsătoriilor sale multiple și, pe de altă parte, a severității dovedite atunci când și-a conceput sistemul fiscal. La puțin timp după moartea lui, situația se deteriorează în așa măsură încât regatul se va scinda, în urma unui scurt conflict secesionist. Mgr. Petercă urmărește modul cum sunt precizate câteva dintre trăsăturile portretului în discuție: Solomon înțelept, domnitor, constructor, mag. Autorul observă că, bunăoară, Cronicarul tinde să reabiliteze figura lui Solomon. Pentru aceasta, el omite porțiuni de text, inserează idei și reformulează pasaje astfel încât să scoată în evidență atributele cu valoare teologică ale

monarhului, iar centrul de greutate al portretului să fie construcția și sfințirea Templului din Ierusalim. Solomonul Cronicilor, arată Mgr. Petercă, „sintetizează într-o singură persoană un ansamblu de calități ebraice” corespunzătoare cu aspirațiile și așteptările israeliților din sec. IV î.d.Hr. Fapt confirmat și de rezultatele obținute prin cercetarea cărților sapiențiale și poetice din Biblia Ebraică. Aici, accentul cade pe înțelepciunea regelui, ale cărei coordonate sunt puse în lumină prin analiza excelentă a Psalmului 72 (71). Este vorba despre o înțelepciune practică, cultivată prin împlinirea voii lui Dumnezeu. Puterea de discernământ astfel dobândită îi conferă regelui o autoritate atât de mare încât persoana lui ajunge să-L preînchipuie pe Mesia, prezentat aici ca un Solomon ideal.

Traducătorii în limba greacă au căutat și ei să reabiliteze imaginea lui Solomon – arată Mgr. Petercă. Demersul Sanctității Sale pornește de la deosebirile existente chiar la nivelul Cărților Regilor, între textul ebraic și cel al Septuagintei, atât în ceea ce privește conținutul, cât și lexicul. Transferul conceptelor esențiale dintr-o limbă în alta provoacă, de cele mai multe ori, modificări de accent sau chiar de perspectivă. Acum, sunt subliniate mai degrabă dreptatea regelui, generozitatea și capacitatea lui de guvernare, iar înțelepciunea este percepută nu doar ca pricepere în împlinirea voii lui Dumnezeu, ci și ca *sophia*. Aspect mai evident în cărțile deuterocanonice, unde avem de a face cu un Solomon enciclopedic, maestru în ramurile clasice ale științei elene cum ar fi: cosmologia, astronomia, dar și farmacia, demonologia. Înțelepciunea lui Solomon din cărțile deuterocanonice ale Septuagintei este caracterizată, în final, ca rod al intersecției dintre concepția biblică și cea elenistică despre cunoaștere. Pe aceleași direcții se conturează portretul și în textele qumranite sau în operele lui Iosif Flaviu și Filon Iudeul, unde regele își folosește înțelepciunea ca un taumaturg. Înțelepciunea sa este tămăduitoare: îi dă puterea să vindece boli și, prin extensie, să alunge demoni. Aici ne-am îngăduit o scurtă contribuție critică. Discutând despre menționarea numelui lui Solomon în *IIQP**, Mgr. Petercă remarcă o modificare în grafia numelui, față de modul obișnuit cum este scris acesta în Biblia Ebraică, și notează că variația cu pricina „nu este esențială” (p. 168). Nu este neapărat esențială pentru discuția de față dar, într-un text cu tentă esoterică, poate fi purtătoare de semnificații. În cazul nostru, vocala o este notată prin inserarea lui *vav* în chiar centrul numelui, între *lamed* și *mem*. Fapt deloc întâmplător, de vreme ce, în context esoteric, *vav* simbolizează tocmai punctul unde se ating contrariile și prin care se face trecerea spre o stare

sau spre alta, anume spre lumină sau spre întuneric. *Holam vav*, folosit pentru scrierea numelui lui Solomon, indică lumina, spiritul, ascensiunea spre cele înalte. Inserarea lui *vav* nu este arbitrară, ci perfect coerentă cu ideile qumranite referitoare la lumină. Acest detaliu ar putea sugera faptul că esenienii se raportau la Solomon poate chiar mai mult decât ca la un taumaturg: ca la un precursor de-al lor. O ipoteză de verificat. Deosebit de complexă este imaginea lui Solomon și la Iosif Flaviu – Filon Iudeul insistând cu precădere asupra numelui acestuia, pe care-l pune în legătură cu *pacea*. Iosif Flaviu, în schimb, aduce multe date în plus față de referințele biblice, prezentând un portret tradițional al monarhului, dar dintr-o perspectivă mai degrabă laică, demitologizantă chiar, în încercarea de a-l face mai accesibil lumii greco-romane. Înțelepciunea, de pildă, este una de geniu, datorată rațiunii, și de mag, manifestată în special prin arta de a-i combate pe demoni, cele două fiind într-un raport de strânsă interdependență.

În Noul Testament, Solomon este amintit ca personaj veterotestamentar care, pe de o parte, s-a bucurat de glorie, înțelepciune și bogăție deosebite iar pe de altă parte a construit Templul. În general, autorii cărților noutestamentare nu emit judecăți evaluative la adresa regelui și nici nu contribuie cu alte informații la realizarea portretului acestuia. Mgr. Petercă conchide că avem de a face, aici, cel mult cu o revitalizare a imaginii lui Solomon, în cazul sinopticilor, și cu reluarea enunțativă a unor texte anterioare, în discursul lui Ștefan din Fapte Apostolilor (vezi). Ambele aspecte sunt însă grăitoare pentru modul cum sunt actualizate personajele Scripturii într-un sens teologic nou – mesianic.

Notam, la începutul acestei recenzii, că în *Regele Solomon...* sunt tratate și câteva teme destul de sensibile până acum, pentru studiile biblice românești. Cele două capitole dedicate imaginii lui Solomon în Biblia Ebraică și în Septuaginta încep cu o serie de precizări foarte binevenite, de altfel, referitoare la alcătuirea textului biblic și la originea Septuagintei. Cum s-a alcătuit Biblia? Cum au ajuns toate aceste cărți la un loc? Este simplu să spunem că Biblia a fost revelată, dictată de Dumnezeu, că așa cum o avem noi astăzi există încă de la început, că niciodată nu s-a schimbat nimic etc. Dar prin aceasta evităm, de fapt, răspunsul la întrebare sau putem socoti șuvoiul de afirmații, cel mult, ca pe un răspuns nesatisfăcător pentru finele secolului XX. Din lucrarea Mgr. Petercă se vede bine că formarea canonului Biblic a fost o chestiune de durată, că a presupus luarea și asumarea unor decizii. Pe de altă parte, deosebit de interesante sunt remarcile autorului referitoare la perspectiva *midrașică* de care dă seama

Septuaginta, precum și pasajele despre raportul dintre traducerea și interpretarea Bibliei, pe de o parte, și Tradiție, pe de alta. Septuaginta, arată Mgr. Petercă, „se prezintă mai degrabă ca o combinație armonioasă a ambelor operațiuni: traducere și interpretare” (p. 120) unde traducerea, ne îngăduim să cităm din altă parte, „nu se separa niciodată de tradiția în care [Biblia] era citită și interpretată” (p. 43).

În încheiere nu putem spune decât, cu riscul de a ne repeta, că Monseniorul Vladimir Petercă este autorul unui adevărat eveniment editorial care se recomandă de la sine. Sau, cel puțin, așa ar trebui să fie. Riscul major al acestei cărți este numai acela de a nu-și afla un public adevărat. Și trebuie să recunoaștem că, pe alocuri, citatele în limbi străine sau chiar în ebraică (fără diacritice) pot fi frustrante pentru unii cititori. Dar acesta nu este nici pe departe un handicap. *Regele Solomon...*, prin aspectul ei atât de specializat dar și de generos, totodată, prin analizele minuțioase și atente pe care le propune, este o carte care nădăjduim să ambiționeze, să provoace, să îndemne la studiu.

CONSTANTIN JINGA

Jonathan Luxmoore and Iolantha Babiuch, *The Vatican and the Red Flag – The Struggle for the Soul of Eastern Europe*, London: Geoffrey Chapman, 1999.

Recent apăruta carte a soților Jonathan Luxmoore și Iolantha Babiuch, *Vaticanul și steagul roșu*, prezintă un interes deosebit pentru cititorul est-european. Ea își propune să analizeze istoria luptei Vaticanului cu flagelul comunismului. Este vorba în primul rând de o carte de istorie care nu se reduce însă la prezentarea riguroasă a evenimentelor, ci dezvoltă analize pertinente atunci când este cazul. Desfășurarea cărții este concepută pe două planuri: unul al politicii față de marxism și comunism pe care Sfântul Scaun a dus-o prin Papii care s-au succedat la conducerea lumii catolice, și altul al biografiei lui Karol Wojtyła, actualul Papă Ioan Paul al II-lea, primul Papă provenit din Europa de est. Cele două planuri sunt întrețesute, conferind textului o logică internă care se dezvoltă în final.

Dacă originile mișcărilor totalitariste au mai fost analizate, perioada postbelică în țările comuniste a avut parte de mai puține lucrări lipsite de prejudecăți și mistificări, multe din evenimentele care au constituit-o rămânând în așteptarea cercetătorilor. *Vaticanul și steagul roșu* pune un accent deosebit pe această perioadă până în zilele noastre, vizând inclusiv evenimentele care

au determinat căderea blocului comunist din Europa.

În opinia autorilor, politica bisericească a Vaticanului nu a avut întotdeauna cele mai bune rezultate; de abia în ultimele decenii s-a configurat o poziție coerentă și realistă față de comunism și ea a fost adoptată de cineva care venea din interiorul fenomenului: Papa Ioan Paul al II-lea. Începând cu secolul al XIX-lea în care marxismul a prins contur și continuând mai ales în secolul nostru, reacția Sfântului Scaun a fost una destul de fâșișă față de ideologia în plină ascensiune. Nici condamnările și anatimizările și nici gesturile diplomatice care vizau obținerea unor concesiuni nu au avut rezultatele politicii inițiate de Karol Wojtyła, actualul Papă Ioan Paul al II-lea.

Karol Wojtyła s-a născut pe 18 mai 1920 în Wadowice, un orășel de lângă Krakovia. Moartea prematură a mamei sale, când Karol avea numai nouă ani, l-a privat de o educație religioasă firească dar și de autoritatea părintească a tatălui, silit să se ocupe singur de gospodărie. Aceste evenimente au contribuit la maturizarea lui înainte de vreme. După moartea fratelui său mai mare, în 1932, religiozitatea lui Karol a început să iasă în evidență. Mergea zilnic la biserică, se ruga chiar și la școală și frecventa un centru spiritual din apropiere. În 1938 se înscrie la facultatea de filosofie din Universitate, o facultate urmată în general de studenți săraci sau care se considerau mai puțin dotați, în principal pentru a deveni profesori. În acea perioadă atmosfera ideologicopolitică era incandescentă, mulți studenți ajungând la concluzia că trebuie să aleagă între comunismul sovietic și naționalismul fascist. Karol a fost atras de mișcarea de extremă dreapta care avea ca țel distrugerea comunismului cu „puterea ideilor și a pumnilor”. Trebuie remarcat însă faptul că, deși a aderat la o mișcare de dreapta, tânărul Karol a avut prieteni evrei apropiați și nu a manifestat o atitudine antisemită. Modul său de a protesta față de cererea de expulzare a studenților evrei din Universitate este mai mult decât grăitor: el s-a legat împreună cu o studentă evreică pentru a o proteja de violența studenților antisemiți. Ocupația nazistă nu i-a mai permis să urmeze cursurile universitare și l-a obligat să-și continue studiile în secret. În 1941 a suferit și pierderea tatălui său iar mai târziu a trebuit să-și găsească o slujbă și s-a angajat la fabrica de solvenți chimici din Krakovia. Implicarea sa într-un grup cultural, intitulat „Teatrul rapsodic”, ce activa pe ascuns, l-a ajutat să reziste propagandei comuniste de-a lungul timpului. Aici a avut ocazia să învețe cât de importante sunt cuvintele și conceptele în proiectarea personalității și a imaginației.

În 1942, Wojtyła s-a decis să alceagă Biserica și s-a înscris la seminarul din Krakovia, care funcționa în secret, într-unul dintre cele mai dificile momente pentru a răspunde unei vocații. După ce a devenit preot, Karol Wojtyka a plecat la Roma unde și-a completat studiile și a susținut teza de doctorat cu titlul: „Ideea credinței la Sfântul Ioan al Crucii”. Cercetarea acestei teme l-a apropiat de semnificația contemplației, dar concluzia sa a fost că adevărata experiență religioasă constă în combinarea contemplației cu acțiunea. La formarea gândirii viitorului pontif, alături de sistemul filosofic thomist studiat în timpul seminarului și care îi produsese, după cum avea să mărturisească mai târziu, un adevărat „șoc intelectual”, s-a adăugat și cercetarea fenomenologiei, prilejuită de pregătirea pentru gradul de profesor asociat la facultatea de teologie. Teza sa de „abilitare” era intitulată „Posibilitatea construirii unei etici creștine pe supozițiile sistemului lui Max Scheler”. Scheler studiase codurile etice ale unor societăți diferite în încercarea de a demonstra că valorile absolute sunt rezultatul unui proces cumulativ. Cercetarea lui Wojtyła pornea de la întrebarea dacă o asemenea teză este valabilă și pentru valorile etice creștine sau nu. Deși răspunsul său a fost negativ, fenomenologia a constituit un obiect de interes pentru el din două puncte de vedere. În primul rând, prin „punerea între paranteze a lumii” și recunoașterea esenței subiective a fenomenelor percepute de mintea umană, fenomenologia îi putea ajuta pe necredincioși să înțeleagă „experiența” creștină. În al doilea rând, fenomenologia, prin reflecția sa modestă și detașată, apărea ca un antidot față de ideologia marxistă care nu vedea altă posibilitate de schimbare decât prin forța distructivă a revoluției. Însă o opoziție față de ideologia comunistă care să aibă sens în condițiile Poloniei postbelice nu se putea desfășura decât din umbră și pe baza unei bune cunoașteri a scrierilor marxiste. Acest lucru este dovedit în primul rând de articolele și cărțile scrise de Karol. O colecție de studii publicate pe ascuns între anii 1953–1955 marchează o încercare de regândire serioasă a marxismului din perspectiva creștinismului. Obiectivul anunțat al acestor studii era nu o critică totală a filosofiei marxiste, ci o analiză a modului în care categoriile etice au fost folosite corect sau nu, dovedind că o serie de gânditori au acordat semnificații diferite unor concepte fundamentale în marxism. Noțiunea de clasă pe care Marx o înțelegea ca pe un fenomen economic, iar Max Weber ca pe un fenomen cultural, era văzută de Wojtyła ca o combinație a amândurora. „Lupta de clasă”, considerată de marxisti drept un imperativ etic care ar urmări restabilirea egalității între oameni, în opinia lui

Wojtyła nu putea conduce la obținerea binelui comun decât în mod indirect și marginal. În plus, schimbarea prin violență a puterii nu putea avea o justificare etică. Modalitatea prin care societatea ar putea obține dreptatea, din punctul de vedere al lui Wojtyła, era controlarea exercitării puterii și criticarea greșelilor ei. Când aceasta nu mai era posibilă, rămânea rezistența pasivă. Și dacă și ea se solda cu un eșec nu mai rămânea decât rezistența activă, justificată ca un „rău necesar” și de Papa Pius al XI-lea într-o enciclică din 1927.

Preocupările lui Karol Wojtyła au mers până la definirea naturii umane și stabilirea unei antropologii creștine ca răspuns la concepția marxistă despre om. *Persoana activă*, o carte publicată în 1969, avea ca obiectiv investigarea subiectivității umane, evitând căderea în idealism, și căutarea motivului pentru care după ororile războaielor atâția oameni au fost atrași de către ideologia marxistă. În concepția marxistă, activismul era privit ca o datorie față de care fiecare individ trebuie să se supună și să se sacrifice. Putea fi găsită vreo legătură între acest tip de activism și credința creștină? Wojtyła recunoștea că persoana umană se împlinește pe sine prin propriile sale acțiuni care marchează cursul istoriei, dar acțiunile *bune* sau *rele* nu puteau fi acceptate drept consecințe ale determinismului moral susținut de marxiști, căci ele depind de alegerea liberă, de responsabilitate și efort sistematic. În ciuda faptului că era o carte dificilă, preoții din Krakovia glumind că lectura ei ar putea fi cerută păcătoșilor în purgatoriu, *Persoana activă* rămânea o carte majoră prin reinterpretarea aplicată conceptelor marxiste. După Luxmoore și Babiuch, Wojtyła și-a construit propria filosofie „în forma unei polemici cu marxismul” (p. 199), reinterpretându-i conceptele în perspectiva unei noi viziuni creștine. El nu putea fi acuzat că luptă împotriva comunismului deoarece el nu discutase politica partidului și nu spusese nimic împotriva instituțiilor comuniste. El afirmase numai datoria creștinului de a fi activ în apărarea adevărurilor și valorilor creștine.

În deceniul al optulea cardinalul Wojtyła se impusese deja ca principalul teoretician al Bisericii poloneze. În 1975 el era arhiepiscop de Krakovia de unsprezece ani. Ideologia comunistă intrase treptat în declin, ceea ce îi permisesese să ia o atitudine mai ofensivă. Trei ani mai târziu avea să plece la Roma pentru alegerea unui nou Papă. Deși nu existau așteptări serioase cu privire la posibilitatea reală de a candida el însuși pentru funcția de Papă, Karol Wojtyła urma să fie desemnat în fruntea Vaticanului. Era primul Papă neitalian din ultimii 457 de ani și primul Papă polonez din istorie.

Cunoscând comunismul din interior, Papa Ioan Paul al II-lea venea cu o serie de date de care Vaticanul nu dispusese anterior. Până atunci Papii care s-au succedat în fruntea Sfântului Scaun oscilaseră între condamnări și anatimizări ale marxismului în bloc și încercări timide de dialog care să-i sensibilizeze pe comuniști. Noul Papă experimentase deja un adevăr foarte simplu: comuniștii răspundeau numai la presiuni – presiunea rezistenței interne și a izolării externe. Vechea politică a „micilor pași” diplomatici trebuia continuată de pe o poziție de forță, conștientă că și creștinii au puterea lor.

Pornind de la distanța dintre bogați și săraci, marxistii respingeau civilizațiile de tip capitalist considerându-le responsabile de această stare de lucruri. Într-o enciclică din 1980, *Dives in misericordia*, Papa Ioan Paul al II-lea acuză și el decalajul prea mare între oamenii care trăiesc în belșug și cei care mor de foame. Dar soluția nu constă într-o revoluție violentă, căci dreptatea dacă nu se sprijină pe iubire și pe milostenie nu are nici o valoare. Deși multe programe au fost animate de ideea dreptății, ele au eșuat în practică, permițând să fie dominate de ură și cruzime. De aceea iubirea și iertarea trebuie să fie situate deasupra dreptății. Nici un act de violență revoluționară nu va avea puterea conferită de iertare.

În penultimul capitol, intitulat sugestiv *Lungul marș al speranței*, autorii analizează importanța enciclicelor și a vizitelor papale în lupta împotriva comunismului, urmând ca în ultimul capitol cercetarea să fie axată pe căderea blocului comunist și pe evenimentele care s-au succedat acestui fapt istoric. Luxmoore și Babiuch conchid prin a vedea în Papa Ioan Paul al II-lea un „catalizator” în destrămarea comunismului: „Șansa sa a fost să apară într-un moment particular oportun, măreția sa este dată de forța unei personalități care i-a permis să exploateze această oportunitate din plin. Dacă a fost lucrarea Duhului Sfânt, atunci a fost neobișnuit de categorică: i-a dăruit un dar al profeției și l-a făcut un instrument în mâinile providenței. Papa a dovedit că visele devin reale, că ideile modelează realitatea” (p. 297). Spre deosebire de predecesorii săi, care vedeau în comunism numai o reacție față de inechitățile sociale, Papa Ioan Paul al II-lea a sesizat și dinamica unei conștiințe sociale în plină emancipare. Pius al XI-lea și Pius al XII-lea au combătut comunismul fie considerându-l rău în sine, fie excomunicându-i colaboratorii, Ioan al XXIII-lea a adoptat o altă politică, aplicând mai degrabă terapia îndurării decât severitatea, iar Paul al VI-lea a încercat să-i convingă pe comuniști de avantajele pe care le-ar avea de câștigat dacă ar face concesii. Tactica lui Ioan Paul al II-lea a fost

diferită. El nu a mai văzut în comunism un dușman ci o neînțelegere, o eroare ce trebuie corectată, dar numai după ce a fost înțeleasă.

Dincolo de analizele și interpretările furnizate de Luxmoore și Babiuch, *Vaticanul și steagul roșu* este o carte care excellează printr-o documentație bine pusă la punct. În ea se găsește informații și despre România, e drept că într-o mai mică măsură decât despre țările a căror confesiune majoritară este cea catolică. Dar cititorul român ar putea fi mult mai câștigat în urma lecturii acestei cărți prin perspectiva pe care i-o oferă asupra lumii catolice, înțelegând că activitatea Vaticanului nu a fost orientată împotriva maselor populare iar Sfântul Scaun nu a fost un centru de intrigi internaționale, așa cum a încercat să ne convingă adesea propaganda comunistă.

COSMIN DICU

John Barton, *Ethics and the Old Testament* (Etica și Vechiul Testament), SCM Press Ltd, London, 1998, 100 pp.

Prestigioasa editură britanică SCM Press Ltd a publicat recent, în volum, conferințele susținute de către prof. John Barton la Universitatea Victoria, British Columbia (Canada), în perioada ianuarie–februarie 1997, în cadrul programului John Albert Hall. John Albert Hall (1869–1933) a fost un om de afaceri care, la moartea sa, a lăsat o parte din avere diocезei din British Columbia cu mențiunea ca fondul astfel constituit să se folosească pentru organizarea unor conferințe și prelegeri având ca scop investigarea raporturilor dintre religia creștină și diferite ramuri ale științei și culturii contemporane. Anual, Centrul pentru Studii Religioase și Sociale al Universității Victoria, British Columbia, invită în acest scop specialiști din întreaga lume. Timp de două săptămâni, savanți de marcă susțin conferințe în fața unui public nu întotdeauna avizat în domeniul respectiv. Astfel, una dintre cerințele esențiale este ca prelegerile prezentate să fie accesibile majorității participanților, fără a face însă vreun rabat în privința calității științifice.

Fellow al Colegiului Oriel, prof. John Barton predă „Interpretarea Sfintei Scripturi” la Universitatea din Oxford (Marea Britanie). Cărțile publicate de-a lungul timpului, dintre care enumerăm aici: *Reading the Old Testament* (1984), *Oracles of God* (1986), *The Spirit and the Letter* (1997), *Making the Christian Bible* (1997) l-au consacrat pe John Barton ca pe unul dintre cei mai importanți specialiști în Studiul Vechiului Testament din lumea anglo-saxonă a sfârșitului de secol XX. Pe de o parte, acest adevărat cărturar

este un adept al metodelor moderne de analiză a textului biblic. El consideră că a încerca să înțeleagă Sf. Scriptură ca pe o piesă literară sau filosofică poate fi util și, cu siguranță, este un demers înclinat de unele rezultate. Dar insuficient, pentru că de multe ori neglijează aspectul sacru al Bibliei. Pe de altă parte, profesorul oxonian crede că abordarea Cărții dintr-o perspectivă tradiționalistă poate fi, de asemenea, fructuoasă. Dar, dacă ne limităm la atât, riscul este ca nici măcar să nu observăm unele probleme care, cel puțin în epoca post-modernă, pretind un răspuns neîntârziat. Demersul privilegiat de către profesorul John Barton este, așadar, unul de frontieră, unul care încearcă să găsească calea de mijloc.

Conferințele susținute în cadrul programului John Albert Hall și recent publicate în volum de către SCM Ltd sunt menite să schițeze relevanța eticii Vechiului Testament atât pentru filosofia morală contemporană, cât și, nu în ultimul rând, pentru viața noastră de fiecare zi. Oricât de dificil ar părea acest lucru, John Barton este încredințat că textele veterotestamentare mai pot contribui, și încă esențial, la clarificarea unor dileme de ordin etic și moral.

Într-un prim capitol, autorul explorează principalele elemente de dificultate, din punct de vedere etic, pe care textul Vechiului Testament le impune unui posibil cititor contemporan: îndepărtarea în timp, deosebirile legate de cultură și civilizație, stilul, etc. Printre-o deosebit de interesantă analiză aplicată Decalogului (varianta de la Leșire 20, 1-17), el pune în lumină latura pozitivă a acestei stări de fapt. Autorii Vechiului Testament nu scriu tratate de morală, asemenea filosofilor moderni, ci caută să transmită ceea ce John Barton numește aristotelic, cu ajutorul Martei Nussbaum, „înțelepciune practică”. Iar această înțelepciune nu poate fi transmisă în stilul moralizatorilor, familiar nouă, ci tocmai evitând orice generalizare, orice organizare într-un sistem și prin intermediul unor exemple concrete, vizând întotdeauna particularul, concretizate în povestiri sau chiar frumoase imne de laudă, uneori fără vreo legătură evidentă cu problema în discuție. Obstinația de a nu generaliza nimic, evitarea oricărei sistematizări și insistența asupra cazului în speță ar reprezenta, în optica lui John Barton, contribuțiile pe care le poate aduce Vechiul Testament la dezvoltarea gândirii etice de azi. În continuare, cărturarul oxonian își concentrează atenția asupra metodei specifice de comunicare a adevărilor morale prin intermediul narațiunii. Pentru aceasta, el analizează episodul de la II Regi 11-12, unde este relatat păcatul lui David cu Betșeba și modul cum reacționează regele atunci când este demonstrat de către profetul Natan. Distanțându-se critic de teoria eticii narative

propusă de Stanley Hauerwas, John Barton remarcă faptul că Vechiul Testament conține extrem de puține povestiri moralizatoare de genul *Fabulelor* lui Esop. Dacă acestea din urmă sunt reducibile la o singură idee morală, pe care încearcă să o ilustreze cât mai sugestiv cu putință, chiar cu riscul de a simplifica mult realitatea, textele din literatura ebraică biblică sunt infinit mai complexe. Narațiunile veterotestamentare nu intenționează să comunice neapărat ce este bine și ce este rău, ce exemple ar fi de urmat sau de evitat, ci mult mai mult decât atât: aceste texte vorbesc în primul rând despre eforturile omului de a se ridica la nivelul cerințelor divine, eforturi nu chiar întotdeauna încununate de succes. Evident că principiile morale generale constituie baza povestirilor biblice. Dar interesul etic al acestora constă în modul cum un personaj sau altul încearcă să le aplice în viața lui, prezentată fără simplificări ce i-ar putea împușca valoarea. La fel ca și David, în textul analizat, cititorul se poate recunoaște în deciziile unor personaje, în acțiunile lor. Își poate recunoaște propriile dileme morale și afla, ulterior, soluții practice pentru realitatea specifică lui. Ceea ce nu exclude, nici pe departe, faptul că Vechiul Testament dă seama de o viziune morală unitară.

După ce, în primele două capitole, se arată că specificul eticii veterotestamentare rezidă într-o preocupare deosebită pentru cazul particular, dar abordat în toată complexitatea lui, John Barton prezintă, în cele ce urmează, modul cum sunt prezentate în Biblia Ebraică trei probleme aflate în centrul dezbaterii etice contemporane: ecologia, sexualitatea și proprietatea. În cazul fiecărei teme, analistul se raportează în primul rând la prevederile Legii, iar apoi examinează o serie de texte narative, căutând să deceleze posibila contribuție a Vechiului Testament la discuțiile contemporane. Rezultatele analizei sunt, de fiecare dată, dincolo de aspectele probabil șocante pe care le vedește uneori, deosebit de interesante și, neîndoind, pozitive, dacă luăm în considerare și numai faptul că autorul ajunge să demonteze unele idei preconcepute și adeseori periculoase pentru o bună înțelegere și valorificare a textului sacru (de exemplu: vampirizarea bogăției însoțită de sanctificarea sărăciei se dezvăluie a nu avea un fundament biblic foarte solid). Al patrulea capitol este dedicat unei foarte interesante discuții referitoare la bazele eticii, mai precis la raportul dintre legea divină și legea naturală, din perspectiva scripturilor iudaice în special și a Bibliei în general. Cititorului i se propune o discuție pe marginea consensului bisericilor creștine în legătură cu ideea că Sf. Scriptură ar corespunde legii divine, și nu celei naturale. Fără a căuta să răstoarne această concluzie, John Barton pornește de la constatarea că autorii biblici

argumentează adeseori puncte de vedere sprijinindu-se nu numai pe aspecte ale revelației divine, cum ar fi poruncile, ci și pe elemente ținând de bazele firești ale vieții umane. În fapt, el nu urmărește, aici, decât să atragă atenția asupra complexității Bibliei și să afirme că încercarea de a o eticheta într-un fel sau altul nu face decât să obtureze orizontul de așteptare al cititorului modern. Ultimul capitol al cărții caută să răspundă la o întrebare pe cât de simplă la prima vedere, pe atât de complicată: „de ce trebuie să fim morali?” Cu alte cuvinte, ce anume motivează legea morală a Vechiului Testament? Dificultatea de a da un răspuns imediat rezidă în observarea că, nu de puține ori, autorii cărților biblice fac apel la un anume bun simț comun, general împărtășit, atunci când încearcă să explice unele comandamente divine cu valoare etică. Profesorul Barton clasifică principalele motive în funcție de coordonata temporală; există, așadar, acțiuni morale care-și au motivația în viitor (ex.: profețiile, înzestrate cu un puternic element teleologic și folosite ca argumente în sprijinul unor mesaje parenetice; vezi Isaia 1, 19–20), altele în trecut (ex.: experiența acumulată în Egipt sau în timpul celor patruzeci de ani de rătăcirii prin pustie este valorificată ca sursă motivațională; vezi Deuteronom 10, 12–20) și, în fine, ținând de prezent (ex.: unele porunci sunt argumentate prin valoarea lor intrinsecă; vezi Deuteronom 4, 5–8). Concluzia acestui capitol vizează statutul legilor, preceptelor, coordonatelor morale propovăduite în Vechiul Testament. În ciuda caracterului în aparență foarte categoric al acestuia, în urma analizei se desprinde ideea că autorii veterotestamentari nu se mulțumesc doar să enunțe un set de porunci. În plus față de autorii altor texte similare din epocă, ei încearcă să ofere cititorului și motivele adecvate pentru adoptarea unei conduite morale.

Scrisă într-un ritm agreabil, cu un aparat critic minimal și într-un limbaj programatic purificat de jargonul inherent acestui gen de lucrări, cartea profesorului Barton ar putea fi utilă în primul rând celor preocupați de studiul teologiei și al filosofiei, pe care i-ar familiariza cu câteva dintre marile dezbateri ale eticii și studiilor biblice contemporane. Însă dincolo de aceasta, *Etica și Vechiul Testament* ni se pare un text esențial pentru acest sfârșit de mileniu pentru faptul că John Barton nu pregetă să atragă atenția asupra importanței pe care a jucat-o Biblia în formarea culturii și civilizației europene. Multe dintre conceptele etice atribuite cu ușurință epocii luminilor, de pildă, își regăsesc rădăcinile autentice, iată, în gândirea unor autori care ne influențează și chiar formează, peste milenii, mentalitatea. Deloc convențional, acest volum de

numai 100 de pagini ar putea fi receptat și la noi, așa cum a fost primit în Occident, ca o invitație la un exercițiu al minții indispensabil, până la urmă, oricărui cititor al Bibliei: dialogul. Cu ajutorul lui Dumnezeu, poate că o editură mai curajoasă va găsi totuși resursele necesare pentru publicarea unei versiuni în limba română care, cu siguranță, nu ar zăbovi prea mult prin rafturile librăriilor.

CONSTANTIN JINGA

Vassil Gjuzeev, *Bulgarien zwischen Orient und Okzident. Die Grundlagen seiner geistigen Kultur vom XIII. bis zum XV. Jahrhundert. Aus dem Bulgarischen übersetzt von Christa Belčeva* (Bulgaria între Orient și Occident. Bazele culturii ei spirituale din secolul XIII, până într-al XV-lea. Traducere din bulgară, de Christa Belčeva). Böhlau Verlag Wien, Köln, Weimar, 1993, 311 pp., incl. 88 il.

Destinată cititorilor de limbă germană, lucrarea este scrisă într-un stil academic de popularizare, ales și frenetic, unde patosul, acribia, exaltarea și informația trebuiau să servească unui singur lucru: punerea în evidență a poporului bulgar, istoriei, Bisericii Ortodoxe, culturii, limbii și structurii lui statale *unice*. Cu un sentiment patriotic exaltant, demn și mândru de el, autorul, de fapt un istoric bulgar consacrat, prezintă istoria și specificul țării, Bisericii Ortodoxe locale și poporului său, cu o xenofobie academic formulată și „istoric justificată”, față de tot ce nu era bulgar ori învecinat cu bulgarii. O imagine de autosufocare în propria istorie și extindere teritorială actuală.

Pentru o mai bună informație a cititorului, oferim și lista cuprinsului, cărții lui Vassil Gjuzeev:

- I. Stat și Biserică, țară și populație (pp. 7–42);
- II. Tendințe de bază ale evoluției spirituale (pp. 43–54);
- III. Școli și dascăli (pp. 55–74);
- IV. Formația intelectuală și treptele ei (pp. 74–96);
- V. Accesul la cultura scrisă a populației (pp. 97–110);
- VI. Geografia culturii scrise la bulgari – Centre și scriptorii literare (pp. 111–184);
- VII. Scriitori de cărți și mecenajii acestora (pp. 185–204);
- VIII. Biblioteci (pp. 205–262);

Concluzii (pp. 263–269), Note, Indici etc.
Unirea dintre slavi și protobulgari, din anii 681–682, a condus la formarea în peninsula Balcanică, a primului Stat bulgar, care a evoluat dintr-un *Hanat păgân* într-un *Țarat creștin ortodox*, cu o Patriarhie proprie, de prin anul 925. Trei capitale a avut acest Țarat de-a lungul

existenței sale, până în anul 1018: *Pliska, Veliki Preslav și Ohrida*.

După 168 de ani, în 1185, dinastia românească a *Asăneștilor* a fondat un al doilea Țarat româno-bulgar, cu capitala la *Turnovo* sau *Veliko Tărnovo* (1186–1393).

Primul capitol prezintă interes și pentru lucrarea noastră, deoarece constituie o sinteză a celui de al doilea Țarat bulgar (1185–1393), evenimentele fiind prezentate succint, atât din punct de vedere politic cât și bisericesc, cultural, etnograf, privind centrele de copiere a manuscriselor – scriptorii – școlilor, picturii, artei profane și bisericești etc.: *Staat und Kirche, Land und Bevölkerung*.

Nu a fost omisă din acest capitol nici *capitala* imperială, adică orașul *Turnovo* (de la *turn*) sau *Veliko Tărnovo*, Noul Constantinopol, cu splendoarea, gloria, umilina, luxul și cruzimea, importanța și tragicul ei sfârșit, la 1393. *Tărnovo* era numit de bulgari *Tarevgrad*, spre a se deosebi de Constantinopol, căruia, lumea slavă îi spunea *Țarigrad*, și pe care societatea bulgară îl imita și pretindea că-l continuă. Capitala *Tărnovo* era considerată „*Țarița*”, adică „împărăteasa orașelor” sau „*Bassilissa ton poleon*”. Aici întâlnim din nou o paralelă, o influență și o prezență bizantină, unde dominația capitalei era simbolizată prin denumirea prescurtată de *Polis* – Constantinopol, termen sinonim cu *Urbs*, pentru Roma Veche. Gloria celui de-al doilea Țarat bulgar, cu mesajul său contemporan și ulterior al acestuia în Balcani, precum și în lumea ortodoxă de limbă slavă, grecească, românească, albaneză, georgiană și armeană, nu numai că l-a impresionat pe autor, dar i-a conferit și un sentiment de mândrie și de un oarecare „mesianism” cultural, lingvistic, bisericesc, hagiografic, și liturgic „bulgar”. *[vezi în acest context o lucrare mai veche a lui Emil Turdeanu, „La littérature Bulgare du XIV-e siècle et sa diffusion dans les Pays Roumains”, par..., Paris, 1947, Imprimerie Nationale, 188 p.]*

Germeii ideii de *Roma a Treia*, preluată și dezvoltată ulterior de ruși, și atribuită Moscovei, trebuie căutați la *Tărnovo*, în timpul celui de al doilea Țarat bulgar (1185–1393). La pagina 48, autorul face o aluzie la mitul „celeia de-a treia Romă”, prin care se înțelegea orașul *Tărnovo*, nu Moscova. La 1345, preotul de curte, din *Tărnovo*, Filip, la epilogul de la traducerea în medio-bulgară a *Cronicii* lui Manase, numește orașul *Tărnovo* „*Carigrad*”, adică Noul Constantinopol, iar Marea Cetate a lui Constantin (Constantinopolul) era numită „*Roma Veche*” (mai compară aceste date și cu „Introducerea” (p. XVII–XXXIV), din cartea *Da Roma alla Terza Roma*, Documenti e studi, L'Ida di Roma a Mosca, secolii XV–XVI, Fonti per la storia del pensiero sociale russo, Roma –

Mosca, 1989, LXXXVII + 449 pp., Roma, 1993). Cu un cuvânt, între Noua Romă (Constantinopol) și Roma a Treia (Moscova), a existat „*Roma intermediară*”, adică orașul *Tărnovo*, de unde, de fapt, rușii au și preluat această idee.

Profund absorbit de „mitul bulgar”, autorul nu numai că-i ignoră pe români, negând rolul acestora în procesul de fondare al celui de al doilea Țarat, în anul 1185, precum și originea românească a Dinastiei *Asăneștilor* (1185–1257), dar îi exclude și ca grupă etnică, în interiorul granițelor Statului bulgar. De pildă, la pagina 39, autorul face o trecere în revistă a grupurilor etnice din orașul *Tărnovo*, precum și din întreg Țaratul bulgar (de fapt, *româno-bulgar*), fiind amintiți armenii, italienii genovezi, venețienii și raguzanii, evreii, apoi mineriile sași, neuitându-i nici măcar pe musulmani. Numai pentru români folosește în mod expres o propoziție separată, scurtă și pragmatică, punându-i alături de „alani” (iași), ruși, cumani și tătari: „*Unbedeutend war die Anzahl der Walachen, der Jasen (Alanen), der Russen, der Kumanen und der Tataren, die hauptsächlich die Gebiete nördlich des Balkangebirges bewohnten und manchmal Trupps im Heer der bulgarischen Zaren oder eigenständiger Herrscher bildeten*” (p. 39). Autorul îi exclude pe români chiar și de pe cuprinsul Principatului Dobrogei, care, pe timpul acela se extindea din estul munților Balcani și până la gurile Dunării (Deltă), având capitala la *Kaliakra*. În sprijinul acestei teze, privind excluderea românilor din Dobrogea, autorul citează un „contract”, din 1387, dintre Principatul Dobrogei și genovezi, în care componența etnică locală ar fi fost „bulgari”, „greci”, și „alții”: *Greci, Bulgari vel alii* (p. 39). Toate aceste exemple nu fac decât să confirme că autorul este adeptul tezei privind excluderea contribuției românilor la crearea Imperiului româno-bulgar în anul 1185, și la componența etnică vlaho-bulgară a acestuia. Privind originea etnică a fraților *Asănești*, autorul susține că erau „bulgaro-cumani” (p. 8). Persistența acestor teze în istoriografia bulgară actuală, surprinde cu atât mai mult cu cât încă în 1949, Robert Lee Wolff, un istoric american, nu român – deci neutru – a condamnat aceste afirmații, în studiul său celebru „*The «Second Bulgarian Empire». Its origin and History to 1204*”, în rev. *Speculum*, a journal of Medieval Studies, vol. XXIV, nr. 2, Cambridge Massachusetts, U.S.A., 1949, pp. 167–206.

Spectrul politic, bisericesc, cultural, arhitectonic, artistic și hagiografic, cu epocile sale de evoluție, stagnare și regres este analizat și în capitolele următoare, în contextul predominant al ideii imperiale (1185–1393) și al instituției *Mitropoliei Primare* (1204–1235), și apoi al *Patriarhiei de Turnovo* (1235–1416), chiar și atunci când tendințele separatiste ale *marilor*

boieri, au descentralizat Statul, iar țarul, după anul 1241, și mai ales după invazia mongolă, a devenit doar un „primus inter pares”, spre marea satisfacție a turcilor și a regilor unguri.

Amintirea trecutului glorios al Țaratului și al Patriarhiei bulgare, cu cele 16 Eparhii sufragane, au rămas neșterse în memoria poporului bulgar, ajutându-l astfel și să supraviețuiască în secolele următoare, sub ocupația nemiloasă a turcilor și a islamului, mai ales după anii 1393, respectiv 1396, până târziu în secolul al XIX-lea. O încercare palidă de restaurare a Statului bulgar a hrănit speranța localnicilor, înainte de lupta de la Varna – 1444 – când Iancu de Hunedoara a primit, din partea regelui polon Vladislav III Jagello,

promisiunea coroanei imperiale bulgare, în cazul în care sorții războiului ar permite alungarea definitivă a turcilor de pe cuprinsul peninsulei Balcanice, deci din Europa (p. 21).

Cu toate ideile proprii ale autorului, referitoare la români, cartea constituie un monument de popularizare a istoriei și Bisericii poporului bulgar, spre eternizarea acestuia, și de a căruia trecut glorios, autorul este atât de mândru și fascinat. O astfel de carte ar fi utilă în Occident și pentru popularizarea culturii, Bisericii, istoriei, specificului etnic, de limbă și tradiții al poporului român, de la Tisa, Nistru, Dunăre și până la Marea cea Mare.

Arhim. dr. IOAN MARIN MĂLIŢĂ

Altarul Banatului

Revista teologică a Arhiepiscopiei Timișoarei, a Episcopiei Aradului și a Episcopiei Caransebeșului

X (XLIX), 4-6

aprilie-iunie 1999

C U P R I N S

EDITORIAL

Emigrație și speranță 3

STUDII

- Ieromonah AGAPIE CORBU: Prolegomene pentru o lectură teologică a cuvântării Sfântului Petru la Cincizecime 6
- Arhimandrit EUSEBIE STEPHANOU: Să fii născut din nou. O apropiere de ortodoxie (trad. de pr. Romulus Radu) 13
- Prof. dr. JONATHAN SUTTON: Vladimir Soloviev: reconciliator și polemist (trad. de Cosmin Dicu) 24
- Prof. dr. ERNEST CHR. SUTTNER: Conlucrarea dintre creștinii latini și răsăriteni pentru apărarea tradiției împotriva reformatilor din secolele XVI-XVII 42
- CRISTIAN ANDREI: Sufletul-atelaj și înfrânarea minții 45

PRO-LOGOS

JOHN BARTON: Vitalitatea eticii veterotestamentare (trad. de Constantin Jinga) 51

TEXTE PATRISTICE

SFÂNTUL GRIGORE DE NYSSA: Despre feciorie (trad. de Ion Pătrulescu) .. 61

NOTE, DISCUȚII, COMENTARII

Dr. CAIUS ZGĂVÂRDEA: Știință și religie 65

RESTITUIRI

- Pr. prof. IONEL POPESCU: Crâmpoie din istoria unei vechi și valoroase biblioteci bărățene 73
- PETRU BONA: Două scrisori inedite ale lui Constantin Diaconovici Loga..... 77

CRONICĂ BISERICESCĂ

Vizita Papei Ioan-Paul al II-lea în România	81
---	----

PREZENTĂRI BIBLIOGRAFICE

Vladimir Petercă, Regele Solomon în Biblia ebraică și în cea grecească , Iași, Polirom, 1999, 235 pp. (Constantin Jinga); Jonathan Luxmoore și Iolantha Babiuch, The Vatican and the Red Flag , London, Geoffrey Chapman, 1999 (Cosmin Dicu); John Barton, Ethics and the Old Testament , London, SCM Press Ltd., 1998, 100 pp. (Constantin Jinga); Vassil Gjuzelev, Bulgarien zwischen Orient und Okzident , Köln/Weimar, 1993, 311 pp. + 88 ilustrații (arhimandrit dr. Ioan Marin Mălinaș)	117
---	-----

PROLOGOS

JOHN BARTON: <i>Viziunile eticii veterotestamentare</i> (trad. de Constantin Jinga)	21
---	----

TEXTE PATRISTICE

SEĂNTUL GRIGORE DE NYSSA: <i>Despre feciorie</i> (trad. de Ion Pănușescu) ..	61
--	----

NOTE, DISCUȚII, COMENTARII

DE CAIUS ZGĂVĂRDEA: <i>Știință și religie</i>	62
---	----

RESTITUIRI

Pr. prof. IONEL POPESCU: <i>Câmpoie din istoria unei vechi și valoroase biblioteci bănățene</i>	73
PETRU BONA: <i>Două scrisori inedite ale lui Constantin Diaconovici Loga</i>	77

Noi apariții

Viețile, povățuirile și testamentele
sfinților stareți
GHEORGHE și CALINIC
de la Cernica

Monumentele
spiritualității cernicane I

Lucrare apărută cu ocazia vizitei ecumenice
a Sanctității Sale, Papa Ioan Paul al II-lea

Secretariatul de Stat pentru Culte

Viața religioasă din România

PRIDEIA

Arhimandrit **CLEOPA ILIE**

♦
**URCUȘ
SPRE
ÎNVIERE**

IRÉNÉE HAUSHERR

**Paternitatea
și îndrumarea
duhovnicească
în Răsăritul creștin**

